

ΤΕΥΧΟΣ 11.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1900

ΑΡΜΟΝΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΣΥΝΤΑΞΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΙΣ

ΟΔΟΣ ΠΙΝΑΚΩΤΩΝ 8

Παρακαλοῦνται οἱ κ. κ. Συνδρομηταὶ νὰ προσέχωσιν εἰς τὰ
ἐν τῇ 3ῃ καὶ τῇ 4ῃ σελίδι σημειούμενα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ 11^{ου} ΤΕΥΧΟΥΣ

Ἡ ἀπολογία τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου, ὑπὸ Χ. Ἀννίου.	Σελ. 657
Περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς γῆς (ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ τοῦ Joh. Petersen)	» 674
Προικοσύμφωνον συνταχθὲν ἐν Σύρῳ τῷ 1597, ὑπὸ Α. Μηλιαράκη	» 695
Ψηφιδωτὰ Δαφνίου (μετ' εἰκόνων), ὑπὸ Κ. Μ. Κωνσταν- τοπούλου	» 705
Διόρθωσις ἐσφαλμένων. ὑπὸ Α. Κ. Χούμη	» 727
Ἐκ τοῦ Κρητικοῦ Ἀρχείου	» 728

ΕΙΚΟΝΕΣ ΕΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΙ

Πίναξ KA': Ἡ Ἀνάστασις.

Πίναξ KB': Ἡ Γέννησις τῆς Θεοτόκου.

Κύριος καὶ πρῶτιστος σκοπὸς τῆς « Ἀρμονίας » εἶναι ἡ διάδοσις τῆς ἀληθείας διὰ πρωτοτύπων ἐπιστημονικῶν μελετῶν, ἀναγομένων ἰδίᾳ εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν, τὴν ἱστορίαν καὶ γεωγραφίαν, τὴν ἐθνικὴν καὶ χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν, τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐν γένει, ὡς καὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας.

Κατὰ δεύτερον λόγον σκοπεῖ νὰ καθιστᾷ προσιτὰ εἰς τοὺς Ἕλληνας δι' ἐπιτυχῶν μεταφράσεων πάνθ' ὅσα γραφόμενα ξένη φωνῆ συνάδουσι πρὸς τὸν ἄνω σκοπὸν, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀγνοίας τῶν ξένων γλωσσῶν ἢ καὶ δι' ἄλλους λόγους δὲν περιέρονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς γνῶσιν πάντων ἡμῶν.

Πρὸς ὅσον ἔνεστι τελειότεραν ἐπίτευξιν τούτων ἡ « Ἀρμονία » μετ' ἰδίας προσοχῆς θὰ παρακολουθεῖ τὴν φιλολογικὴν κίνησιν τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀλλοδαπῆς, οὐ μόνον ἀναγράφουσα τὰ ἐκάστοτε ἐκδιδόμενα συγγράμματα ὅσα ἀνάγονται εἰς τὸ πρόγραμμα αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἀναπτύσσουσα ἢ καὶ κρίνουσα τὰ περιεχόμενα τῶν μᾶλλον ἀξίων λόγου. Ὅθεν καὶ παρακαλοῦμεν πάντα ἐκδίδοντα νέον σύγγραμμα, ὅπως πέμπῃ ἡμῖν ἐν ἀντίτυπον αὐτοῦ, ἢ ὅταν πρόκειται περὶ δαπανηροῦ πως δημοσιεύματος, ν' ἀναγγεῖλῃ ἡμῖν τοῦλάχιστον τὴν ἔκδοσιν.

Ἡ « Ἀρμονία » θέλει φιλοξενεῖ ἐν ταῖς στήλαις αὐτῆς πᾶσαν ἐπιστημονικὴν διατριβὴν ἐγκρινομένην προηγουμένως ὑπὸ τῆς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συσταθείσης ἐδικῆς ἐπιτροπῆς καὶ μὴ προσκρούουσαν εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας καὶ τὰ διδάγματα τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ « Ἀρμονία » ἐκδίδεται κατὰ μῆνα εἰς τεύχη ἀποτελούμενα ἐκ 4 τυπογραφικῶν φύλλων εἰς μέγα 8^{ον} μετ' εἰκόνων καὶ πινάκων ἐν παραρτήματι ἢ καὶ ἐντὸς τοῦ κειμένου.

Ἐκαστον τεῦχος τιμᾶται δραχμῆς (ἐν τῷ ἐξωτερικῷ φράγκῳ χρυσῷ), ἢ δ' ἐξάμηνος συνδρομῆ δραχ. 5 (ἐν τῷ ἐξωτερικῷ φρ. χρ. 5) καὶ ἢ ἐτήσια δραχ. 10 (ἐν τῷ ἐξωτερικῷ φρ. χρ. 10).

Ὅσοι τῶν κ. κ. συνδρομητῶν ἴδεν κατέβαλον ἀκόμη τὴν συνδρομὴν αὐτῶν παρακαλοῦνται νὰ πέμψωσιν αὐτὴν

οἱ μὲν ἐν Ἑλλάδι καὶ τῇ Ἀνατολῇ

πρὸς τὸν κ. ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΝ ΜΠΑΡΤ, ἐκδότην, ἐν Ἀθήναις, ὁδ. Πινακωτῶν 8,

οἱ δ' ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ

πρὸς τὸν Herrn CARL FR. FLEISCHER, Buchhändler, Leipzig, Salomonstrasse 16. μετὰ τῆς ἐξῆς σημειώσεως: pour compte de MM. Barth & von Hirst à Athènes.

ΕΝ ΤΩ, ΕΚΔΟΤΙΚΩ, ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΙ

ΓΟΥΔΙΕΛΜΟΥ ΜΠΑΡΤ

Ἐν Ἀθήναις, ὁδὸς Πινακωτῶν ἀρ. 8

ΠΩΛΕΙΤΑΙ

ΜΕΛΕΤΑΙ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ

ΥΠΟ

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ—ΤΟΜΟΣ Α'

Σελ. π' καὶ 600 εἰς μέγα 8ον

Τιμᾶται δραχ. 8. — Ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις δραχ. 9.

Περιέχει διεξοδικὴν εἰσαγωγὴν, συλλογὰς βυζαντινῶν παροιμιῶν καὶ τὸ α' μέρος τῶν παροιμιῶν τοῦ σημερινοῦ λαοῦ ἐν ἀλφαβητικῇ σειρᾷ καὶ μετὰ λεπτομεροῦς ἐρμηνείας καὶ παραβολῆς αὐτῶν πρὸς τὰς ἄλλων λαῶν.

 Ὁ Β' τόμος, ἀποτελούμενος ἐξ 700 περίπου σελίδων, θὰ ἐκδοθῆ ὁσονούπω καὶ θὰ ἔχη τὴν αὐτὴν τιμὴν.

Η ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΩΣ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΥ¹

Ὁ Ἄλῃς ἰδιαιτέρως ἐκτιμῶν τὸν νεαρὸν υἱὸν τοῦ Ἀνδρούτσου παρελάμβανεν αὐτὸν καὶ τὸν ἐχρησιμοποιοῖ εἰς τὰς πολεμικὰς του ἐπιχειρήσεις· παρέλαβε δὲ αὐτὸν καὶ εἰς τὴν κατὰ τῶν Γαρδικιωτῶν περίφημον ἐκστρατείαν, καθ' ἣν ὁ Ὀδυσσεὺς τραυματισθεὶς εἰς τὸν πόδα ἔμεινε κλινήρης καὶ νοσηλευόμενος, εὐτυχήσας ἕνεκα τούτου νὰ μὴ παρευρεθῇ εἰς τὴν ἀγρίαν ἐκείνην σκηνὴν τῆς σφαγῆς καὶ τοῦ ὀλέθρου ὀλοκλήρου πληθυσμοῦ. Ἄλλ' ἐκεῖ πρὸ πάντων ἠσκήθη τὸ φύσει δεξιὸν πνεῦμά του εἰς τὴν εὐκαμψίαν, τὴν ὀξύτητα, τὴν εὐστοχον ἐπίνοιαν καὶ τὰ στρατηγήματα. Εἰς τὰ προτερήματα ταῦτα τοῦ νοῦ του ὀφείλονται κατὰ πολὺ τὰ ἔργα ἐφ' οἷς ἐκλείσθη. Τὸ ἀπαθανάτισαν αὐτὸν ἀνδραγάθημα τοῦ χανίου τῆς Γραβιάς καὶ ὁ πυρραΐχιος δι' οὗ παρεκίνησε τοὺς ἑκατὸν ὀπαδοὺς του νὰ κλεισθῶσιν ἐντὸς τοῦ ἀσθενοῦς ἐκείνου οἰκοδομήματος, διὰ ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ τοῦ χειμάρρου τῶν ἐπερχομένων ἐχθρῶν² καὶ ἡ

¹ Συνέχεια· ἴδε σελ. 646.

² Τὸ πολύχροτον τοῦτο ἀνδραγάθημα συνέβη, ὡς γνωστὸν, τὴν 8 Μαΐου 1821 καὶ προσῆψεν ἐνωφίς αἴγλην ἀνδρείας καὶ ἡρωϊσμοῦ εἰς τὸν Ἀγῶνα. Ὁ Ὀδυσσεὺς ὑπῆρξεν εἰς τῶν πρώτων τῆς Ἐπαναστάσεως ἀθλητῶν. Καταλιπὼν τὸ ἀρκατωλίκιον τῆς Λιθαδεΐας ὅτε ὁ ἀστὴρ τοῦ Ἄλῃ τῶν Ἰωαννίνων ἐφάνη ἤδη κατερχόμενος ταχέως πρὸς τὴν δύσιν, κατέφυγεν εἰς Λευκάδα, ὅπου καὶ ἄλλοι εἶχον καταφύγει ἀνδρείοι ὀπλαρχηγοί, ἐν οἷς καὶ ὁ Καραϊσκάκης, πάντες μεμυημένοι τὰ τῶν Φιλικῶν. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Στερεὰν (κατὰ τὸν Μένδελσον Βαρθόλδου ἀπεβιβάσθη δι' Ἰονικοῦ πλοίου μετημφισμημένος εἰς Πάτρας καὶ ἐκείθεν μετέβη εἰς Ἄμφισσαν), ἔτοιμος ἤδη πρὸς δρᾶσιν ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Γένους ἐπελήφθη τῶν κατὰ τῶν τυράννων ἐχθροπραξιῶν φονεύσας ἐν Τατάρνῃ τῆς Ἀχαρνανίας ἕνα δεσφένεαγαν μετὰ 60 στρατιωτῶν, πρὶν ἢ εἶτι ἀνυψωθῇ τὸ λάβαρον ἐν τῇ μονῇ τῆς Λαύρας. Ἡ πρὸς τοὺς Γαλαξειδιώτας ἐπιστολὴ αὐτοῦ φέρει χρονολογίαν 22 Μαρτίου 1821. Εἶναι δὲ ἐν τῶν ἀρίστων τῆς ἐποχῆς τῆς Ἐπαναστάσεως ἐγγράφων, ἀποπνέον θερμωτάτην φιλοπατριάν καὶ περιγράφων διὰ χρωμάτων ζωηρῶν τὰ ἐκ τῆς δουλείας δεινοπαθήματα.

τόσον τολμηρὰ καὶ ἐπιτυχῆς καὶ ἀναίμακτος αὐτοῦ ἔξοδος, ἐνῶ ἀφ' ἐνός μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἀτρομότητος αὐτοῦ εὐψυχίας, ἀφ' ἑτέρου ἐξαίρουσι τὴν ἐτοιμότητα τῆς ἀντιλήψεως καὶ τὴν νοημοσύνην αὐτοῦ. Εἰς τοὺς δόλους δὲ τοὺς πολεμικοὺς διέπρεπε καὶ ἐνηθρύνετο μάλιστα. Μετὰ τὴν ματαίωσιν τῆς ὑπὸ τὸν Κισσὸν Μεχμέτ πασᾶν καὶ τὸν Δζελαλεδδὶν βέτην τουρκικῆς εἰσβολῆς κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1822, ὅτε ὁμολογουμένως κατώρθωσε μετ' ἄκρας ἐπιτηδειότητος νὰ σώσῃ τὴν Ἀττικὴν ἀπὸ τῆς ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς καὶ δῆλώσεως, ὁ Ὀδυσσεὺς ἔγραφε πρὸς τοὺς ὄπλαρ-

ἴθην κρίνω οὐχὶ ἄσκοπον χάριν τῶν ἀγνοούντων νὰ παραθέσω ἐνταῦθα τὸ κείμενον αὐτῆς.

«*Ἠγαπημένοι μου Γαλαξειδιώταις.*

«*Ἦταν φαίνεται ἀπὸ τὸν Θεὸν γραμμένο ν' ἀδράξωμε τὰ ἄρματα μίαν ἡμέρα καὶ νὰ χυθοῦμε καταπάνου στοὺς τυράννους μας, ποῦ τόσα χρόνια ἀνελεήμονα μᾶς τυραγνεύουν. Τί τὴν θέλομεν, βρὲ ἀδέρφια, αὐτὴν τὴν πολυτικραμένη ζωή, νὰ ζοῦμε ἀποκάτω στῆ σκλαβιά καὶ τὸ σπαθὶ τῶν Τουρκῶν ν' ἀκονιέται στὰ κεφάλια μας; δὲν τηρᾶτε ποῦ τίποτε δὲν μᾶς ἀπόμεινε; αἱ ἐκκλησιαίς μας γενήκανε τζαμιὰ καὶ ἀχούρια τῶν Τουρκῶν· κανένας δὲν μπορεῖ νὰ πῆ πῶς τάχα ἔχει τίποτε ἐδικό του, γιατί τὸ ταχυὰ βρίσκεται φτωγός, σὰ διακονίαν στῆ στρατά. Αἱ φαμελιαίς μας καὶ τὰ παιδιὰ μας εἶναι στὰ χέρια καὶ στῆ διάκρισι τῶν Τουρκῶν. Τίποτε, ἀδέρφια, δὲν μᾶς ἔμεινε, δὲν εἶνε πρέποντας νὰ σταυρώσωμε τὰ χέρια καὶ νὰ τηρᾶμε τὸν οὐρανὸν ὁ Θεὸς μᾶς ἔδωκε χέρια, γνῶσι καὶ νοῦ ἄς ῥωτήσωμε τὴν καρδιά μας καὶ ὅ,τι μᾶς ἀπαντυχαίνη ἄς τὸ βάλωμεν γλήγορα σὲ πρᾶξιν, καὶ ἄς εἴμεθα, ἀδέρφια, βέβαιοι τὸ πῶς ὁ Χριστὸς μας ὁ πολυαγαπημένος θὰ βάλῃ τὸ χέρι ἐπάνω μας. Ὅ,τι θὰ κάμωμε πρέποντας εἶναι νὰ τὸ κάμωμε μίαν ὥρα ἀρχήτερα, γιατί ὕστερα θὰ χτυπᾶμε τὰ κεφάλια μας. Τώρα ἡ Τουρκία εἶναι μπερδευμένη σὲ πολέμους, καὶ δὲν ἔχει ἀσκέρια νὰ στείλῃ καταπάνου μας. Ἄς ὠφεληθοῦμεν ἀπὸ τὴν περίστασιν, ὅπου ὁ Θεὸς ἀκούωντας τὰ δίκαια παράπονά μας, μᾶς ἔστειλε διὰ ἐλόγου μας μία ὥρα πρέποντας εἶναι νὰ ξεσπάσῃ αὐτὸ τὸ μαράζι, ὅπου μᾶς τρώγει τὴν καρδιά. Στ' ἄρματα, ἀδέρφια ἢ νὰ ξεσκλαθωθοῦμεν ἢ ὅλοι νὰ πεθάνωμε καὶ βέβαια καλλίτερο θάνατο δὲν μπορεῖ νὰ προτιμησῇ κάθε Χριστιανὸς καὶ Ἕλληνας.*

«*Ἐγὼ, καθὼς τὸ γνωρίζετε καλῶτατα, ἀγαπητοί μου Γαλαξειδιώταις, ἡμπορῶ νὰ ζῆσω βασιλικὰ μὲ πλοῦτια, τιμαὶς καὶ δόξαις. Οἱ Τούρκοι ὅ,τι καὶ ἂν ζητήσω μοῦ τὸ δίνουνε παρακαλώντας, γιατί τὸ σπαθὶ τοῦ Ὀδυσσεᾶ δὲν χωρατεύει· ἔπειτα κοντὰ στὰ ἄλλα ἐνθυμοῦνται τὸν πατέρα μου ποῦ τοὺς ἐξέματίσει. Μὰ σὰς λέγω τὴν πᾶσα ἀλήθεια, ἀδέρφια, δὲν θέλω ἐγὼ μονάχα νὰ καλοπερῶ νᾶω καὶ τὸ γένος μου νὰ βογκᾷ στῆ σκλαβιά· μοῦ καίεται ἡ καρδιά μου σὺν βλέπω καὶ συλλογοῦμαι πῶς ἀκόμα οἱ Τούρκοι μᾶς τυραγνεύουν.*

«*Ἀπὸ τὸ Μωριά μοῦ στείλανε γράμματα πῶς εἶναι τὰ πάντα ἔτοιμα· ἐγὼ*

χηγοὺς Δυοβουνιώτην καὶ Διαμαντὴν: «*Μάθετε ὅτι τοὺς Τούρκους ἐγὼ μὲ τὸ τουφέκι καὶ τὸ περισσότερον μὲ ταῖς ψευταῖς καὶ μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ τοὺς ἐκυνήγησα καὶ πᾶν κατὰ διαβόλου εἰς τὸ Ζητοῦνι.*» Καὶ ἀληθῶς τὸ κατόρθωμα ὠφείλετο εἰς μόνην τὴν εὐφύιαν του κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Ἐπειδὴ, διορισθεὶς ἀρχιστράτηγος τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς συνειδέσεως τῶν ἐν Ἀθήναις προκρίτων καὶ ζωσθεὶς τὴν σπάθην τῆς ἀρχηγίας διὰ χειρὸς τῶν ἀρχιερέων Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν¹, καίπερ ἀποκεκηρυγμένος παρὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ

«*εἶμαι στὸ ποδᾶρι μὲ τὰ παλληκάρια μου, μὰ θέλω πρῶτα νὰ εἶμαι βέβαιος τὸ πῶς θὰ μὲ ἀκολουθήσετε καὶ σεῖς. Ἄν ἐσεῖς κάμετε ἀρχὴν ἀπὸ τῆ μιᾶ μεριά καὶ ἐγὼ ἀπὸ τὴν ἄλλη, θὰ σηκωθῇ ὅλη ἡ Ρούμελη, γιατί ὁ κόσμος φοβάται· μὰ σὰν ἰδῇ ἐλόγου σας, ποῦ ἔχετε τὰ καράβια καὶ ἔχετε καλλίτερα τὰ πράγματα, τὸ πῶς σηκώνετε τὸ μπαεράκι, θὲ νὰ ξεβαρρέψῃ καὶ τελειώσῃ καλλίτερα τὸ πρᾶγμα.*

«*Περιμένω ἀπόκρισιν μὲ τὸν ἴδιον ποῦ φέρνει τὸ γράμμα μου. Τῆ μαπαρούτη καὶ τὰ βόλια τὰ ἔλαβα καὶ τὰ ἐμέρασα· νὰ μὲ οἰκονομήσετε καὶ στουρνάρια καὶ ἂν σὰς περισσεύῃ καὶ ἄλλη μαπαρούτη νὰ μοῦ στείλετε, γιατί θὰ τὴν δώσω καὶ στοὺς Πατρατζικιώταις.*

«*Τοῦ Πανουριᾶ τὰ λόγια μὴ τὰ πολυακοῦτε· εἶναι φοβιτσάρης· μὰ σὰν τὸ σηκώσωμεν ἐμεῖς, ἀλλέως δὲν μπορεῖ νὰ φτειάσῃ πάρεξ νὰ ἔλθῃ μὲ τὸ μέρος μας. Ἀῦριο τὸ βράδυ νὰ ἔλθῃ ἕνας στὸ μοναστήρι καὶ θὰ εὐρῇ τὸν Γκούρα γιὰ νὰ μιλήσῃ, σὰν νὰ ἤμουνα ἐγὼ ὁ ἴδιος. Τὸν Γκούρα νὰ τὸν ἀγαπᾶτε· εἶναι παιδιὸ δικό μου καὶ καλὸ παλληκάρι.*

«*Χαιρετίσματα σὲ ὅλους τοὺς φίλους πέρα καὶ πέρα.*

«*Σὰς χαιρετῶ καὶ σὰς γλυκοφιλῶ.*

«*Ὁ ἄγαπητός σας*

«*Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος.*»

¹ Ἦσαν δ' οὗτοι, Ἀθηνῶν μὲν ὁ Διονύσιος, ἀνεψιὸς τοῦ γεραροῦ ἀρχιεπισκόπου Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, Θηβῶν δὲ ὁ Κύριλλος. Περὶ τοῦ γεγονότος τούτου ὁ Παπαμιχαλόπουλος γράφει: «*Σεβαστὸν πρόσωπον ἐν Ἀθήναις διηγείται ἡμῖν ὅτι ἐπὶ τῇ περιστάσει τῆς περιζώσεως τοῦ Ὀδυσσεῶς ἐγένετο τελετή, ὡς ὅπότεν χειροτονεῖται τις κληρικός· δύο διάκονοι προσήγον τὸν στρατηγὸν ἀπὸ τοῦ αὐχένος λέγοντες: «κελεύσατε! κελεύσατε!» ὁ δὲ ἀρχιερεὺς περιέζωσεν αὐτοῦ τὴν σπάθην». Αὕτη κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Ἄλ. Σούτσου ἦτο ἡ δωρηθεῖσα εἰς τὸν πατέρα του Ἀνδροῦτσον ὑπὸ τῆς Αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης:*

*Ἦτο ἡ θήκη ἀδαμαντίνῃ
Ἦ Μοσχοβίτις Αἰκατερίνῃ
Εἰς τὸν Ἀνδροῦτσον τὴν εἶχε δώσει,
Καὶ ἀπὸ χεῖρας Ὀθωμανῶν
Εἶχε τὴν δράξει, κ' αὐτὴν τὸν ζῶνει
Ὁ ἱεράρχης τῶν Ἀθηνῶν.*

Τὸ πρᾶγμα ὅμως φαίνεται λίαν μυθιστορικόν.

Ἀρείου Πάγου, δὲν ἠδυνήθη μὲν ν' ἀναχαιτίση τοὺς ἐχθροὺς παρὰ τὰς ὑπερείας τοῦ Παρνασσῶ, ἀλλ' ἠττήθη μάλιστα ἐκεῖ καὶ ἐκ τῶν δύο ὀπλαρχηγῶν τοῦ ὀ Γάτσοι ἐτραυματίσθη καὶ ὁ Σαρρῆς¹ ἐζωγρήθη,

¹ Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἀνδρεῖος οὗτος Ἀθηναῖος ὀπλαρχηγὸς κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τῶν φυλακῶν Λαρίσσης, ὅπου εἶχεν ἀχθῆ σιδηροδέσμιος, ἐφθασεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἐνεφανίσθη εἰς τοὺς συγγενεῖς του καθ' ἣν ὥραν οὗτοι ἠτοιμάζοντο νὰ τελέσωσι μνημόσυνον ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς του. Τὰ κατ' αὐτὸν καὶ τὸν τραγικὸν του θάνατον διηγεῖται ὡς ἀκολουθῶς ὁ Σουρμελῆς: «Ὁ νέος οὗτος ἦτο γενναῖος, ἀνδρεῖος καὶ ἀγαθῆς φύσεως. Πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως εἶχε δεῖξει δείγματα τῆς τοιαύτης φύσεως πρὸς τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν, τὴν ὁποῖαν πολλὰκις κατήσχυνε, δραπετεύων ἀπὸ τε χεῖρας τῶν κρατούντων καὶ ἀπὸ εἰρκτῆν καὶ ἀπὸ μέσον πολλῶν ἦτο ὅμως καὶ κακῶν ἡθῶν εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, ἀποτελέσματα τῆς ἀπαιδεύτου μεγάλης του φύσεως. Ἀπαχθεῖς δὲ εἰς Λάρισσαν βάλλεται εἰς εἰρκτῆν ἐμπεριεχομένην εἰς τὰ οἰκήματα τοῦ Ρουσίν πασᾶ ἄλυσσοδεμένους. Ἐν τῇ εἰρκτῇ μελετῶν τὴν ἀπόδρασιν τὴν 9 ἡμέραν λύει τὰς ἀλύσεις καὶ ἐν μέσῳ τῆς νυκτὸς ἐξέρχεται πηδῶν ἀπὸ τοῖχον εἰς τοῖχον καὶ τὴν ἡμέραν φθάνει εἰς τινὰ βλαχοποιμένα, τὸν ὁποῖον πείθων, ἀλλάσσει τὰ ἱμάτια, ἐνδύθει τὰ ποιμενικά, καὶ οὕτως ὑποκρινόμενος καθ' ὁδὸν ποιμενικὴν προφορὰν, κατώρθωσε ν' ἀπατήσῃ τοὺς ἀπαντώντας ἐχθροὺς, ὥστε ἐφθασεν εἰς Ταλαντοῆσι πρὸς τοὺς ἡμετέρους ὀκτῶ ἡμέρας πορευόμενος ἀπὸ ὄρος εἰς ὄρος, τρεφόμενος ἀπὸ χόρτα. Τὴν 24 Δεκεμβρίου φθάνει εἰς Ἀθήνας πρὸς τὴν α' φυλακὴν τῆς νυκτὸς καὶ τὴν ἐπιούσαν, τὰ Χριστούγεννα ἐμφανίζεται ὡς ἀναστημένος ἐκ νεκρῶν εἰς τὴν πόλιν, διότι ἐνομίζετο παρὰ πᾶσι θανατωμένος.

«Ἐπειδὴ δὲ οἱ στρατιῶται τοῦ φρουράρχου Γκούρα ἐπραττον καταχρήσεις καὶ ἀδικίας πρὸς Ἀθηναίους, ὁ φιλόπατρις Σαρρῆς ἀντεφέρετο πάντοτε, ὥστε ὅλοι οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ τὸν ἐφοβοῦντο καὶ ὑπόπτειον δεινά. Ὁ Γκούρας παραπονεῖται εἰς τὸν Ὀδυσσεᾶ λέγων ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰς τὸ φρούριον καὶ εἰς τὴν πόλιν ἐνόσῳ ὁ Σαρρῆς ζῆ εἰς Ἀθήνας. Ὁ Σαρρῆς ἐδύνατο μὲν νὰ βλάψῃ τὸν Γκούραν καὶ νὰ τὸν ἀποβάλῃ ἀπὸ τὸ φρούριον, διὰ τὴν ἐπίρροιαν ὅπου ἔλαβεν ἐσχάτως εἰς τὰ ὅπλα τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἐφοβεῖτο μόνον τὸν Ὀδυσσεᾶ καὶ τοῦτο πάντοτε τὸν ἐκράτει εἰς συστολήν. Ὁ Ὀδυσσεὺς γνωρίζων τὸ δραστήριον ἦθος τούτου τοῦ Ἀθηναίου, φοβούμενος μήπως ποτὲ ἐξωσθῆ τοῦ φρουρίου ὑπ' αὐτοῦ, καὶ λαμβάνων ταύτην τὴν εὐκαιρίαν διὰ νὰ κάμῃ τὸν Γκούραν μισητὸν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους (μετενόησε δὲ μετ' οὐ πολὺ ὅτι τοῦ ἐνεπιστεύθη τὴν φρουραρχίαν) πείθει μὲν τοῦτον νὰ ἐνεργήσῃ τὸν θάνατον τοῦ Σαρρῆ· αὐτὸς δὲ ὑπεκρίνετο φιλίαν καὶ εὐνοίαν πρὸς αὐτόν. Τέλος τὴν 23 Ἰουνίου 1823, γενομένης ταραχῆς εἰς τὴν ἀγοράν, 70 στρατιῶται τοῦ Γκούρα συλλαμβάνουσι τὸν Σαρρῆν ἄθῳον ὄντα· οὗτος κρατούμενος ὅλος ἀπ' αὐτούς, ἀναβρυχώμενος, τοὺς σπρώχνει ἰσχυρῶς καὶ φεύγει νὰ σωθῆ εἰς τὸ Ἐπαρχεῖον, (ἦν δὲ τότε Ἐπαρχος ὁ Δρόσος Μανσῶλας) ἀκολουθοῦντες δὲ αὐτὸν οἱ ἑβδομήκοντα, τὸν λαμβάνουσι ἐντεῦθεν, χωρὶς νὰ σεβασθῶσι τὸ Ἐπαρχεῖον καὶ τὸν φέρουσι προσεκτι-

ἀλλ' αὐτὸς, ἀφοῦ κατώρθωσε νὰ διασωθῆ διελθὼν διὰ τῶν ἐχθρικῶν τάξεων, προσποιηθεὶς τὸν Ἀλθανόν, καθὼ γινώσκων καὶ λαλῶν ἀριστα τὴν ἀλθανικὴν¹, ἐξῆπάτησε κατόπιν τοὺς Τούρκους διὰ διαπραγ-

«κώτερον εἰς τὸ φρούριον ἔνθα τὸν θανατώνουσι ἀνηλεῶς κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Φρουράρχου. Ἐκαμε λάθος ὁ μακαρίτης νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ Ἐπαρχεῖον ἂν ἔτρεχεν ἔξω τῆς πόλεως ἤθελε σωθῆ, ὅτι ἦτο ταχύτατος καὶ δὲν ἠδύνατο κανέναν ἀπὸ τοὺς διώκοντας νὰ τὸν καταλάβῃ· ἦτο δὲ εἰς ἄκρον φιλότιμος, φιλόπολις καὶ καλοκάγαθος· ἦτο ὅμως βίφοκίνδυνος καὶ ὀρηκτικὸς καὶ ἐνόστε ἀπροβούλευτος διὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν του· ἦν δὲ ἐτῶν 29. Εἶχε δὲ ἀνάστημα σώματος μέγα μᾶλλον ἢ μέτριον, ἀλλὰ ὅλον ἀνδρικὸν καὶ ὠραῖον, ὁποῖον ἢ φύσις σπανίως φιλοτιμεῖται νὰ δεῖξῃ· ἦν δὲ καὶ ξανθὸς τὴν τρίχα, ἔχων μύστακα ἐπιμήκη. Ὁ θάνατος τούτου τοῦ ἀγαθοῦ πολίτου κατεπίκρανε ὄλους τοὺς Ἀθηναίους· ὑπέμειναν δὲ διὰ τὰς περιστάσεις τὸν θάνατον, ἀλλ' ἐκαιροφυλάκτουσαν νὰ λάβωσιν ἐκδίκησιν τοῦ ἀθῶου αἵματος». Ἐννοεῖται ὅτι τὰ περὶ τῆς ἀναμειξῆς τοῦ Ὀδυσσεῶς εἰς τὸν φόνον τοῦ Σαρρῆ εἶναι ὅλος ἀθάλητος καὶ ἀνοποστήρικτος, πηγάζοντα ἀπὸ τὴν ἀδυσώπητον ἔχθραν τοῦ ιστοριογράφου πρὸς τὸν Ὀδυσσεᾶ. Ἀξιοπερίεργα δὲ εἶναι καὶ τὰ ἐξῆς ὅσα ἐπάγεται ἰς αὐτὸς ἐν σελ. 51: «Ἄς παρατηρήσῃ τις ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς σώζει τὸν Ὀδυσσεᾶ ἀπὸ τὴν ὀργὴν τοῦ πασᾶ τῆς Εὐρύπου· ὁ Γκούρας σώζει τὸν Ὀδυσσεᾶ ἀπὸ τὴν ὀργὴν τοῦ Ἐθνους. Ὁ Σαρρῆς φέρει ἀμφοτέρους εἰς Ἀθήνας· ἀμφοτέροι θανατώνουσι τὸν Σαρρῆν. Ὁ Ὀδυσσεὺς γίνεται ἀπὸ τῆς ὑψώσεως τοῦ Γκούρα· ὁ Γκούρας γίνεται αἴτιος τῆς καταστροφῆς τοῦ Ὀδυσσεῶς· τὸ δὲ φρούριον ἐκδικεῖται (:) μὲ τὸ αἶμα τῶν τριῶν. Ταῦτα ὅμως, συμπεραίνει ὁ Σουρμελῆς μὲ τὴν συνήθη του λογικὴν καὶ ἔμμονον προκατάληψιν, ἐπήγασαν ἀπὸ τὴν κακεντρέχῃ τοῦ Ὀδυσσεῶς ψυχῆν».

¹ Δραματικώτατα περιγράφει τὴν σκηνὴν ταύτην, ἣτις μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἐτοιμότητος καὶ ἀγχινοίας τοῦ Ὀδυσσεῶς, εἰς τῶν συμπολεμιστῶν του, ὁ Κάρπος Παπαδόπουλος, εἰς τὸ ἐκδοθὲν παρ' αὐτοῦ ἐν ἔτει 1837 φυλλάδιον Ἀνασκηνή τῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηναίων ἀναφερομένων περὶ τοῦ στρατηγοῦ Ὀδυσσεῶς Ἀνδρούτσου. «Ἐνταῦθα ἡ μάχη, γράφει, διήρκεσεν ἀπὸ τὰς 10 ἕως τὰς 2 μ. μ. Ὁ Ὀδυσσεὺς παντοῦ ἔτρεχε φωνάζων ἕνα ἕκαστον κατ' ὄνομα διὰ ν' ἀντέχουν. Ὁ στρατὸς μέχρι τινὸς ἐξαίρετα ἐξετέλεσε τὸ χρέος του· βλέπων ὅμως ὅτι πανταχόθεν περιεκυκλώθη ἀπὸ ἰππικὸν τοῦ ἐχθροῦ, ἐτρέπη εἰς φυγὴν. Ὁ Ὀδυσσεὺς τελευταῖος ἔμεινεν εἰς τὸ κέντρον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δεξιὰ πτέρυξ πρώτη ἄφισε τὴν θέσιν τῆς, ἐπροχώρησε τὸ ἰππικὸν καὶ ἐκυρίευσεν τὰ ὀπίσθια τοῦ Ὀδυσσεῶς. Βλέπων τὸν κίνδυνον οὗτος ὅτι ἐκ τοῦ μετώπου πολεμεῖται ἀπὸ τοὺς πεζοὺς καὶ ὀπισθεν ἀπὸ τὸ ἰππικὸν, παύει τοῦ νὰ μάχηται καὶ ζητεῖ νὰ σωθῆ. Πλησίον του ἔμεινε μόνος ὁ Ἀλέξης Τσακούσης, πληγωμένος καὶ αὐτὸς εἰς τὴν κνήμην. Τότε πρὸς τοῦτον μὲν λέγει: «Φεύγα, Ἀλέξη, νὰ μὴ γαθῆς μαζί μου!» αὐτὸς δὲ διὰ τινος παραδόξου στρατηγήματος σώζεται. Ἀπομονωθείς καὶ βλέπων προφανῆ τὴν αἰχμαλωσίαν, ὁρμᾷ πλαγίως μέσον δένδρων τινῶν καὶ

ματεύσεων περί ύποταγῆς αὐτοῦ τε καὶ τῶν προκρίτων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, παρατείνας ἐπιτηδεύματα τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας, ἕως ὅτου πεισθέντες οἱ Τούρκοι εἰς τὰς διαβεβαιώσεις του, ἴσως δὲ καὶ ἔνεκα τῆς προσεγγίσεως τοῦ χειμῶνος καὶ τῆς ἀποτυχίας τῆς προηγηθείσης εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη εἰς Πελοπόννησον, ἐπελθούσης δ' ἄλλως τε ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τῆς καθαιρέσεως καὶ θανατώσεως τοῦ Χουρσίτ πασᾶ ἐν Λαρίσση, ἐπανέκαμψαν εἰς Λαμίαν. Οὕτω δ' ἐσώθη ἡ Ἀττικὴ καὶ αἱ Ἀθηναὶ ἐκ τῆς εἰσβολῆς τῶν ἐχθρῶν. Τὸ περίεργον δὲ εἶναι ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἀπέλευσιν των ὁ πολύμητις ἀληθῶς Ὀδυσσεύς, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις μετὰ πολλῆς πανουργίας ἀπέφυγε νὰ ὑπογράψῃ τὸ παρουσιασθὲν αὐτῷ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔγγραφο τῆς ὑποταγῆς, ἐξηκολούθησεν ὑποκρινόμενος τὴν κωμωδίαν τῆς ἀφοσιώσεώς του εἰς τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν δῆθεν τῆς ὑποσχέσεώς του περὶ προσελεύσεως εἰς ὑποταγὴν τῶν προκρίτων ἐπεμψεν εἰς Λαμίαν πρὸς τοὺς ἀποσυρθέντας αὐτόθι πασάδες τρεῖς πρεσβύτας ἐκ τῶν κοινῶν καὶ ἀσημάντων κατοίκων, εὐπρεπῶς ἐνδύσας αὐτούς, ὑποκρινόμενος τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων καὶ δὴ ὡς προσεστώτας Λεβαδείας, Σαλώνων καὶ Θηβῶν. Διὰ τὸ εὐφυὲς τοῦτο τέχνημα ἀπεδόθη τότε εἰς τὸν Ὀδυσσεῖα τὸ ἐπώνυμον *Γεροχουλιάρης* ἦτοι κατ' ἐξοχὴν ἐπιτήδειος καὶ μηχανορράφος¹.

Τὴν ἑκτακτον αὐτοῦ εὐφυίαν, τὴν ὀξύτατην ἀντίληψιν καὶ τὴν ἀπαράμιλλον στρατηγηματικότητα τοῦ Ὀδυσσεῖως μαρτυρεῖ περιτράνω τὸ

» ἀπαντᾷ ἀγνωρίστους ἄλλους Τουρκαλθανούς. Αὐτοὶ τὸν ἐρωτῶσι: «— Τίς εἶσαι;» καὶ αὐτὸς τοῖς ἀπεκρίθη. «— Ὑμέτερος (σιόκ). Συγχρόνως ἔφθασαν καὶ οἱ διώκοντες αὐτὸν Κονιάροι Τούρκοι. Οἱ Τουρκαλθανοὶ νομίζοντες τὸν Ὀδυσσεῖα συντροφόν των, τὸν ὑπερασπίσθησαν καὶ ἐδίωξαν τοὺς ἄλλους Τούρκους. Πρὶν δὲ ἀνακαλυφθῆ ἡ ἀπάτη, προσπαθεῖ νὰ λυτρωθῆ καὶ ἀπὸ τοὺς Ἀλθανούς· τοὺς λέγει: «— Ἄς προχωρήσωμεν ἐμπρὸς διὰ νὰ αἰχμαλωτίσωμεν γυναικόπαῖδα τῶν Ῥωμηῶν» καὶ προχωρεῖ πρῶτος τουφεκίζων. Οἱ Ἀλθανοὶ τὸν ἠκολούθησαν μέχρι τινὸς διαστήματος, ἀποκαμώντες διὰ τὸν μέγαν ἀνήφωρον τοῦ Παρνασσῶ, καὶ τοῦ λέγουσι: «— Στάσου, μωρέ! μὴν τρέχῃς μόνος σου ἐμπρὸς νὰ μὴ σὲ σκοτώσουν οἱ Ῥωμαῖοι!» ἀλλ' αὐτὸς εὐφρὸν τὴν ἀρμοδίαν περίστασιν, ἐπροχώρησε λυτρωθεὶς καὶ ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦτον».

¹ Ὅρα ἐν τῷ Ἀρχεῖφ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθν. Ἐταιρείας ἐπιστολὴν Νικήτα πρὸς Γκούραν ἐκ Τριπόλεως ἀπὸ 1 Φεβρουαρίου 1824 (ἀριθ. 6). «Δὲν ἔλειψα νὰ γράψω δις καὶ τρίς τοῦ *Γέρο-Χουλιάρη*...» καὶ σχολίον Ἰω. Βλάχου ἐν ὑποσημειώσει: «Χουλιάρη λέγει καὶ ἐννοεῖ τὸν Ὀδυσσεῖα».

ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Γούδα καὶ τοῦ Πουκεβίλ γεγονός. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δράμαλη εἰς τὸ συμβούλιον τῶν συναχθέντων πρὸς διάσκεψιν ἐπὶ τοῦ πρακτεῦ ὄπλαρχηγῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὁ Ὀδυσσεύς εἶπε τὰ ἐξῆς: «Μᾶς στέλλουν νὰ σφάξωμε τριάντα χιλιάδες κουρμπάνια (θύματα)· ἂν τ' ἀφίσωμεν νὰ πηγαίνουν παρεμπρός, θὰ χαλάσουν μὲν μὲ τὰ βελάσματά τους τὸ χουζούρι (ἀνάπαυσιν) τῶν ἀρχόντων μας ἐν Κορίνθῳ, ἀλλὰ θὰ κάμουν δραστηριωτέρους τοὺς ἀδελφούς μας εἰς τὸν Μωρητῶν. Ἄν δὲ δὲν θελήσουν καὶ οὗτοι νὰ λάβουν τὸν κόπον νὰ τὰ σφάξουν, θὰ τὰ ἀφίσουν εἰς τοὺς πυρετούς καὶ εἰς τὴν πείναν καὶ ἐντὸς δύο μηνῶν ἀφανίζονται». Ἡ πρόρρησις τοῦ διορατικώτατου ἀνδρὸς θαυμασιῶς ἐξεπληρώθη· ἀλλ' οὐχ ἥττον συνετοὶ καὶ φιλοπάτριδες ἦσαν οἱ λόγοι του καὶ οἱ ὑπαινιγμοὶ του περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐρίζοντων προκρίτων καὶ τῶν διαγωνιζομένων πεισματῶδῶς φατριῶν, καθ' ἣν ὥραν τοιοῦτος μέγας κίνδυνος ἠπειλεῖ τὴν πατρίδα. Μετὰ τὸ εἰρημένον συμβούλιον ἔγραφε πρὸς τὸν Κανακάρην τὰ ἐξῆς: «Σᾶς στέλνω 30 χιλιάδας Τούρκων νὰ σᾶς διορθώσουν, χωρὶς τροφήν. Ὑπόσχομαι νὰ μὴ ἀφίσω ἄλλους νὰ περάσουν καὶ πέρνω» ἐπάνω μου τὸν Χουρσίτ πασᾶ». Ἐτήρησε δὲ πιστῶς τὴν ὑπόσχεσιν του. Καὶ ὁ μὲν Χουρσίτ δὲν ἐπρόφθασε νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Στερεάν καὶ τὴν Πελοπόννησον, βρόχῳ θανατωθεὶς ἐν Λαρίσση διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου· συνετέλεσεν ὁμοῦς ὁ Ὀδυσσεύς διὰ τῶν μέτρων ἅτινα ἔλαβεν εἰς τὸν παντελῆ ὄλεθρον ἐν Βασιλικαῖς τῆς ὑπὸ τὸν Μπαϊράμ πασᾶν τρίτης στρατιᾶς, ἣτις κατήρχετο μετὰ κτηνῶν καὶ ζωοτροφιῶν ἀπείρων πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἐπισίτισιν τῆς προπορευθείσης στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη. Ἱστορικοὶ τινες ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ Ὀδυσσεύς δὲν παρέστη κατὰ τὴν μάχην ταύτην, ἢ ὅτι ἔφθασε περὶ τὸ τέλος, πᾶσα δὲ ἡ τιμὴ ἀνήκει εἰς τὸν κατ' αὐτὴν ἀνδραγαθήσαντα Γκούραν. Ὑπάρχει ἐν τούτοις εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας ἔγγραφο ἀνέκδοτον (ὑπ' ἀριθ. 1590), ὅπερ εἶναι ἔκθεσις τοῦ Ὀδυσσεῖως πρὸς τὴν Κυβέρνησιν περὶ τῆς μάχης ταύτης, ἐν ἣ περιγράφει τὰ γενόμενα καὶ παρέχει λογοδοσίαν ὡς ἀρχιστράτηγος παρευρεθείς καὶ διευθύνων τὴν μάχην. Ἴδου αὐτό.

«Τὴν Ἐκλαμπρότητά σας ἀδελφικῶς ἀσπάζομαι.

Ἀἴγωνος.

«Εἰς τὰς 24 τοῦ τρέχοντος. Σᾶς γράφω τὸν πόλεμον ποῦ ἔγεινεν εἰς τὰς 23 τοῦ τρέχοντος, τώρα δὲ σᾶς γράφω καὶ εἰς τὰς 25 τοῦ τρέ-

» χοντος πολέμου. Ὁ περιβόητος Μπαϊράμ πασάς, πέρνωντας τὸ ἀσκέρι
 » του ὄλον τὸ ὁποῖον συμποσοῦνταν εἰς 4.000 στράτευμα καὶ ἦλθε
 » κατ' ἐπάνω μας. Καὶ εἰς τὰς ἕξ ὥρας τῆς ἡμέρας συνεκροτήθη ὁ
 » πόλεμος καὶ ἐβάσταζε τὸ τουφέκι ἕως εἰς τὰς ὀκτώ· καὶ μετὰ τὰς ὀκτώ
 » ἐπιαστήκαμε χέρια μὲ χέρια καὶ μὲ σπαθιά. Λοιπὸν τί στόμα νὰ διη-
 » γηθῆ καὶ ποιά χεὶρ νὰ περιγράψῃ τὴν ἀνδραγαθίαν καὶ τὸν θρῆνον
 » ὅπου ἔκαμαν οἱ ἄνδρες Ἕλληνες! βέβαια οὐδεὶς. Ὁ Γκούρας ξεσπαθώ-
 » νοντας καὶ μεθῶντας ἀπὸ τὸν πόλεμον ὡσὰν γίγαντας τοὺς Τούρκους
 » ἐθέριζε, χωρὶς νὰ ἐμποδισθῆ τὸ σπαθί του τελείως. Οἱ Ἕλληνες ἀπὸ
 » τὴν ὀρμὴν τους μὲ τὰ ὀδόντια ἔτρωγαν τοὺς Τούρκους, ὅπου τέλος
 » πάντων ἔτρεχε τὸ αἷμα ποταμηδὸν ἀπὸ τὴν ὥραν ὅπου ἤρξεν ὁ πόλε-
 » μος ἕως μὲ τὸ πωρνό. Καὶ ἂν οἱ Ἕλληνες δὲν ἐπεφταν εἰς τὰ λάφυρα
 » καὶ δὲν ἐνύκτωνε, δὲν ἤθελε μείνει βέβαια οὔτε οὐδεὶς ἀπὸ αὐτοὺς καὶ
 » ἤθελε πιάσωμε βέβαια καὶ τὸν ἴδιον Μπαϊράμ πασάν ζωντανόν.
 » Μ' ὄλον τοῦτο δὲν εἶναι μικρὰ πράγματα ἐκεῖνα ὅπου ἔπαθαν· μὲ
 » μέτρος ἐσκοτώθησαν 766· ὡς αἰχμάλωτοι ἐπιάσθησαν ζωντανοὶ 221·
 » τοὺς ἐπήραμε καὶ τσεπχανέδες φορτώματα ἐννεά καὶ ἄλλα τριᾶντα
 » ἔκαψαν οἱ ἴδιοι· ἄλογα ἐπήραμε τετρακόσια ἐβδομηῆντα· ἐσκοτώθησαν
 » καὶ ὑπὲρ τὰ 700. Ἀμάξια εἶχαν 1000 μὲ παξιμάδι, κριθάρι καὶ ἄλλα
 » εἶδη· ἔκαψαν ἀπὸ αὐτὰ οἱ Τούρκοι 600 τὰ δὲ 400 τὰ ἐπήραμεν ἡμεῖς.
 » Ἐπήραμεν καὶ ὄλων τῶν ἀμαξιῶν τὰ βώδια καὶ βουβάλια· τοὺς ἐπή-
 » ραμε καὶ 8 κανόνια· τὸ πουγιουκσοῦκ μπαϊράκι τους τὸ ἐπήραμε καὶ
 » ὄλα τὰ ἐπίλοιπα· ὁμοίως ἐπήραμε καὶ τὰ τουμπελέκια. Δὲν δύνα-
 » ται χεὶρ νὰ γράψῃ τὰ ὅσα τοὺς ἐκάμαμε· τοῦτο μόνον σὰς λέγω
 » ὅτι τέτοιος πόλεμος δὲν εἶχε γείνει ἀπὸ ἡμᾶς. Ἐσκοτώθησαν δικοί
 » μας εἰς τὸν τόπον ἄνθρωποι 3· μᾶς ἐλαβώθη καὶ ὁ καπετὰν Ἀντώ-
 » νης τοῦ Ταλαντίου ὀλίγον εἰς τὸ πόδι καὶ ἂν δὲν ἐλαβωνόταν,
 » ἤθελε γείνει μεγαλύτερος θρῆνος, ἐπειδὴ καὶ ἔπεσαν οἱ ἄνθρωποι
 » οἱ ἰδικοὶ μας εἰς αὐτόν· ἄφισεν ὅμως τὸν ἀδελφόν του, νέον καὶ
 » ἄξιον εἰς τὸ ποδᾶρι του. Ἐλάβωσαν ἀκόμη καὶ ἄλλους 3. Τοῦρ-
 » κοὶ εἰ δὲ πόσοι ἐλαβώθησαν φεύγοντας καὶ πόσοι ἐσκοτώθησαν δὲν
 » εἰξεύρομεν, ὅπου οἱ ἰδικοὶ μας τοὺς ἐπήγαν κυνηγῶντας ἕως τὸ
 » Ζητοῦνι. Ἀπὸ αὐτοὺς ὅπου ἔμειναν, σὰς λέγω ὅτι δὲν ἤθελον ἐθγεῖ
 » διὰ τὸν θρῆνον ὅπου ἔγεινεν· ἐκόπη πλέον ἢ ἐλπίς τῶν αὐτόθι πασα-
 » δων, ὅπου προσημένουν *λιτάι* καὶ ἡμεῖς ἔχομεν σκοπὸν νὰ τοὺς
 » βάλωμεν μέσα εἰς τὸ Ζητοῦνι καὶ ἂν εἶναι θέλημα Θεοῦ ἐξολοθρεύον-

» τὰς τους, θέλομεν κινήσει κατ' εὐθείαν διὰ τὰ αὐτόθι καὶ ἄμποτες
 » τοῦτο νὰ γείνη.

» 1822 Αὐγούστου 27

» Ὀδυσεὺς τοῦ Ἀνδρείου »¹.

Β'.

Δὲν προτίθεμαι ἐνταῦθα νὰ ἐξιστορήσω τὸν βίον τοῦ Ὀδυσσεῶς².
 Ἀκροθιγῶς μόνον ἀναφέρω ἐξ αὐτοῦ ὅσα περιστατικὰ ἔχουσι σχέσιν
 ἄμεσον ἢ ἔμμεσον πρὸς τὰ ἐν τῇ ἐπιστολῇ γραφόμενα διασαφίζοντα τὸν
 χαρακτήρα του καὶ ἐπεξηγοῦντα τὰς δραματικὰς τοῦ βίου του τύχας.

Καὶ πρῶτον ὁ Ἀναστάσιος Λόντος, πρὸς ὃν αὕτη ἀπευθύνεται, ἦτο ὁ
 ἀδελφὸς τοῦ Ἀνδρέου καὶ ὁ υἱὸς τοῦ πλουσίου καὶ ἰσχυροῦ προκρίτου τοῦ
 Αἰγίου, τοῦ Σωτηρίου Λόντου, ἀποκεφαλισθέντος ἐν Τριπόλει ἐν ἔτει
 1812. Ὁ Ἀναστάσιος Λόντος κεκτημένος ἀρετὴν ἀναλόγως μόρφωσιν,
 εἶχεν ἐπίδοθῆ ἑνωρὶς εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον, ὑπὲρ τὸ δέον μάλιστα
 ἑνωρὶς, ἀφοῦ ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσι καὶ δύο ἐτῶν, χάρις βεβαίως εἰς τὸ οἰκογε-
 νειακόν του ὄνομα, ἦτο ἤδη βουλευτὴς, ὡς σαρκαστικῶς παρατηρεῖ αὐτῷ
 ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τῇ ἐπιστολῇ. Εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον παρέμεινε καὶ
 μετὰ τὸν Ἀγῶνα, διατελέσας μέχρι τοῦ 1856, ὅτε ἀπεβίωσεν ἐν Ἀθή-
 ναις, γερουσιαστὴς καὶ ὑπουργὸς πολλακίς ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν, τῆς
 Δικαιοσύνης καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὰ πολιτικὰ του
 ἐφόδια δὲν ἦσαν πολὺ σοβαρά, ἐδείκνυε δ' ἐπίτοτε κουφότητα καὶ κωμικὴν
 οἴησιν, ἂν ἀληθεύῃ τὸ ἀνέκδοτον τὸ κυκλοφοροῦν μεταξὺ τῶν συγχρόνων
 του, καθ' ἣν ἐποχὴν ἦτο ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἐπὶ τῶν Παρκερικῶν,
 ἦτοι κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1850, ὅτε ὁ ὑπὸ τὸν Ἀγγλον ναύαρχον Πάρκερ
 στόλος ἀπέκλεισε τὸν λιμένα Πειραιῶς, διὰ νὰ βιασθῆ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρ-

¹ Ὅρα περὶ τῆς μάχης ταύτης καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ τότε ἐπιζώντος Παρα-
 σκευᾶ Κουρκουμέλη ἀγωνιστοῦ ἐν τῷ παραρτήματι τῆς Ἱστορικῆς Πραγμα-
 τείας τοῦ κ. Κωνστ. Παπαμιχαλοπούλου.

² Βιογραφίαι τοῦ Ὀδυσσεῶς ὑπάρχουσιν ἢ ὑπὸ τοῦ κ. Κωνστ. Ν. Παπαμι-
 χαλοπούλου ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ Παρνασσῷ ἱστορικῇ πραγματεία καὶ ἐκδοθεῖσα
 τὸ 1873, ἢ ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Σάβα γραφεῖσα καὶ δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ Γ' τόμῳ
 τῆς «Χρυσῆς Βίβλος» καὶ ἢ ἐν τοῖς Παραλλήλοις Βίοις τοῦ Γουδα. Ὁ Σουρμελῆς
 γράφει ὅτι ἐμελλε νὰ ἐκδώσῃ εἰδικὸν περὶ τοῦ Ὀδυσσεῶς σύγγραμμα ὁ σύγγρο-
 νος αὐτοῦ ἐπίσκοπος Ἀττικῆς καὶ πρῶην Ταλαντίου Νεόφυτος ὁ Μεταξᾶς. Ἄλλ'
 ὅμως τοιοῦτο βιβλίον δὲν ἐξεδόθη.

νησις νὰ καταβάλῃ τὴν παρὰ τῆς Ἀγγλίας ζητουμένην ὑπέρογκον ἀποζημιώσιν πρὸς τὸν παθόντα Ἰουδαῖον Πατσίφικον, νὰ στέρξῃ δὲ καὶ εἰς διαφοροὺς ἄλλας διπλωματικὰς ἀπαιτήσεις. Ἐν Ἑλλάδι τότε ὑπερίσχυεν ἡ Γαλλικὴ πολιτικὴ, ὑπὲρ ἧς τόσον εἶχεν ἐργασθῆ ὁ Κωλέττης· ἡ χώρα ἡμῶν ἔθεωρεῖτο ὡς ἡ προστατευομένη τῆς Γαλλίας καὶ ὁ διπλωματικὸς ἀγὼν κυρίως διεξήγετο μεταξὺ τοῦ Ἄγγλου ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν λόρδου Παλμερστῶνος, ἐχθιστα πρὸς τὴν Γαλλίαν διακειμένου, καὶ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως· τὰ δὲ διπλωματικὰ ἔγγραφα συνετάσσοντο ὑπὸ τοῦ τότε ἀντιπροσωπεύοντος τὴν Γαλλίαν ἐν Ἀθήναις Θουβενέλ, τοῦ κατόπιν διαπρέψαντος ἐν τῷ διπλωματικῷ σταδίῳ. Ὁ ὑπουργὸς Λόντος τίποτε ἄλλο δὲν ἐπραττεν εἰ μὴ νὰ ὑπογράψῃ τὰ συντασσόμενα παρὰ τοῦ Γάλλου διπλωμάτου ἔγγραφα. Καὶ ὁμῶς τόσον ἐπήρητο διὰ τοῦτο, ὥστε, ὡς λέγεται, ἠκούσθη πολλάκις ἀναφωνῶν μετὰ μεγαλαυχίας καὶ σείων ἀπειλητικῶς τὸν δάκτυλον:

— Παλμερστῶν! Παλμερστῶν! . . . θὰ σοῦ δείξω ἐγὼ ποῖος εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Σωτηράκη!

Αἱ φράσεις τὰς ὁποίας ἀναφέρει ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τῇ ἐπιστολῇ του ὡς γραφεῖσαι παρὰ τοῦ Λόντου πρὸς κοινὸν φίλον καὶ ἀφορῶσαι εἰς αὐτόν, δὲν φαίνονται τόσον προσβλητικαὶ ἢ δριμεῖαι, ὥστε νὰ προκαλέσωσι τοιαύτην ἐκκρηξὴν ὀργῆς παρὰ τῷ ὀξύχολῳ υἱῷ τοῦ Ἀνδρούτσου. Ἄλλ' ὁμῶς, εἰ καὶ φέρουσι τὸν τύπον τῆς πατριωτικῆς νοουθεσίας, ὑποκρύπτουσι τὴν κατηγορίαν, ἣτις γενικῶς ἐξετοξεύετο τότε κατὰ τοῦ Ὀδυσσεῦς ὑπὸ τῶν πολυαριθμῶν αὐτοῦ ἐχθρῶν, παριστανόντων αὐτὸν ὡς ἄνδρα βίαιον καὶ ἰδιοτελεῖ, προτιμῶντα τὸ ἀτομικὸν μᾶλλον ἢ τὸ κοινὸν συμφέρον, ῥαδιουργοῦντα δ' ἐπὶ βλάβῃ τῆς πατρίδος¹. Τὸ κόμμα τῶν πολιτικῶν, εἰς ὃ ἀνῆκεν ὁ Λόντος, ἠχθρεύετο ἀνέκαθεν τὸν Ὀδυσσεῖα, ἀνήκοντα φυσικῶς εἰς τὸ κόμμα τῶν στρατιωτικῶν, τὸ ἀποτελεσθὲν ἐν ἀρχῇ ἐκ τοῦ Κολοκοτρῶνη, Ὑψηλάντη καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν ὀπλαρχηγῶν. Ὁ ἀτίθασσος καὶ πανοῦργος πολεμιστὴς δὲν ὑπετάσσετο εὐκόλως εἰς τὰς ἰδιοτελεῖς ὀρέξεις καὶ δὲν ἔστεργε νὰ ἐξυπηρετῇ τὰ σχέδια τῶν αὐθαιρέτων κοτζαμπασήδων οὐδὲ νὰ συμπράττῃ μετ' αὐτῶν εἰς τὰς μικρορραδιουργίας των. «Τσαράνοι τῆς Βλαχίας δὲν γίνονται οἱ Ἕλλη-» νες, εἶπέ ποτε· αὐτοὶ ἐπανεστάτησαν κατὰ τοῦ τυράννου διὰ ν' ἀνα-

¹ Τοιαύτη περὶ τοῦ Ὀδυσσεῦς εἶναι καὶ ἡ κρίσις τοῦ γράψαντος τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως γνωστοῦ Σκώτου Φίνλαιῦ.

» κτήσουν τὴν ἐλευθερίαν των». Καὶ ὅταν ὁ Θεόδωρος Νέγρης, ὁ μετὰ τὴν ἐν Ἐπιδαύρῳ συνέλευσιν διορισθεὶς παρὰ τοῦ Νομοτελεστικοῦ πρωθυπουργός, εἶπεν αὐτῷ: «—Θὰ σὲ προβιάσω εἰς χιλίαρχον», ὁ Ἀνδρούτσος ἀπήντησε στωικῶς: «—Καὶ ἐγὼ θὰ σὲ προβιάσω εἰς ἑκατόνταρχον»¹.

Ἄλλως τε ὁ Ὀδυσσεὺς φύσει ἀπηχθάνετο τοὺς προκρίτους καὶ προεστῶτας ἐν γένει, τὰ πρὸς αὐτὸν δὲ καὶ τὰ πρὸς τὸ γενικώτερον συμφέρον ἀδικήματα ἐνίων ἐξ αὐτῶν ἐτιμῶρει σκληρῶς. Εἶναι γνωστὸν εἰς πόσας ταπεινώσεις καὶ κακώσεις καθυπέβηκε τοὺς προκρίτους τῆς Ἀττικῆς διὰ τῶν ὀργάνων του ὅτε περιέστη πρὸς αὐτοὺς εἰς ἔριδας. Τὸν προεστῶτα Ἀταλάντης Ἀλέξανδρον Μιχάλην ἀντιπράττοντα ἐναντίον του καὶ γράφοντα κρυφίως πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Ὀδυσσεῦς εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν εὐόδωσιν τῆς Ἐπαναστάσεως, συνέλαβε καὶ ἐφόνευσε μετὰ συνοπτικῆν διαδικασίαν. Ἐνα τῶν δημογερόντων Λεβαδείας, ὀνόματι Ἡλίαν Πασπάλην, προσελθόντα πρὸς τὸν Ὁμέρ Βρυώνην καὶ ζητήσαντα ἀμνηστειάν, ἐφόνευσεν ἐπίσης, ἀφοῦ πρότερον τὸν μετεχειρίσθη ὡς ὑποζύγιον καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ τὸν φέρῃ ἐπὶ τῶν νώτων του ἐπὶ δίωρον διάστημα. Τὸ γεγονός φαίνεται σήμερον θηριῶδες· ἀλλὰ τὰ ἦθη τότε δὲν ἦσαν ἡμερα· ὁ Ὀδυσσεὺς δὲ τόσον ἦτο ἀμειλικτος εἰς τὴν τιμωρίαν τῶν ἐχθρῶν του, ὥστε προέβη εἰς πρᾶξιν θηριωδεστέραν, ἐντειχίσας ζῶντα ἕνα ἱερέα, ὃν δικαίως ἢ ἀδίκως ὑπώπτευσεν ὡς κατάσκοπον τοῦ διοικητοῦ Εὐβοίας Ὁμέρ πασᾶ. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡ αὐλὴ τοῦ σατράπου τῶν Ἰωαννίνων, ἐνθα ἐσπούδασεν ὁ Ὀδυσσεὺς, ἦτο σχολεῖον περιβόητον ὠμότητος².

¹ Σημειωτέον ὅτι, ὅτε ὁ Νέγρης κατόπιν διαφωνήσας πρὸς τοὺς ὁμόφρονάς του κατέφυγε πρὸς τὸν Ὀδυσσεῖα, τὸν ἄσπονδον ἐχθρὸν του, οὗ τὴν ἐξόντωσιν τσακίς ἐμελέτησεν, οὗτος τὸν ἐδέχθη φιλικῶς καὶ τὸν ἐπροστάτευσεν, εἰ καὶ ἀποστρεφόμενος τὸν χαρακτῆρά του, μέχρι τοῦ θανάτου του, συμβάντος ἐν Ναυπλίῳ κατὰ τὸ 1824 ἐκ τῆς ἐπικρατούσης τότε ἐκεῖ λοιμικῆς νόσου. Ἐν τῇ «Χρυσολίθῳ», ἐνθα ἐδημοσιεύθη ἄλλοτε (τόμ. Γ') βιογραφία τοῦ Ἀνδρούτσου ὑπὸ Κ. Σάβα, ἀναφέρεται τὸ αὐτὸ ἀνέκδοτον, ὡς συμβάν μεταξὺ Ὀδυσσεῦς καὶ Δημ. Ὑψηλάντου, συναντηθέντων ἐν Δωριδί μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἐν Σαλώνοις συνέλευσεως. Ὡς πιθανώτερον παραδέχομαι τὴν πρώτην ἔκδοσιν· ἐν ἔτει 1824 ὁ Ὑψηλάντης δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λαλῇ μετ' αὐτοῦ γλῶσσαν πρὸς τὸν Ὀδυσσεῖα.

² Περὶ τῆς ὠμότητος τοῦ Ὀδυσσεῦς ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι κατηγορίαι. Ὁ Σουρμελῆς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηῶν γράφει: «Διὰ νὰ φανερώσω εἰς ποῖον βαθμὸν μὲν ὠμὸς ἦτο ὁ ἄνθρωπος οὗτος, λέγω ἐν μόνον ὅτι συλλαβῶν δύο Χριστιαν-

Τὸ ἔμφυτον τοῦτο καὶ ἀμοιβαίον μῖσος μεταξύ τῶν προκρίτων καὶ τοῦ Ὀδυσσεὺς ἠϋζήσε βαθυμῆδον διὰ τῆς ἀστόχου ἐνεργείας τῶν κατὰ καιροὺς Κυβερνητῶν, ἰδιαίτερος δὲ διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἀρείου Πάγου, τῆς τοπικῆς συνελεύσεως, ἧτις ὑπῆρξε τὸ ἀτυχές δημιούργημα τοῦ Ὀδυσσεὺς ἢ τοιαύτη ἐνέργεια ἀπέληξεν εἰς τὸ αἱματηρὸν δρᾶμα τοῦ φόνου

» νους ἀθώους Ἕλληνας, τοὺς ἐσουβλίσε, τοὺς ἐψήσεν ὡς σφάγια εἰς τὸ πῦρ,
» βραδύων τὸν θάνατον αὐτῶν διὰ μεγαλητέρας βασιάνου. Παρατρέγω εἰδῶ τὸν
» θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου Μιχαήλ Ταλαντινοῦ (τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀνωτέρω
» προσετώτος Ἀταλάντης), τοῦ ὁποίου συνέτριψε τοὺς πόδας καὶ τὰ σκέλη καὶ εἶτα
» κατασφύρας αὐτὸν κατὰ πετρῶν, τὸν ἐβίασε νὰ ἐκπνεύσῃ ἀνηλεῶς ὡς κακούργος
» ὁ προῦχων καὶ εἰς τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς Ἀταλάντης.»

Ἀναφέρει δὲ καὶ ὁ Γούδας (ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Ὀδυσσεὺς): « Ἀπελθὼν εἰς Μοῆν
» παρὰ τὸ Δαδί μετὰ τὴν Γραβιὰν καὶ ἀκούσας ὅτι οἱ στρατιώται εἶχον ἐκτραπῆ
» εἰς κακούργηματα καὶ ἐλήστευσαν καὶ ἐφόνευσαν συναδέλφους τῶν διὰ νὰ
» λάβωσι τὰ ὄπλα τῶν, ἀνακαλύψας δύο τοιούτους ἐνόχους, ἔφησεν αὐτοῖς εἰς τὸ
» σουβλί. » Ὅσον καὶ ἂν ἀποτροπιαζώμεθα τὰς βαρβάρους ταύτας πράξεις, πρέπει
» οὐχ ἦν τὸν ν' ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ τοιαύτη θηριωδία ἦτο συνήθης κατ' ἐκείνην
» τὴν ἐποχὴν, ἐνυπάρχουσα εἰς τὰ ἦθη τῶν ἡμετέρων πολεμιστῶν, οἵτινες περὶ
» τοῦτο ἀπεμιμούντο τοὺς τέως δεσπότης τῶν. Ὁ ὄπλαρχηγὸς Χατζῆ Χρήστος,
» ὡς διηγούνται, ἀπέτεμε διὰ τῆς σπάθης τοῦ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀγγελιαφόρου τοῦ
» διὰ παραμικρὸν τι σφάλμα, κατὰ τὴν ἐν Κρεμμυδιῷ μάχην, ἐνώπιον Γάλλου
» φιλέλληνος, ὅστις ἔμεινε ἀναυδὸς ἐκ τῆς φρίκης, ἀναλόγους δὲ τοιαύτας ἀπαν-
» θρώπους πράξεις διηγεῖται ὁ Γάλλος φιλέλληνας Raynaud, ὁ διαμεῖνας ἐν τῷ
» ἑλληνικῷ στρατοπέδῳ πρὸ τῆς Τριπολιτσᾶς. Ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ
» ἐμποιούσι φρίκην αἱ σελίδες αἱ περιγράφουσαι τὴν ἀγρίαν σφαγὴν καὶ τὰ θηριώδη
» ἀνοσιουργήματα τὰ διαπραχθέντα ὑπὸ τῶν πορθητῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως
» ἐκείνης ἐπὶ ἀθῶων γυναικῶν καὶ παιδῶν. Τὸ μῖσος πρὸς τὸν ἐχθρὸν καὶ τὸν
» πολέμιον κἂν ὁμόφυλος ἢ κἂν ἀλλόφυλος ἦτο ἀνηλεῆς. Ἀλλ' ὅμως ὀφειλομέν
» νὰ ὁμολογήσωμεν ἄνευ ἐθνικῆς μεροληψίας ὅτι περὶ τοῦτο οἱ διδάσκαλοι ἀπέμε-
» ναν πάντοτε ἀνώτεροι τῶν μαθητῶν. Τὰ βασανιστήρια εἰς ἃ ὑπεβάλλοντο οἱ
» ἀτυχεῖς Ἕλληνες οἱ περιπίπτοντες αἰχμάλωτοι εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἦσαν
» ἀνώτερα πάσης σατανικῆς ἐπινοίας. Ἰδοὺ τί διηγεῖται εἰς τὰ Πολεμικὰ Ἀπομνη-
» μονεύματα αὐτοῦ ὁ Χρ. Περραιβὸς περὶ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου ἐνός τῶν προ-
» γόνων τῆς γνωστῆς ἀθηναϊκῆς οικογενείας, ζωγραφηθέντος κατὰ τὴν μάχην τοῦ
» Χαΐδαρίου: « Μεταξὺ αὐτῶν (τῶν αἰχμαλώτων) ἦτο καὶ ὁ Χατζῆ Λάμπρος Κορο-
» μηλάς ἀπόγονος γνήσιος τῶν Μαραθωνομάχων Ἀθηναίων. Ὁ γενναῖος οὗτος
» πατριώτης δὲν ἐνθυμῆθη ὅτι ἡμπόρει νὰ κάμῃ ὄρφανὰ ἑπτὰ τέκνα ἀνήλικα καὶ
» σύζυγον, ἀλλ' ἐπροτίμησε νὰ τ' ἀψίσῃ ἐστερημένα τῆς πατρικῆς του προστα-
» σίας, πλὴν ἐλευθέρᾳ, καὶ ἀμέσως ὡς ἤκουσε τὴν σάλπιγγα τῆς Πατριδος ἔσπευ-
» σεν εἰς τὸν ἀγῶνα τὸν ὑπὲρ αὐτῆς. Διὰ τὴν ἀξίαν του οἱ μὲν Ἕλληνες

τοῦ Νούτσου καὶ τοῦ Παλάσκα ἐν Δρακοσπηλιᾷ. Ὁ διπλοῦς οὗτος φόνος εἶναι βεβαίως στίγμα διὰ τὸν Ὀδυσσεᾶ, καθ' ὃν τρόπον ἐτελέσθη, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσῳ, ὡς λέγεται, ὁ Νούτσος ἦτο εὐεργέτης του, σώσας ἄλλοτε αὐτὸν ὑποπεσόντα εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Ἀλῆ, ἐκ βεβαίου θανάτου! ἀλλ' ὅμως δεῖον ν' ἀναλογισθῶμεν ὅτι οἱ ἄνδρες ἐκείνοι, οἱ

» πατριῶται ἐδέχθησαν αὐτὸν ἀρχηγὸν εἰς τὰ τάγματά των· οἱ δὲ Τοῦρκοι τὸν
» ἔβλεπον μὲ μεγάλην ἀντιπάθειαν καὶ ἔπνεον ἐκδίκησιν κατ' αὐτοῦ, διό καὶ ὅτε
» τὸν ἔβαλαν εἰς χεῖρας, τὸν κατεδίκασαν εἰς σκληρότατον θάνατον, τὸν σταυρι-
» κόν. 72 ὥρας ἐκρέματο εἰς τεῖχος καρφωμένος ἀπὸ τε τὰς χεῖρας καὶ τὰ ὦτα
» καὶ οἱ ἐχθροὶ του εὐχάριστον τὴν λύσσαν τῶν κατὰ τοῦ μάρτυρος τούτου οἱ
» μὲν πλήττοντες μὲ ζήφῃ, οἱ δὲ ἐμπήγοντες εἰς τὸ σῶμά του σίδερα πυρωμένα.
» Ὁ θάνατος, τὸ μόνον εὐτύχημα εἰς τὴν θέσιν του, ἦτο βραδυκίνητος καὶ δὲν
» ἔφθασεν ἕως ὅτου Τοῦρκὸς τις, λαθῶν παρ' αὐτοῦ ἄλλοτε εὐεργεσίας, τότε
» εὐσπλαγγισθεὶς, συνέταμε τὸν καιρὸν τῶν πόνων του καὶ θανατώσας τον μὲ
» βολὴν πιστόλας, καιρίως ἀπέθανεν» (οὕτως ἔχει τὸ κείμενον).

Καὶ ὅμως ὁ τόσον ὠμὸς καὶ ἀπηνῆς Ὀδυσσεὺς εἶχεν ἐνίοτε στιγμὰς καθ' ἃς ἀπηχθάνετο τὴν αἱματοχυσίαν! Ὁ ἐκ Σουλίου ἱστορικὸς Κουτσονίκας, αὐτόπτης τῆς αἱματηρᾶς μάχης τῶν Βασιλικῶν, περιγράφων τὸ πεδίον τῆς συμπλοκῆς ἀναγράφει τὸ ἐξῆς ἐπεισόδιον « Ἐλευσινή καὶ ἀξιοθρήνητος ἦτο ἡ θία
» τῶν ὁρέων καὶ κοιλάδων ἐπὶ τῶν ὁποίων συνεκροτήθη ἡ ἐνδοξὸς αὐτῆ μάχη,
» δὲν ἐθεώρει τις ἄλλο παρὰ πτώματα ἀνθρώπων καὶ ζώων, παρὰ γῆν βεδαμμέ-
» νην ὑπὸ τῶν αἱμάτων καὶ κεκαλυμμένην ὑπὸ ἀνθρωπίνων πτωμάτων. Καὶ
» αὐτὸς ὁ σκληρὸς τὴν καρδίαν καὶ ἀσπλαγγος τὸ εἶδος Ὀδυσσεὺς, φθᾶσας μετὰ
» τὴν μάχην καὶ ἰδὼν τὰ ἐκτάδην ἐπὶ τῆς γῆς κείμενα σώματα, εἶπεν εἰς τὸν
» Γκούρα: «— Ἄ, ἀδελφέ! μεγάλη ἀνθρωποθυσία καὶ δὲν ἐλυτήθη ταύτην;
» ὁ δὲ τῷ ἀπήντησεν: «— Ἀλλ' ἄνευ ταύτης ἐλευθερία δὲν ἀποκτᾶται.»

* Ἄς προσθέσωμεν πρὸς συμπλήρωσιν ὅτι, ἂν ὁ Ὀδυσσεὺς ἦτο σκληρὸς, ὁ ἀντί-
» ζηλος αὐτοῦ Γκούρας δὲν καθυστέρει περὶ τὴν ὁμότητα, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ κατηγο-
» ρος τοῦ Ὀδυσσεὺς Σουρμελῆς βεβαίως ὅτι καθυπέβαλεν εἰς σκληρότατα βασανισ-
» τήρια ὀκτῶ νέους ἐξ Ἀθηνῶν ἐπὶ ἀπλῇ μόνον ὑποψία. Οὐδ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐξαι-
» ροῦνται τῆς κατηγορίας, διότι, ὡς λέγει τοῦλάχιστον ὁ Φίνλαιὺ, ὅτε ὁ Ὀδυσσεὺς,
» ἀντιταχθεὶς κατὰ τῶν Τούρκων ἐν Καρύστῳ, ἔπεμψεν ὡς τρόπαια νίκης πεντή-
» κοντα κεφαλὰς Τούρκων καὶ τρεῖς αἰχμαλώτους ζῶντας, οἱ Ἀθηναῖοι ἐφόνευσαν
» τοὺς δυστυχεῖς τούτους διὰ λιθοβολισμῶν. Σημειωτέον ὅμως ὅτι κατὰ τὸν Τρι-
» κούπην καὶ τὸν Γόρδωνα ὁ νικήσας τότε ἐν Καρύστῳ δὲν ἦτο ὁ Ὀδυσσεὺς, ἀλλ'
» ὁ Κριεζώτης, διότι ὁ Ὀδυσσεὺς εὕρισκετο τότε ἐν Ἀθήναις.

¹ Περὶ τῶν ἐκδουλεύσεων τοῦ Νούτσου, ὅστις ὁμολογουμένως ἀπέλαυεν εὐνοίας καὶ ἐκέκτητο ἰσχυρὴν μεγάλην παρὰ τῇ αὐτῆ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὑπῆρχον διάφοροι θρύλοι, διαπλασθέντες ἐπὶ τὸ δραματικώτερον καὶ μυθιστορικώτερον ὑπὸ τῆς παραδόσεως Ὁ κοινότερος αὐτῶν ἦτο ὁ ἐξῆς, ἀναφερόμενος εἰς τοὺς Παραλλή-

ἐλαυνόμενοι ἐξ ἀτιθάσων καὶ αἰμοχαρῶν ὀρμεμφύτων καὶ συνταρασσόμενοι ἐξ ἀγρίων παθῶν, δύσκολον ἦτο νὰ δειξῶσιν ἀρχαϊκὴν μετριοπάθειαν καὶ νὰ φανῶσιν ἀγογγύστως νομοταγεῖς, σφάλμα δὲ μέγα διέπραξαν οἱ πολιτικοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀποστειλάντες τοὺς ἀτυχεῖς φρονευθέντας ν' ἀλυσοδέσωσι τὸν λέοντα ἐντὸς τοῦ ἄντρου του, φανταζόμενοι ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς θὰ ἔστεργε τόσον εὐκόλως νὰ παραδώσῃ τὴν ἀρχηγίαν, τὴν ὁποίαν διὰ πολυστῶν μόχθων καὶ δι' ἀνδραγαθημάτων εἶχε λάβει. Ὅτι δὲ ὁ θάνατος τοῦ Ὀδυσσεὺς ἐπέζητεῖτο παντὶ σθένει ὑπὸ τῶν ἀσπόνδων ἐχθρῶν του, οὐδεμία ἀμφιβολία, ἐπικύρωσις δὲ

λυσι Βίου τοῦ Γούδα ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Νούτσου: « Ὁ Ἀλῆ πασᾶς διέταξε ποτε » ν' ἀπαγγόνισωσι τὸν Ὀδυσσεά » καὶ οἱ μὲν δῆμιοι ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸν » συνήθη τόπον τῆς καταδίκης, τὸν πλάτανον, τέταρτον τῆς ὥρας ἀπέχοντα τῆς » κατοικίας τοῦ Νούτσου· φίλος δὲ τις τοῦ Ὀδυσσεὺς ἔπεισε τοὺς δημίους νὰ μὴ » ἐπισπεύσωσι, συνάμα δὲ εἰδοποίησε ἀμέσως τὸν Ἀλέξιον Νούτσον καὶ οὗτος » οὔτε στιγμήν ἀπολέσας, ἰππεύει, σπεύδει εἰς τὸν πλάτανον καθ' ἣν στιγμήν οἱ » δῆμιοι ἔθετον τὸν βρόχον, ἀρπάζει τοῦτον, θέτει εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ τράχηλον » καὶ διατάσσει τοὺς δημίους νὰ ἐκτελέσωσι τὸ τοῦ τυράννου πρόσταγμα. Μὴ » τολμώντων δὲ καὶ τούτων καὶ θυρόβου γενομένου, ὁ τύραννος διέταξε νὰ φερῶ- » σιν ἐνώπιόν του τὸν τε Ὀδυσσεά καὶ τὸν Νούτσον. Οὗτος δὲ οὐδόλως πτοη- » θείς: — Τὸν Ὀδυσσεά, εἶπεν, ἔχω πρὸ πολλοῦ ἀδελφοποιτόν: ἀπαιτῶ νὰ » χαρίσῃς τὴν ζωὴν του εἰς ἐμέ, τὸ θετὸν τέκνον σου: σ' ἐξορκίζω ἐν ὀνόματι » τοῦ φίλου σου πατρός μου! — Ὁ τύραννος οὐ μόνον τοῦτο ἔπραξεν, ἀλλὰ καὶ » εὖνοιαν οὐκ ὀλίγην ἐπεδαψίλευσε βραδύτερον τῷ Ὀδυσσεῖ, καταστήσας αὐτὸν » καὶ σωματοφύλακα». Ἀλλὰ τὴν διήγησιν ταύτην ἠναγκάσθη βραδύτερον αὐτὸς ὁ Γούδας νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς μυθώδη· τὸ ἀληθὲς δὲ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην εἶναι ὅτι ὄντως ὁ Νούτσος ἐμεσολάβησε παρὰ τῷ Ἀλῆ ὑπὲρ τοῦ Ὀδυσσεὺς, ὅστις ἦτο καθειργμένος, καθότι ἐν συμπλοκῇ ἐπιστόλισεν ἐπίσημόν τινα Ἀλθανόν, εἶχε δὲ ἀντιστῆ καὶ εἰς τὸν περίφημον ἐκτελεστήν τῶν διαταγῶν τοῦ Ἀλῆ, τὸν Ταχῆρ Ἀμπάζην· ὅθεν ὁ σατράπης σφόδρα κατ' αὐτοῦ ἐξωργίσθη ἢ ἰκεσία δὲ τοῦ Νούτσου φαίνεται ὅτι κατεπράυνε τὴν ὀργήν του.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Παλάσκας λέγεται ὅτι εἶχε προσφέρει ἄλλοτε ἐκδουλεύσεις πρὸς τὸν Ὀδυσσεά. Εὐρισκόμενος ἐν Ἰωαννίνοις εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀλῆ, παρηκολούθησε τὸν εἰς Βοιωτίαν εἰσβαλόντα ὑπὸ τὸν Ὁμῆρ Βρυώνην τουρκικὸν στρατὸν· κατὰ τὴν νύκτα δὲ τῆς περιφήμου μάχης τοῦ Χανίου τῆς Γραβιάς εἰδοποίησε συνθηματικῶς τὸν αὐτόθι ἐγκλειστον Ὀδυσσεά ὅτι τὴν ἐπομένην οἱ Τούρκοι ἔμελλον νὰ προσβάλωσι τὸ χάνιον διὰ τηλεβόλων, καὶ τότε οὗτος ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλίπῃ αὐτὸ νύκτωρ. Ἐπίσης λέγεται ὅτι εἰδοποίησε τὸν Ὀδυσσεά καὶ περὶ τῆς ἐπικειμένης αἰφνιδίου εἰσβολῆς τῶν Τούρκων εἰς Λεβαδείαν καὶ χάριν τούτου ἐγένετο δυνατὸν νὰ σωθῶσι τὰ γυναικόπαιδα τῆς πόλεως ταύτης.

ἀναμφισβήτητος τούτου τυγχάνει ἢ ἐν τῷ ἐνετικῷ πύργῳ τῆς Ἀκροπόλεως διαδραματισθεῖσα τραγωδία. Ὁ εἰρημένος Παπαδόπουλος ἀναφέρει εἰς τὸ φυλλάδιόν του διαφόρους ἀποπείρας γενομένας ἐναντίον τοῦ Ὀδυσσεὺς τῇ ὑποκινήσει τῆς Κυβερνήσεως, ἀριθμεῖ δὲ αὐτάς λεπτομερέστερον καὶ αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τινι ἐπιστολῇ του, ὡς θὰ ἴδωμεν βραδύτερον. Ἄδηλον κατὰ πόσον εἶναι δίκαιαι καὶ εὐλογοὶ πᾶσαι αὐταὶ αἰτιώσεις· τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι πολλαὶ ἐξ αὐτῶν εἶναι πραγματικαί· ἀξιοσημείωτον δὲ ἰδίως εἶναι τὸ παρ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Ὀδυσσεὺς ἀναφερόμενον γεγονός περὶ τῆς γενομένης ἐναντίον αὐτοῦ ἀποπείρας δολοφονίας ἐν Ναυπλίῳ, συμβάν μετὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἔγραφε τὴν πρὸς τὸν Λόντον ἐπιστολήν του, ἔχει δὲ κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Παπαδοπούλου ὡς ἐξῆς:

« Τὸ 1824 διέτριβεν ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν καθέδραν τῆς Κυβερνήσεως, τὸ Ναύπλιον· καθήμενος ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ στρατηγοῦ Νικήτα Σταματελοπούλου, ἔχουσαν παράθυρον ἀπέναντι τοῦ Ἰτζ-Καλέ, ὅπου ἐκάθητο αὐτός, ὁ Νικήτας καὶ μετὰ τῶν δύο μικρὸν κοράσιον τοῦ Νικήτα, ἐπυροβολίσθη ἐκ τοῦ Ἰτζ-Καλέ παρὰ τοῦ Μήτρου Τριανταφυλλίνας, τότε φρουράρχου· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ διάστημα ἦτο μακρὺ, δὲν ἐπέτυχεν ὁ πυροβολισμός, τὸ δὲ σφαιρίδιον τοῦ μολύβδου ἐκτύπησε κρύον παρὰ τοὺς πόδας τοῦ κορασίου, τὸ ὁποῖον ἐχαίδευεν ὁ Ὀδυσσεὺς. Τότε ἐνόησεν οὗτος ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν καθέδραν δὲν εἶναι ἡ ζωὴ του ἀσφαλής· ὁ δὲ Νικήτας θαυμάσας εἰς τὸ τὸλμημα τοῦτο, λαβὼν τὸ σφαιρίδιον, ἔδραμε πρὸς τὴν Κυβέρνησιν (προεδρεύοντος τοῦ Κουντουριώτου) καὶ διηγεῖται τὸ συμβάν, ἐν δὲ μέλος αὐτῆς (ὁ Ἰω. Κωλέττης) λέγει πρὸς τοῦτον: «—Νικήτα, δὲν εἶναι δική σου δουλειὰ » καὶ πῆγαινε εἰς τὸ σπίτι σου». Εἰς ταῦτα ὅλα εἶναι μάρτυρες ἢ οἰκογένεια τοῦ στρατηγοῦ Νικήτα».

Ἡ ἀπέχθεια κατὰ τοῦ Ὀδυσσεὺς κατὰ τῶν προκρίτων καὶ τῶν κοτζαμπασήδων ἐκδηλοῦται εἰς πᾶσαν σχεδὸν ἐπιστολήν του. Ἐν τῇ πρὸς τὸν Κοραῆν ἐπιστολῇ του ἔγραφεν: « Ἡ ἐπανάστασις, πρὶν λάβῃ

¹ Τὸν Μήτρον τοῦτον Τριαντάφυλλον, ἢ τῆς Τριανταφυλλίνας, ἀναφέρει καὶ ἀλλαγῶ ὁ Παπαδόπουλος, ὡς συντελέσαντα εἰς τὴν διάλυσιν τοῦ ἐν Εὐβοίᾳ ἐλληνικοῦ στρατοπέδου διὰ τῶν φθονερῶν αὐτοῦ σπερμολογιῶν. Ἐτρεφε πάθος ἄσθεστον κατὰ τοῦ Ὀδυσσεὺς, καθότι εἶχε βαπτισθῆ, ὡς λέγεται, παρ' αὐτοῦ ἄλλοτε. Ἦτο ἐκ Λεβαδείας, ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ὀδυσσεὺς, ὑπήρξε δὲ εἰς τῶν δημίων του κατὰ τὸ ἀποτρόπαιον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως δρᾶμα.

» τέλος, ἐγέννησε τὴν φιλαρχίαν καὶ φιλοπλουτίαν. Τὸ φίλαρχον καὶ
 » φιλόπλουτον τοῦτο θέλον νὰ ἐμποδίσῃ τὸ Ἔθνος, ἤλθεν εἰς Ἐπίδου-
 » ρον καὶ Ἄστρος, καὶ εἰς τὴν πρώτην περίστασιν καὶ εἰς τὴν δευτέραν
 » πάντοτε ὑπερίσχυσαν ἡ ἰδιοτέλεια καὶ ἡ φιλαρχία». Πρὸς δὲ τὸν Ὑψη-
 » λάντην ἔγραφεν: «Ἐκεῖνοι ὁποῦ λυσιιάζουσι διὰ ἀξιώματα ἄς γράφουσι
 » διπλωματικά, ἄς λέγουσι κρυφά, καὶ ἄς προσπαθῇ νὰ γελᾷ ὁ ἓνας τὸν
 » ἄλλον. Αὐτοὶ εἶναι σὺν πανούκλῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ πρέπει ὁ λαὸς
 » νὰ χωρισθῇ ἀπὸ αὐτοῦ καὶ νὰ τοὺς κάμῃ κουντουμάτσια (ιταλ. con-
 » tumacia = περιορισμὸν, κάθαρσιν), διὰ νὰ μὴ μολυνθοῦμεν ὅλοι μας
 » καὶ χαθοῦμεν». Καὶ κατωτέρω: «Ἐγὼ μὲ τὰς προκηρῦξεις μου καὶ
 » μὲ τὴν διαγωγὴν μου πληροφορῶ τὸ Ἔθνος ὅτι πρέπει νὰ ἔχωμεν διοί-
 » κησιν, ἀλλὰ νὰ λείψουσι οἱ κακοδιοικηταὶ ἐκεῖνοι ὁποῦ τρυπῶνουσι καὶ
 » μιλοῦν κρυφά καὶ κινοῦν φατρίας διὰ νὰ λάβουσι ὄφρικια: θὰ χαλάσουσι
 » τὴν πατρίδα, καθὼς ὡς τώρα τὴν ἔδωκαν τοῦ διαβόλου». Ἴσῃν
 » πικρίαν περιέχουσι καὶ αἱ σαρκαστικώταται φράσεις τῆς πρὸς τὸν Λόντον
 » ἐπιστολῆς του, αἱ μυκτριζούσαι τὴν πολιτείαν αὐτοῦ καὶ ἀρμόζουσαι
 » δυστυχῶς οὐ μόνον εἰς αὐτόν, ἀλλ' εἰς πολλοὺς τῶν πολιτευομένων τοῦ
 » καιροῦ ἐκεῖνου. Τὸν μόλις ἀνατειλαντα φωστῆρα τῆς ἐλευθερίας ἐπεσκία-
 » σαν ἑνωρὶς τὰ νέφη τῶν ἐρίδων καὶ τῶν διχονοιῶν. Ὁ μεταξὺ τῶν
 » πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, ἢ ἄλλως μεταξὺ κοτζαμπασήδων καὶ
 » καπεταναίων ἀγῶν ἀνεφάνη ἀπὸ τῶν πρώτων μηνῶν τῆς Ἐπαναστά-
 » σεως, ὅτε ἀπεβιβάσθη εἰς Πελοπόννησον ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, πρὶν
 » ἢ ἡ σημαία τοῦ σταυροῦ κυματίσῃ ἐπὶ τῶν ἐπάλξεσιν τῆς Τριπολιτσᾶς.
 » Ἡ ἔρις ἐξηκολούθησε σφοδρὰ καὶ βιαία, ὑποθαλπομένη ἐκ τῶν βραδουρ-
 » γιῶν τῶν ἐγγυρῶν διπλωματικῶν στοιχείων, κρίσιμον δὲ αὐτῆς σημεῖον
 » ὑπῆρξεν ἡ ἐν Ἄστρει ἐθνικὴ συνέλευσις, ὅτε τὰ δύο κόμματα εὐρέθησαν
 » ἀντιμέτωπα πρὸς ἄλληλα. Ἐκεῖ ὅπου ἐπ' ἐσχάτων ἐτοποθετήθη ἡ ἐπι-
 » μνημόσυνος πλάξ, συνήχθησαν οἱ 267 παραστάται, ὡς ἐλέγοντο τότε οἱ
 » ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπαρχιῶν, ἐκ πάσης γωνίας τῆς ἑλληνίδος γῆς προερ-
 » χόμενοι καὶ ἐκ χωρῶν ἀκόμη, αἵτινες φεῦ! στένουσιν ἔτι ὑπὸ τὸν ἐπαχθῆ
 » ζυγόν, κατελέγοντο δὲ μεταξὺ αὐτῶν οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ἀρχηγῶν.
 » Τὸ κόμμα τῶν στρατιωτικῶν, εἰς ὃ ἀνήκε καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς συνδεόμενος
 » διὰ φιλίας μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη, ὅστις εἶχε συμπολεμήσει μετὰ τοῦ
 » πατρός του, ἐμειονοψήφει: τόση δ' ἦτο ἡ ἔχθρα αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀντιθέ-
 » τους, ὥστε οἱ εἰς αὐτὸ ἀνήκοντες καπεταναῖοι κατέλυον, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν,
 » ἐστρατοπέδευον ἐκεῖθεν τοῦ Ἀστρους, εἰς τὰ Μελιγικιώτικα Καλύβια,

χωριζόμενοι ἀπὸ τῶν καλαμαράδων διὰ τῆς κοίτης τοῦ ῥύακος Τάνου.
 » Ἄμα τῆ, ἐνάρξει τῶν ἐργασιῶν, καὶ ὅτε ἰδίως ἐπέστη ἡ στιγμή τῆς
 » ἐκλογῆς νέας Κυβερνήσεως, ἡ ἔξαψις τῶν παθῶν ἐκορυφώθη ἐπὶ τοσοῦ-
 » τον, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ πολλάκις εἰς τὰς κρίσιμους
 » περιστάσεις ἐπιδείξας σύνεσιν Νέστορος, παρεφέρθη μέχρι τοῦ ν' ἀπει-
 » λήσῃ διὰ τῆς σπάθης του τὸν ἐπίσκοπον Ἄρτης, ὡς συνηγορήσαντα ὑπὲρ
 » τοῦ Μαυροκορδάτου, ν' ἀποτεινῇ δὲ πρὸς τοῦτον, ἐκλεγέντα πρόεδρον
 » τοῦ Νομοθετικοῦ, ἀπρεπεῖς ὀνειδισμούς. Μετὰ τὰς ἀξιοθρηνήτους ταύτας
 » σκηναῖς ἐπηκολούθησεν ἡ γνωστὴ οἰκτροτέρα ἔρις μεταξὺ τοῦ ἐν Ἄργει
 » Βουλευτικοῦ καὶ τοῦ ἐν Ναυπλίῳ Ἐκτελεστικοῦ, ἣν διεδέχθησαν οἱ
 » ἀδελφοκτόνοι πυροβολισμοὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Τούτου μετέσχον
 » πολλοὶ τῶν ῥουμελιωτῶν ὀπλαρχηγῶν, κυρίως στρατολογηθέντες ὑπὸ τῆς
 » Κυβερνήσεως, οἷον ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Γρίβας, ὁ Τζαβέλλας κ.λ.π. Περὶ
 » τοῦ Ὀδυσσεὺς εἶναι μόνον γνωστόν, καθὰ τοῦλάχιστον βεβαίαι ὁ τὴν
 » ὑπεράσπισιν αὐτοῦ ἀναλαβὼν Παπαδόπουλος, ὅτι εὐρεθεὶς εἰς Καλάβρυτα
 » καθ' ἣν ἐποχὴν ἤριζον σφοδρῶς πρὸς ἄλληλα τὰ κόμματα τοῦ Χαρα-
 » λάμπη καὶ Πετμεζᾶ ἀφ' ἐνὸς καὶ τοῦ Ζαήμη ἀφ' ἑτέρου, ἅτινα καὶ
 » ἐστρατολόγουν ἄνδρας, ὅπως λύσωσι διὰ τῶν ὄπλων τὴν διαφορὰν των,
 » καὶ παρακινούμενος ὑφ' ἑκατέρων τῶν μερίδων νὰ συνταχθῇ μετ' αὐτῆς
 » ἀπέρριψε τὰς δελεαστικὰς προτάσεις των, προτιμήσας νὰ πολεμήσῃ πρὸς
 » τὰ ἐν τῇ βορείῳ [παραλίᾳ τῆς Πελοποννήσου] σωζόμενα ἀκόμη λείψανα
 » τῆς στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη.

[Ἔπεται συνέχεια].

ΧΑΡ. ΑΝΝΙΝΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΤΗΣ ΓΗΣ

Διὰ τῆς προκειμένης μελέτης σκοποῦμεν ν' ἀποδείξωμεν μόνον, ὅτι ἡ ὑπὸ πολλῶν φυσιοδιφῶν ὑποστηριχθεῖσα καὶ ὑπὸ πλείστων ἐπιστημόνων παραδεκτὴ γενομένη γνώμη, ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν τῆς γῆς εἶναι ῥευστόν, εἶναι ὑπόθεσις, κατὰ τῆς ὁποίας πολλαὶ ὑπάρχουσιν αἱ ἀντιρρήσεις, ὅτι τὸ φαινόμενον ἐφ' οὗ στηρίζεται ἡ ὑπόθεσις αὕτη συμβιβάζεται καὶ πρὸς τὴν ἐτέραν γνώμην, ὅτι ἡ γῆ εἶναι στερεά, καὶ ὅτι μάλιστα κατὰ τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς ἐπιστήμης πολλὰ φαινόμενα εἶναι ὅλως ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν ῥευστότητα τοῦ γήινου πυρῆνος. Διότι τὸ ν' ἀποδείξῃ τις ἀσφαλῶς ὅτι ὁ πυρὴν τῆς γῆς εἶναι ῥευστός ἢ στερεός, ἢ καὶ μόνον νὰ ἐρμηνεύσῃ πάντα τὰ φαινόμενα διὰ τῆς μιᾶς τῶν δύο τούτων γνωμῶν, εἶναι εἰσέτι ἀνέφικτον· μέχρι τοῦδε μόνον περὶ μείζονος ἢ ἐλάσσονος πιθανότητος δύναται νὰ γίνηται λόγος. Ἀφ' ἐτέρου ὁμοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ συζητεῖν περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ γήινου πυρῆνος εἶναι ὅλως ἄσκοπον. Καὶ ἡ ὑπόθεσις ἔχει τὰ δικαιώματά της ἐν τῇ φυσικῇ ἐπιστήμῃ, ἅμα ὡς ἐλλείπει ἢ ἀσφαλῆς ἔρευνά· μόνον πρέπει νὰ προσέχη τις νὰ μὴ ἀποδίδῃ εἰς τὰ παρατηρηθέντα καὶ εἰς τὰ βεβαιωθέντα φαινόμενα τὴν αὐτὴν σημασίαν, ἐν ἄλλοις λόγοις νὰ μὴ συγχέῃ αὐτά.

Ἐλάχιστα γινώσκομεν περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς γῆς, ἀφ' οὗ μέχρι τοῦδε δὲν κατωρθώθη ἡ εἰσδοσις εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς ἢ μόνον εἰς ὅλως ἀσήμαντα βάθη. Τὰ βαθύτατα ὄρυχεῖα δὲν εἶναι βαθύτερα τῶν 1000 μέτρων· τὸ ἔχον μέγιστον βάθος φρέαρ εἶναι τὸ τοῦ Σλάδεβαχ (Schladbach), τὸ ὁποῖον φθάνει εἰς βάθος 1748 μέτρων. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὸ βαθύτερον τῶν φρεάτων ἦτο τὸ τοῦ Λήθ (Lieth), τὸ ὁποῖον ἔχει βάθος 1330 μ., τὸ δὲ φρέαρ τοῦ Σπέρεμπεργ (Sperenberg), σπουδαῖον διὰ τὰς ἐν τῷ βάθει αὐτοῦ γενομένας θερμομετρικὰς παρατηρήσεις, φθάνει εἰς βάθος 1293 μέτρων· ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ φρέατα ταῦτα δὲν διασχίζουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ ὀλίγα μόνον στρώματα τοῦ ἐδάφους, καὶ βλέπωμεν ὅτι τὸ μὲν φρέαρ τοῦ Λήθ δὲν

διασχίζει οὐδὲ τὸν ἐρυθρὸν σχιστόλιθον, τὸ δὲ τοῦ Σπέρεμπεργ καταλήγει ἐντὸς τοῦ ὄρυκτοῦ ἄλατος, πειθόμεθα ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων νύξεων, ὅτι τὰ ἐσωτερικὰ μέρη τῆς γῆς εἶναι σχεδὸν ἀπρόσιτα εἰς τὰς παρατηρήσεις. Τὰ προμνημονευθέντα βάθη εἶναι οὐδὲν σχεδὸν ὡς πρὸς τὴν διάμετρον τῆς γῆς. Τὸ φρέαρ τοῦ Σπέρεμπεργ (1293 μ.) δὲν ἀποτελεῖ ἢ τὸ δεκάκις χιλιοστὸν μέρος τῆς διαμέτρου τῆς γῆς, ἐχούσης μῆκος 12712 χιλιομέτρων, εἶναι ἐπομένως τόσον ἀσήμαντον, ὥστε δὲν θὰ ἦτο δυνατόν οὐδὲ κἂν νὰ σημειωθῇ ἐν γήινῃ σφαίρᾳ συνήθων διαστάσεων, οἷαι κατασκευάζονται διὰ τὰ σχολεῖα.

Διὰ τοῦτο οὐδὲν ἄπορον, ἐὰν τὸ ζήτημα τοῦ ποιοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς γῆς διὰ τῶν διατρήσεων τούτων δὲν προσεγγίξῃ εἰσέτι εἰς τὴν λύσιν του. Τὰ αὐτὰ πετρώματα, τὰ ὁποῖα εἶναι γνωστὰ ἐκ τῆς ἐπιφανείας, ἀπεδείχθη ὅτι ὑπάρχουσι καὶ εἰς τὰ βάθη. Διὸ ὡς πρὸς τὰς ὕλας, αἰτινες σχηματίζουσι τὸν γήινον πυρῆνα, εἴμεθα περιορισμένοι εἰς ὑποθέσεις μόνον, καὶ ἐὰν θέλωμεν ἐν γένει νὰ προσεγγίσωμεν εἰς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου, εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ὀρμηθῶμεν ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ Κάντ καὶ τοῦ Λαπλάς (Laplace) περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν πλανητικῶν σωμάτων. Ἐὰν κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ γῆ ἐσχηματίσθη ἀρχῆθεν ἐκ σώματος ἀτμώδους, κατόπιν πετυρακτωμένου, ῥευστοῦ καὶ περιστρεφομένου, δυνάμεθα ἀκολουθοῦντες τοὺς κανόνας τῆς μηχανικῆς νὰ διῶχυρισθῶμεν, ὅτι αἱ ὕλαι ἐτακτοποιήθησαν ἐν συνόλῳ κατὰ τὴν εἰδικὴν αὐτῶν βαρύτητα, καθ' ὅσον αἱ μὲν βαρύτεραι ὕλαι ἔτειναν πρὸς τὸ κέντρον τοῦ ὅλου σώματος, αἱ δὲ ἐλαφρότεραι κατέλαβον τὴν περιφέρειαν. Ἡ κατάταξις αὕτη ἐπιβεβαιουῖται ὑπὸ τῆς παρατηρήσεως τῶν προσιτῶν ἡμῖν μερῶν τοῦ γήινου φλοιοῦ. Αἱ πασῶν ἐλαφρότεραι ὕλαι περιβάλλουσιν ὡς ἀτμοσφαιρικὸν περικάλυμμα τὸ στερεὸν γήινον σῶμα· κατόπιν ἔρχεται τὸ ποσὸν τῶν ὑδάτων, καὶ τέλος ἔρχονται τὰ πετρώματα. Καὶ ταῦτα δὲ εἶναι ἐν γένει ἐλαφρότερα ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ ἢ ἐν τῷ βάθει. Ἀπεδείχθη σχεδὸν ἀσφαλῶς, ὅτι τὰ λεγόμενα ὀξεία ἠφαιστειογενῆ πετρώματα, οἱ γρανίται καὶ τὰ τοιοῦτα, ἅπερ ἔχουσιν εἰδικὸν βάρος 2,6—2,8, προέρχονται ἀπὸ μικρότερα βάθη ἢ τὰ βασικά, ὡς οἱ βασανίται, ὧν τὸ βάρος εἶναι 3. Ἐρευναι περὶ τοῦ εἰδικοῦ βάρους τοῦ ὅλου γήινου σώματος ἀπέδωκαν ὡς ἀποτέλεσμα 5,6. Ἐπειδὴ δὲ τὸ γνωστὸν ἡμῖν περίβλημα τῆς γῆς εἶναι ἐλαφρότερον τῶν 5,6, πρέπει κατ' ἀνάγκην τὸ μείζον μέρος τοῦ ὄγκου τῆς γῆς νὰ ἔχῃ μεγαλύτερον βάρος, ἤτοι περίπου 7, κατὰ τὴν γενικῶς παραδεδεγμένην ἐκτίμησιν. Συμφώνως πρὸς

τόν ἀριθμὸν τοῦτον ἔγινε παραδεκτὸς ὁ νικελιοῦχος σιδήρος ὡς κυριώ-
τατον συστατικὸν τῆς γῆς.

Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἔχει ὑπόστασιν τινα ἕνεκα τῆς συχῆς παρουσίας
σιδηρούχων ὑλῶν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς, ἐπικυροῦται δὲ καὶ διὰ τῆς
παραουσίας μεταλλικοῦ σιδήρου ἐντὸς τῶν εἰς μεγάλα βάρη εὐρισκομένων
πετρωμάτων. Ἐκτὸς τοῦ σιδήρου περιέχουσι τὰ πετρώματα ταῦτα
(βασανίται) καὶ βαρέα ὀρυκτά, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἐλαιόχρουν χρυσόλιθον
(ὀλιβίην), σῶμα τὸ ὁποῖον ἔλλείπει ἐκ τῶν ἐλαφροτέρων πετρωμάτων,
εἶναι δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πολὺ διαδεδομένον εἰς μεγάλα βάρη.
Ἰδίως δὲ ἐπιβεβαιοῦται ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ὁ γήινος πυρὴν συνίσταται ἐκ
σιδήρου, ἐκ τῆς ἀναλογίας πρὸς τοὺς μετεωρολίθους ἢ ἀερολίθους. Οἱ
ἀερολίθοι συγκρίνεται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ νικελιοῦχου σιδήρου, ὅστις
δεικνύει τὴν αὐτὴν σύστασιν καὶ τὸν αὐτὸν σχηματισμὸν, ὡς ὁ ἐκ τῆς
γῆς ἀνασκαπτόμενος. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι γενικῶς παραδεδεγμένον, ὅτι οἱ
ἀερολίθοι εἶναι τεμάχια μεγαλυτέρων πλανητῶν, δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ μὴ
παραδεχθῶμεν, ὅτι ὑπάρχει σχέσις τις τῶν οὐρανίων τούτων σωμάτων
πρὸς τὰ συστατικὰ τῆς γῆς.

Πλὴν ταῦτα πάντα εἶναι ἀπλῆ ὑπόθεσις, καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ παρα-
δεχθῶμεν αὐτὴν ὡς γεγονός· διότι δὲν ἐλήφθη ἐν αὐτῇ ὑπ' ὄψιν ἡ πιθα-
νότης ὅτι ἡ μεγάλη πίεσις, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι ἐκτεθειμένα τὰ ἐσωτε-
ρικὰ μέρη τῆς γῆς, μεταβάλλει τὸ εἰδικὸν βάρος τῶν σωμάτων ἐν τῷ
ἐσωτερικῷ τῆς γῆς εἰς τρόπον, ὥστε σῶμα βάρους 7 ἐν τῷ κέντρῳ τῆς
γῆς νὰ εἶναι πολὺ ἐλαφρότερον ὑπὸ τὴν πίεσιν μιᾶς μόνης ἀτμοσφαιρας.
Ὁ Γιούγκ (Young) εὗρεν ὅτι τὸ ὕδωρ εἰς βάθος 80 γεωγραφικῶν
μιλιῶν ἔχει τὸ βάρος τοῦ ὑδραργύρου, ὅτι ὁ χάλυψ ἔχει ἐν τῷ κέντρῳ
τῆς γῆς βάρος 28 καὶ αἱ πετρώδεις ὑλαὶ βάρος 20. Οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι
βασίζονται ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ἡ ἐπίδρασις τῆς πίεσεως αὐξάνει καθ'
ὁμοιον τρόπον, ὅπως παρετηρήθη διὰ πειραμάτων ἐντὸς στενῶν ὀρίων.
Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁμοῦ τὸ συμπίστον τῶν σωμάτων δὲν αὐξάνει
κατ' ἀναλογίαν τῆς πίεσεως. Ἐκτὸς δὲ τούτου δύναται τις νὰ προβάλλῃ
τὴν ἔνστασιν, ὅτι ἡ ἀναλόγως τοῦ βάθους αὐξάνουσα θερμοκρασία τοῦ
ἐσωτερικοῦ τῆς γῆς ἀντενεργεῖ κατὰ τῆς πίεσεως, καταθιβάζουσα τὸ εἰδι-
κὸν τῶν ὑλῶν βάρος. Κατὰ τίνα ὁμοῦ τρόπον καὶ εἰς τίνα βαθμὸν ἡ
πίεσις καὶ ἡ θερμοκρασία ἐπηρεάζονται ἀμοιβαίως, καὶ ὁποῖον βάρος ἔχουσιν
αἱ ὑλαὶ ὑπὸ τὴν διπλῆν ταύτην ἐπίδρασιν εἰς δεδομένον βάθος, τοῦτο εἶναι
μέχρι τοῦδε ἐντελῶς ἄγνωστον ἡμῖν. Ἐάν π. χ. ὁ Γιούγκ ἔχη δίκαιον,

εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ παραδεχθῶμεν ὡς συστατικὰ τοῦ γήινου πυρῆνος
ἐλαφροτέρας ἔτι ὑλας ἢ τὰς ἀποτελούσας τὸν φλοιὸν τῆς γῆς, δηλ. *ἀέρια*.

Οἱ πλεῖστοι τῶν γεωλόγων παραδέχονται μέχρι τοῦδε, καθ' ὅσον
ἐν γένει ἐκφράζονται περὶ τῆς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς γῆς οὐσίας, τὴν
ὑπαρξιν σιδηρῶν μαζῶν ἐν αὐτῷ. Ἐάν δὲ καὶ αἱ διατρήσεις τῆς ἐπι-
φανείας δὲν ἔδωκαν ὡς πρὸς τὰς ὑλας, ἐξ ὧν σύγκειται τὸ ἐσωτερικὸν
τῆς γῆς, ἀσφαλῆ ἀποτελέσματα, ὑπῆρξαν ὁμοῦ σπουδαία: ὑπὸ ἄλλην
ἐποψιν διὰ τὴν γνώσιν τῆς γῆς, ἰδίως ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῆς θερμο-
τητος, διότι ἐπεκύρωσαν τὴν πολλὰκις ἐκφρασθεῖσαν ὑπόστασιν, ὅτι ἡ
θερμοκρασία αὐξάνει βαθμηδὸν πρὸς τὸ κέντρον τῆς γῆς. Ἄλλ' ὁ βαθ-
μὸς τῆς ἐντάσεως τῆς θερμότητος εἶναι πολὺ διάφορος οὐ μόνον εἰς τὰς
διαφόρους χώρας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ διάφορα βάρη.

Ἐκ τῶν γενομένων διατρήσεων ἀπεδείχθη ὅτι σταθερὰ θερμοκρασία,
καὶ δὴ 9,75° Κελσίου, ὑπάρχει εἰς βάθος περίπου 20 μ., διότι εἰς τὰ
ἐξωτερικὰ στρώματα τῆς γῆς ἡ θερμότης διαφέρει ἀναλόγως τῶν ὠρῶν
τοῦ ἔτους. Ἐπὶ 1249 δὲ μέτρων εὐρίσκεται εἴτα αὐξήσις θερμοκρασίας
38,35°, ἐπομένως κατὰ μέσον ὄρον αὐξάνει: ἡ θερμοκρασία κατὰ 1°
Κελσίου ἀνὰ 32,51 μ.

Θερμομετρικαὶ παρατηρήσεις, γεγόμενα: ὑπὸ τοῦ Στάπφ ἐν τῇ σήραγγι
τοῦ Ἀγίου Γοθάρδου, ἀπέδειξαν τὴν βαθμιαίαν αὐξήσιν τῆς θερμότητος
ἐπίσης ὀριζοντιῶς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ διατρηθέντος ὄρους. Ἡ ἔκθεσις
τοῦ Στάπφ ἀναφέρει, ὅτι ἡ θερμότης ἐν τῇ σήραγγι ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ βάθους
τοῦ τόπου ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὄρους, ὥστε καὶ αἱ παρατηρήσεις αὗται
ἀποδεικνύουσι τὴν καὶ ἄλλοτε παρατηρηθεῖσαν αὐξήσιν τῆς θερμότητος
συμφώνως πρὸς τὴν αὐξανομένην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς.

Ἐξετάζοντες ὁμοῦ ἀκριβέστερον τοὺς διὰ τῶν διαφορῶν διατρήσεων
εὐρεθέντας ἀριθμοὺς βλέπομεν ἀμέσως, ὅτι οὐδὲν ἐν αὐταῖς ὑπάρχει τὸ
ὁμοίμορφον ἐν τῇ αὐξήσει τῆς θερμότητος. Οἱ ἀριθμοὶ κυμαίνονται κατὰ
παράδοξον τρόπον. Πολλὰ τῶν διακυμάνσεων τούτων ἠρμηνεύθησαν
ικανῶς οὕτω π. χ. ἡ ἐν τοῖς ἀνθρακωρυχείοις θερμότης αὐξάνει συνε-
πεῖα χημικῶν ἀλλοιώσεων τῶν γαιανθράκων, μικρὰ δὲ τις διαφορὰ ἐν τῷ
ὄρει Μάσσι ἐξηγεῖται ἐκ τῆς γεινιάσεως θερμῶν πηγῶν. Ἄλλὰ διὰ τὰς
ἀνωμαλίας π. χ. ἐν τοῖς φρέασι τοῦ Σπέρεμβεργ καὶ Σλάδεβαχ πᾶσα
ἐξήγησις ἔλλείπει. Ἐγένετο ἀπόπειρα νὰ ὀρισθῇ ἡ αὐξήσις τῆς θερμό-
τητος ἐντὸς ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ φρέατος διὰ γενικοῦ τινος τύπου· ἀλλὰ
καὶ τοῦτο εἰς οὐδὲν ὀρισμένον καὶ ἀσφαλὲς κατέληξε, καὶ μόνον τοῦτο

ἀπεδείχθη, ὅτι μέχρι 1500 μέτρων λαμβάνει χώραν σχεδὸν ὁμοίμορφος τις αὐξησις τῆς θερμοκρασίας.

Πολλὰ εἶναι τὰ αἷτια, τὰ δυσχεραίνοντα τὰς ἐν τοῖς φρέασι παρατηρήσεις. Ἡ εἰσροὴ τῶν ὑδάτων τῆς ἐπιφανείας, δι' ἧς μειοῦται ἡ θερμότης τῶν λίθων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παρακωλυθῆ ἀφ' ἐτέρου χημικαὶ ἀλλοιώσεις προερχόμεναι ἐκ τῆς εἰσδύσεως ἀέρος καὶ ὑδάτων δύναται νὰ ἐπιτείνωσι τὴν θερμότητα. Ῥήγματα, δι' ὧν ἀναβλύζουσιν ὑπόγεια ὕδατα, πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ δείξωσιν εἰς μέρη, δι' ὧν διέρχεται ἡ τρυπάνη, τοπικὴν τινα αὐξήσιν τῆς θερμοκρασίας. Ἐπειδὴ δὲ ἀναγκαίως παρέρχεται χρόνος τις, μέχρις οὗ τοποθετηθῆ τὸ θερμομέτρον εἰς τὸ διατρηθὲν μέρος, μεγάλως ἐπηρεάζει τὴν καταμέτρησιν καὶ τὸ θερμογῶν τῶν λίθων. Ἐὰν δὲ λάβωμεν πάντα τὰ αἷτια ὑπ' ὄψιν, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι δὲν ὑπάρχει μεγάλη πιθανότης ὀρισμοῦ νόμου τινὸς γενικοῦ περὶ τῆς αὐξήσεως τῆς θερμότητος. Πρέπει δὲ ν' ἀρκεσθῶμεν εἰς τὸν μέσον ὄρον, καθ' ὃν ἡ θερμότης ἀνὰ 30 μέτρα αὐξάνει κατὰ 1 βαθμὸν Κελσίου.

Ἐπὶ τῇ προϋποθέσει ὅτι ἡ θερμότης ἐν τῷ βάθει αὐξάνει ἐν ἴσῃ μοίρᾳ, ἐν ἧ καὶ πλησίον τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ὑπελογίσθη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν θερμομετρικῶν παρατηρήσεων ἐν Σλάδεβαχ τὸ βάθος, ἐν ᾧ ἀπαντῶνται 1600 βαθμοί, καθ' οὓς τήκεται ἡ λάβα, εἰς 9,6 μίλια. Πλὴν τοῦτο δὲν σημαίνει καὶ ὅτι ἐν τῷ βάθει τούτῳ εὐρίσκονται πράγματι λάβα ἐν ῥευστῇ καταστάσει, ἐπομένως δὲ καὶ οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει ὁ δῆθεν ὑπολογισμὸς τοῦ πάχους τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς εἰς 10 μίλια. Ὑπὸ πολλῶν ἐγένετο χρῆσις τῶν ἐν Σλάδεβαχ καταμετρήσεων πρὸς ἀπόδειξιν μάλιστα τῆς μὴ ὑπάρξεως θερμοῦ γήινου πυρῆνος. Ἄλλ' ἡ παραδοχὴ τοιοῦτου θερμοῦ γήινου πυρῆνος εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία, οὐδὲ διαψεύδουσι τοῦτο οἱ ἐν Σλάδεβαχ βεβαιωθέντες ἀριθμοί. Ἐὰν ὁμως διατεινῆται τις, ὅτι ὁ γήινος πυρῆν εἶναι ὀρεοσός, ἡ γνώμη αὕτη εἶναι παρακεκινδυνευμένη, ἔτι μᾶλλον ἢ ἐὰν θελήσῃ τις νὰ ὑπολογίσῃ καθ' οἷονδήποτε τρόπον τὸ πάχος τοῦ γήινου φλοιοῦ τῇ βοηθείᾳ τῶν προμνημονευθεισῶν παρατηρήσεων.

Ὀλίγιστα γινώσκωμεν περὶ τοῦ ποσοῦ τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἀντιτάσσει ἡ πίεσις κατὰ τῆς θερμότητος, τῆς τεινούσης πρὸς ῥευστοποίησιν τῶν ὑλῶν. Βραδύτερον θέλωμεν πραγματευθῆ περὶ τούτου· ἐνταῦθα ἀναφερόμεν μόνον ὅτι ἡ ἐπίδρασις τῆς πίεσεως ὑπερβαίνει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν τῆς θερμότητος, ὥστε καὶ αὐταὶ αἱ παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς θερμοκρασίας συνηγοροῦσιν ὑπὲρ στερεοῦ γήινου πυρῆνος.

Καὶ ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἡλικίας τῆς γῆς δὲν δυνάμεθα νὰ βασισθῶμεν ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν διατρήσεων. Τοιοῦτον ὑπολογισμὸν, ὃν πολλοὶ γεωλόγοι ἄσμενοι παρεδέχθησαν, ἔκαμεν ὁ Ἄγγλος φυσιοδίφης καὶ γεωλόγος Γουλιέλμος Θόμψων. Λαβὼν ὡς βάσιν τὴν ὑπόθεσιν τῶν Κάντ - Λαπλάς, ὅτι ἡ γῆ εὐρίσκειτο ποτε ἐν πεπυρακτωμένη ῥευστῇ καταστάσει, ὑπελόγησε τὸν χρόνον, ὅστις παρῆλθεν ἀπὸ τοῦ σχηματισμοῦ στερεοῦ φλοιοῦ. Οἱ ὑπολογισμοὶ αὐτοῦ ἐστηρίζοντο ἐπὶ τριῶν παραγόντων· ἐπὶ τῆς θερμοκρασίας τῆς γῆς ἐν ἀρχῇ τῆς στερεοποίησεως αὐτῆς, ἐπὶ τῆς αὐξανούσης βαθμηδὸν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν θερμοκρασίας τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ τοῦ θερμογῶν τῶν λίθων. Ἐνεκα δὲ τῆς ἐλαστικότητος τῆς δυνάμεως τῶν τριῶν τούτων παραγόντων δὲν πρέπει νὰ ἐκπληττώμεθα, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ὑπολογισμῶν του κυμαίνεται ἐντὸς εὐρυτάτων ὁρίων· εὐρεν ὡς ἀνώτατον ὄρον 400 ἑκατομμύρια ἐτῶν καὶ ὡς κατώτατον 20 ἑκατομμύρια, ὡς πιθανώτερον δὲ ἀριθμὸν ἀναφέρει μεταξὺ 90—200 ἑκατομ. ἐτῶν διάστημα. Πλὴν τοῦ ὅτι ἡ ἀρχικὴ θερμοκρασία δὲν δύναται κατὰ προσέγγισιν νὰ ὑπολογισθῆ, δύναται τις ν' ἀντιτείνῃ, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Νούμαϊερ ἐν τῇ «Ἱστορίᾳ τῆς Γῆς», ὅτι ὅλαι αἱ διατρήσεις, ὧν τὰ πορίσματα ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν, δὲν ἐγένοντο ἐν πετρώμασι τὰ ὅποια δύναται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς συστατικὰ τοῦ ἀρχικοῦ στερεοποιηθέντος φλοιοῦ. Τὰ στρώματα π. χ. τοῦ ὀρυκτοῦ ἄλατος ἐν Σπέρεμπεργ δὲν ἔχουσι τὴν θερμοκρασίαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτοῖς ἐκ τοῦ χρόνου τῆς πρώτης στερεοποίησεως αὐτῶν, ἀλλ' εἶναι ἰζήματα θαλάσσης, ἅπερ βραδύτερον πάλιν ἐθερμάνθησαν κάτωθεν. Φανερόν εἶναι ὅτι ὑπάρχει ὡς ἐκ τούτου κώλυμα, ὅπως ἀποδοθῶσι τὰ παρὰ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς παρατηρηθέντα φαινόμενα εἰς ὀλόκληρον τὸν γήινον ὄγκον. Ἐκτὸς δὲ τούτου ὁ Θόμψων δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι προιούσης τῆς στερεοποίησεως ἐξ ἀνάγκης ἐγένετο ἐλεύθερον ποσὸν τι θερμότητος, δι' οὗ συνεπῶς ἐπεβραδύνετο πάλιν οὐσιωδῶς ἡ στερεοποίησις. Ἄν καὶ τὸ ποσὸν τῆς οὕτω παραχθείσης θερμότητος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀρισθῆ ἐπὶ τοῦ παρόντος δι' ἀριθμῶν, δυνάμεθα ὁμως ἀσφαλῶς νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι οἱ ἀριθμοὶ τοῦ Θόμψωνος εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον μικροί.

Τὸ διὰ τῶν καταμετρήσεων τῆς θερμότητος ἐξαγόμενον, ὅτι ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς γῆς ὑπάρχουσιν ὑψηλότεραι θερμοκρασίαι, ἀπεδείχθη ἀναμφισβήτητον διὰ τῆς παρουσίας θερμῶν πηγῶν καὶ πεπυρακτωμένης λάβας. Ὅτι ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς γῆς ἀναβλύζουσιν ὕδατα ἐν κοχλασμῷ καὶ ἐσφενδονίζονται τακέντα ὀρυκτὰ θερμοκρασίας 1000⁰ καὶ πλέον, ἐπιβάλ-

λει ἡμῖν νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ἐκεῖ ὑπαρξίν ὑψηλοτάτης θερμοκρασίας. Ἡ παρουσία δὲ τῶν αὐτῶν φαινομένων ἐν ταῖς διαφοραῖς τῆς γῆς χώραις, καὶ πλησίον τῶν πόλων καὶ πλησίον τοῦ ἰσημερινοῦ, καθιστᾷ ἀπίθανον τὴν γνώμην γεωλόγων τινῶν περὶ τοπικῶν παραγόντων τῆς θερμότητος.

Τοιαῦται τοπικαὶ ἐστὶναι θερμότητος ὑπεδείχθησαν ὑπὸ τῶν γεωλόγων πολλαί, καὶ κατὰ τὰς γνώμας αὐτῶν θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι πᾶσα χημικὴ καὶ μηχανικὴ ἐργασία ἠδύνατο νὰ τήξῃ τοὺς λίθους ἢ νὰ θερμάνῃ τὰ ὕδατα. Οὕτως ὑπεδείχθη οὐ μόνον ἡ ὀξειδωσις πυριτικῶν στρωμάτων ὡς αἰτία τῆς τήξεως τῆς λάβας, ἀλλὰ καὶ πυρκαϊαὶ ἐν ἀνθρακωρυχείοις. Ὁ μὲν Γαί-Λυσσάκ παρεδέχθη τὴν αἰφνιδίαν πρόσληψιν ὕδατος ὑπὸ χλωριούχων μετάλλων· ὁ δὲ Δαίβη τὴν ὀξειδωσιν μετάλλων. Ἀλλὰ τὰ χημικὰ ταῦτα αἰτία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνωσι παραδεκτὰ διὰ δύο λόγους· πρῶτον μὲν διότι ἔπρεπε νὰ γίνωνται ἐν πολὺ μεγάλῳ μέτρῳ, εἶτα δὲ διότι ἔπρεπεν οἱ ἐκσφενδονισθέντες ὄγκοι λάβας νὰ συνίστανται ἀκριβῶς κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ αὐτῶν τῶν μαζῶν, αἰτινες παράγουσι τὴν θερμότητα. Οὐδὲν τότειοῦτον ὁμως παρετηρήθη.

Ἐὰν δ' ὁ Μάλλετ καὶ ἄλλοι φυσιοδίφαι τῆς λεγ. Ποσειδωνείου Σχολῆς ὁμιλῶσι κυρίως περὶ μηχανικῶν παραγόντων θερμότητος, δὲν δεικνύονται εὐστοχώτεροι. Καὶ ἡ σύμπτυξις καὶ ὁ ἐπιστιβασμὸς ὡς καὶ ἡ καταστροφή τῶν πετρωμάτων, πρέπει νὰ παράγωσι θερμότητα· ὡς πρὸς τοῦτο δὲν ὑπάρχει ἀντίρρησις. Γνωστὸν δ' ἦτο ἐκ τῶν ἐρευνῶν τοῦ I. Θόμφωνος, ὅτι τὸ σημεῖον τῆς τήξεως τοῦ πάγου καταβιβάζεται διὰ τῆς πίεσεως. Τὸ αὐτὸ λοιπὸν ἐγένετο παραδεκτὸν καὶ διὰ τὰ πετρώματα, ἐξ ὧν σύγκειται ἡ γῆ, ἰσχυρίσθησαν δὲ τινες ὅτι ἕνεκα τῆς μεγάλης πίεσεως ἐντὸς τῆς γῆς μικρὰ αὐξήσις τῆς θερμότητος δέον νὰ παράγῃ τήξιν. Ἀλλ' ἡ σύγκρισις τῶν πετρωμάτων μετὰ τοῦ πάγου εἶναι ἀπαραδέκτος, διότι ὅλως τὸ ἀντίθετον παρατηρεῖται παρ' ἐκείνοις ἢ παρὰ τούτῳ· ἡ πίεσις ὑψοῖ τὸ σημεῖον τῆς τήξεως αὐτῶν.

Ὡς αἰτίαν τῶν μηχανικῶν φαινομένων ἐν τῷ γήινῳ φλοιῷ ἀναφέρουσιν οἱ Ποσειδωνεῖοι μόνον τὸ βάρος, τὸ ὁποῖον καθίσταται ἐνεργὸν ἅμα ὡς τὰ ἄνω στρώματα ἀπολέσσωσι τὴν στερεὰν βᾶσιν διὰ τῆς ὑπὸ τῶν ὕδατων διαθρώσεως. Οὕτω λοιπὸν κατ' αὐτοὺς ἡ ἥλιακὴ θερμότης, παράγουσα τὴν γνωστὴν κυκλοφορίαν τῶν ὕδατων, ὑπῆρξεν ἡ ἀρχικὴ αἰτία τῆς τήξεως τῶν πετρωμάτων.

Οἱ ὀπαδοὶ τῆς καὶ σήμερον ἐτι ἀρκούντως διαδεδομένης θεωρίας, ὅτι ἡ γῆ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ῥευστή, βασίζονται ἐν μέρει ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως

τοῦ Καντίου περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν πλανητῶν. Ἐκ ταύτης φαίνεται ὅτι ἔπεται ἀμέσως καὶ κατ' ἀνάγκην, ὅτι ἡ ἄλλοτε ἐντελῶς ῥευστὴ γῆ περιεβλήθη κατὰ τὴν ἀπόψυξιν αὐτῆς διὰ στερεοῦ φλοιοῦ, ἐν ᾧ τὸ ἐσωτερικὸν μένει ἀκόμη εἰς ῥευστὴν κατάστασιν. Μέρη δὲ τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης ῥευστῆς γῆς ἐκσφενδονίζονται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν διὰ τῶν ἠφαιστείων. Ὅπως δὲ καταστῆ δυνατὴ ἡ ἐκσφενδόνισις αὕτη, πρέπει ὁ φλοιὸς νὰ εἶναι σχετικῶς λεπτός, διότι ἄλλως ἡ λάβα κατὰ τὴν μακρὰν αὐτῆς πορείαν διὰ τῶν διαφορῶν στρωμάτων ἔπρεπε ν' ἀποψυγῆ καθ' ὁδόν. Ὁ στερεὸς οὗτος φλοιὸς κατ' ἄλλους ἄλλο ἔχει πάχος, κατὰ πολλοὺς δὲ 5 μιλίων. Αὕτη εἶναι ἐν ὀλίγοις ἡ γνώμη πολλῶν φυσιοδιφῶν, εὐρίσκομένη ἀκόμη εἰς πολλὰ ἐγχειρίδια γεωλογίας καὶ γεωγραφίας.

Ἐν τούτοις ἀνέκαθεν ὑπῆρξαν καὶ πολέμιοι τῆς ὑποθέσεως ταύτης, στηριζόμενοι ἐπὶ φυσικῶν καὶ ἀστρονομικῶν λόγων. Ὁ ἄξων τῆς γῆς δὲν διατηρεῖ εἰς τὴν ἀρόδον τῶν ἐτῶν τὴν αὐτὴν θέσιν ἐν τῷ περιεχομένῳ, ἀλλὰ διαγράφει περὶ τὸν ἄξονα τῆς περὶ τὸν ἥλιον τροχιάς, τῆς λεγομένης ἐλλειπτικῆς, κωνικῆς ἐπιφάνειαν. Ἡ «λίκνισις» αὕτη εἶναι ἐπακολουθήμα τοῦ ἀκανονίστου σχήματος τῆς γῆς. Ἡ ἔλξις, ἣν ἐξασκοῦσιν ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, τείνει εἰς τὸ νὰ θέτῃ τὸν ἄξονα τῆς γῆς καθέτως πρὸς τὴν πορείαν τῆς· ἐπειδὴ ὁμως ἡ γῆ περιστρέφεται περὶ τὸν ἄξονα, ἔπεται ἐκ τούτου ἡ στροφή τοῦ ἄξονος τῆς γῆς περὶ τὴν ἄξονα τῆς ἐλλειπτικῆς. Τὸ φαινόμενον τοῦτο μετεχειρίσθη ὁ Ἄγγλος Χόπκινς, ὅπως ὑπολόγισεν τὸν βαθμὸν τῆς στερεότητος, ὃν πρέπει νὰ ἔχῃ ἡ γῆ· διετέινετο ὅτι ἄλλη πρέπει νὰ εἶναι ἡ λίκνισις, ἐὰν ἡ γῆ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ῥευστή, καὶ ἄλλη ἐὰν εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἡ ἥττον στερεά. Ὑπελόγισε δὲ τὴν ἐνεργειαν τῆς προμνησθείσης ἐκείνης ἔλξεως ἐπὶ σωμάτων διαφόρου κατασκευῆς. Οὕτως ἔθεσεν ὡς βᾶσιν τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ σώμα ῥευστὸν ἔχον στερεὸν φλοιόν· ἔλαβε πρῶτον ὁμοιογενὲς ῥευστὸν ἐν ὁμοιογενεῖ φλοιῷ, εἶτα δὲ ἀνομοιογενὲς ἐν ἀνομοιογενεῖ, καὶ ἔφθασεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ φλοιὸς τῆς γῆς ἔχει πάχος 200 τοῦλάχιστον μιλίων, δηλ. τὸ τέταρτον ἢ πέμπτον μιᾶς ἀκτίνος τῆς γῆς, ὅτι δὲ καὶ ἐντελῶς στερεὰ γῆ θ' ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς πραγματικὰς συνθήκας. Τὸ πάχος τοῦ φλοιοῦ, τὸ ὁποῖον εὐρὲν ὁ Χόπκινς, ὑπερέβη κατὰ πολὺ τὸ πάχος, τὸ ὁποῖον τῷ ἀπεδίδετο πρότερον ἐπὶ τῇ βᾶσει γεωλογικῶν φαινομένων. Ὁ Χόπκινς ἐνόησεν ἀμέσως, ὅτι αἱ λάβαι, αἰτινες θεωροῦνται μέρη τοῦ ῥευστοῦ τῆς γῆς πυρῆνος, δὲν ἠδύνατο κατ' οὐδένα τρόπον νὰ διανύσωσιν ὁδὸν 200 μιλίων διὰ μέσου τοῦ φλοιοῦ χωρὶς ν' ἀποψυγῶσιν ἐντελῶς· διὸ καὶ παρεδέχθη,

ὅπως ἐρμηνεύσῃ τὴν ἐκτίναξιν ῥευστῆς λάβας, ὅτι κάτωθεν τῶν ἡφαιστειῶν εὐρίσκονται κοιλώματα πλήρη τηκομένων ὑλῶν ἐντὸς τῆς στερεοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς. Ὁ Χόπκινς εὗρε πολλοὺς ἀντιλέγοντας. Ἐκτὸς ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἤθελον ν' ἀναγνωρίσωσι τοὺς ὑπολογισμοὺς του, διότι δὲν ἤρκει αὐτοῖς ἡ περὶ ἡφαιστειῶν ἐκρήξεων ἐξήγησις αὐτοῦ, ἐζήτησαν ἄλλοι ν' ἀποδείξωσιν ἀπίθανα τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ὑπολογισμοῦ του, καταπολεμοῦντες αὐτὰ ὑπὸ φυσικὴν ἐποψίν. Οὗτοι ὑπεστήριζον ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν τῆς γῆς δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐντελῶς ῥευστόν, ὡς παρεδέχτο ὁ Χόπκινς, ἀλλ' ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι πηκτὴ τις μάζα, καὶ ὅτι πρὸς τούτοις ἡ τριβὴ τοῦ ῥευστοῦ πυρῆνος πρὸς τὸν στερεὸν φλοιὸν ὤφειλε νὰ ἔχη μεγάλην ἐπίδρασιν, ἣν ὁ Χόπκινς ἐντελῶς παρείδεν.

Ὁ Γουλιέλμος Θόμψων, γεωλόγος διάσημος, ἀνέλαθεν ἐκ νέου τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Χόπκινς, ἐζήτησε ὅμως ν' ἀποφύγῃ τὰ λάθη αὐτοῦ. Ὑπελόγησε τὸ ποσὸν τῆς λικνίσεως ἐνὸς σώματος, συνισταμένου ἐξ ὁμοιογενοῦς μὴ συμπίεστοῦ ὑγροῦ, κινητοῦ ὡς τὸ ὕδωρ, περιβεβλημένου δὲ ὑπὸ λεπτοῦ φλοιοῦ, ἔπειτα δὲ ὑγρὸν πηκτὸν ἀνομοιογενές. Ὑπελόγησε δὲ οὕτω βαθμὸν στερεότητος, ὅστις ὑπερβαίνει τὸ τῆς ὑάλου καὶ ὁμοιάζει περίπου πρὸς ἐκεῖνον τὸν βαθμὸν, ὡς ἂν ἡ ὅλη γῆ συνίστατο ἐκ χάλυβος. Αἱ πρῶται ἀνακοινώσεις τοῦ Θόμψωνος ἐδημοσιεύθησαν κατὰ τὸ ἔτος 1860. Μετὰ παρέλευσιν δεκαπέντε ἐτῶν ἀπέσυρε μὲν τὴν αἰτιολογίαν τοῦ ἰσχυρισμοῦ του, ὅτι ἡ γῆ εἶναι στερεά, ἀλλ' εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν του ἐπέμεινε βασιζόμενος τότε εἰς τὰς παρατηρήσεις του περὶ τοῦ φαινομένου τῆς παλιρροίας. Τὴν αὐτὴν βάσιν παρεδέχθησαν καὶ ὁ Ποασὼν, ὁ Ἄμπερ καὶ ὁ Κ. Δαρβίνος διὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς των. Μακρὸν θὰ ἦτο νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς ἐκθέσεις τῶν φυσιοδιφῶν τούτων· τὸ οὐσιῶδες τῶν παρατηρήσεων αὐτῶν συνίσταται εἰς τὴν ιδέαν, ὅτι ἡ γῆ, ἐὰν ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ῥευστὴ, ὤφειλε κατ' ἀνάγκην νὰ ὑφίσταται μεγάλους κυματισμοὺς ἕνεκα τῆς ἑλξέως τῆς σελήνης. Τὴν ὑπαρξίν δὲ τοιούτων κυματισμῶν ἠρνήθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν φυσιοδιφῶν. Ὁ Θόμψων παρεδέχθη μὲν ὅτι ἡ γῆ ὑπόκειται εἰς τοιούτους κυματισμοὺς, ὑπελόγησε δὲ ὅτι ὁ μέγας κυματισμὸς τοῦ Ὠκεανοῦ (ἡ παλιρροία) ἔπρεπε νὰ εἶναι μεγαλύτερος ἢ ὅσον πράγματι εἶναι, ἂν ἡ γῆ δὲν παρηκολούθει καὶ τὴν ἑλξίν τῆς σελήνης. Προσδιόρισας δὲ τὴν διαφορὰν μεταξύ τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πραγματικοῦ ὕψους τῆς πλημμυρίδος τοῦ Ὠκεανοῦ εὗρεν, ὅτι ἡ διαφορὰ αὕτη—προκύπτουσα ἐκ τοῦ κυματισμοῦ τοῦ γηίνου σώματος—ἀνέρχεται εἰς ποσόν, ὅπερ θὰ ἦτο ἴσον πρὸς τὴν πλυμμυρίδα σώμα-

τος συνισταμένου ἐκ χάλυβος. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Δαρβίνου πάλιν, ἡ παλιρροία τῆς θαλάσσης δὲν θὰ ἦτο καταφανής, ἂν ἡ γῆ εἶχε καὶ μόνον τὴν στερεότητα τῆς πίσεως, διότι τότε ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς τοσοῦτον θὰ μετεβάλλετο, ὥστε νὰ καταστῇ παράλληλος πρὸς τὴν ἐν παλιρροίᾳ εὐρισκομένην ἐπιφάνειαν τοῦ Ὠκεανοῦ.

Ὅλοι οἱ ὑπολογισμοὶ οὗτοι ἐθεωρήθησαν ἀστήρικτοι ἰδίως ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου Οὐάτσουωρθ, διότι ἀναφέρονται εἰς ὑποθετικῶς κατεσκευασμένον σῶμα, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται τις νὰ παρομοιάσῃ πρὸς τὴν γῆν. Ἡ ἀντίρρηση αὕτη εἶναι κάπως βάσιμος, διότι ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οὐδὲν γινώσκωμεν θετικὸν περὶ τῆς ποιότητος τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς γῆς. Ἐν τούτοις εἶναι παρατηρήσεως ἄξιον, ὅτι ὅλοι οἱ ὑπολογισμοί, ἀδιάφορον ἐκ τίνος βάσεως πηγάζουσιν, ἔχουσι τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, δηλ. ὅτι ὁ κύριος ὄγκος τῆς γῆς εἶναι στερεός.

Ἐκτὸς τῶν παρατηρήσεων, ὧν ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν καὶ αἰτινες ὀρμῶνται ἐκ τῶν φαινομένων τῆς γῆς ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῆς πρὸς ἄλλα οὐράνια σώματα, πρέπει νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν καὶ ἄλλα τινά, τὰ ὁποῖα κατ' οὐσίαν ἀνάγονται εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο: «Πῶς ἐστερεοποιήθη ἡ γῆ; ἤρξατο ἡ στερεοποίησις ἔσωθεν ἢ ἐκ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς;» Ὁ Χόπκινς παρεδέχθη τὸ πρῶτον, ἰσχυρισθεὶς, ὅτι συνεπεία τῆς ἀποψύξεως αὐξάνει ἡ συμπύκνωσις τῶν διαφορῶν μερῶν τῆς γῆς καὶ ὅτι οὕτω ταῦτα τείνουσι πρὸς τὸ κέντρον, ὅτι πρῶτον ἐστερεοποιήθη τὸ κέντρον καὶ κατόπιν ἔλαβον σχῆμα στερεὸν τὰ διάφορα μέρη τῆς ἐπιφανείας· παρεδέχθη δὲ πρὸς τοῦτο ὡς βάσιν τὴν ὑπόθεσιν τῶν Κάντ-Λαπλὰς περὶ τῆς ἄλλοτε πεπυρακτωμένης ῥευστῆς καταστάσεως τοῦ σώματος τῆς γῆς. Καὶ ὁ Ἐννεσυ παρεδέχθη τοῦτο, εἰπὼν ὅτι ἐν τῇ ἐντελῶς ῥευστῇ σφαίρᾳ τὰ μέρη ἔδει νὰ καταχθῶσιν ἀναλόγως τοῦ βάρους αὐτῶν, δηλ. τὰ βαρύτερα κατέλαβον τὸ κέντρον, τὰ δ' ἐλαφρότερα περιέβαλον αὐτό, μέχρις οὐ ἐπῆλθεν ἰσορροπία. Κατὰ τὴν ἰσορροπίαν ταύτην ἀναγκαιῶς συνίστατο τὸ σῶμα τῆς γῆς ἐκ πολλῶν συγκεντρικῶν φλοιῶν, ὧν ἕκαστος εἶχεν ἐν ἑαυτῷ ἴδιον εἰδικὸν βάρος. Οἱ ἐξωτερικοὶ φλοιοί, οἵτινες τὸ πρῶτον ἀπέβαλον τὴν θερμότητα αὐτῶν, ὑπέστησαν ὡς ἐκ τούτου αὐξήσιν τῆς πυκνότητός των· ἄρα ἔτεινον νὰ καταπέσωσιν. Οὕτως ἦλθον θερμότερα τμήματα εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἀπεψυγμένων, δι' ὧν ταῦτα ἐθερμάνθησαν ἐκ νέου, δηλ. ὑψώθησαν. Οἱ βαθύτερον κείμενοι φλοιοὶ ἐκπέμφαντες θερμότητα ἔτειναν νὰ καταπέσωσι καὶ αὐτοί, ἀλλὰ συνήντησαν εἰδικῶς βαρυτέρας ὕλας, αἵτινες παρεκώλυσαν τὴν

κατάπτωσιν· οὕτω πάντοτε τὰ ἐν ἀρχῇ ἴσως καταπίπτοντα τμήματα τοῦ πρώτου ἀπεψυγμένου φλοιοῦ ἔπρεπε νὰ ὑψωθῶσι πάλιν ἕνεκα τῆς κάτωθεν θερμάνσεως καὶ τοῦ μεγαλύτερου βάρους τῶν βαθύτερον κειμένων τμημάτων. Οὕτω παραδέχεται ὁ Ἐννεσου, ἐναντίον τοῦ Χόπκινς, στερεοποιήσιν ἐκ τῆς περιφερείας. Ὡς ὄριον δὲ διὰ τὸ πάχος τοῦ φλοιοῦ παραδέχεται 4 μὲν μίλια κατὰ κατώτατον ὄρον, 150 δὲ μίλια κατ' ἀνώτατον.

Τὰς ἐρεῦνας ταύτας τοῦ Ἐννεσου συνέχισαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Πρὶν ὅμως γίνῃ ἀποτελεσματικὴ ἐργασία πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου ἔπρεπε νὰ μελετηθῇ ἀκριβέστερον ἡ σχέσις τῆς ὕλης πρὸς τὴν θερμότητα, ἰδίως ὅμως πρὸς τὴν πίεσιν. Ἐὰν ἐν ταῖς ἐργασίαις τοῦ Ἐννεσου καὶ τοῦ Χόπκινς δὲν εὐρίσκωμεν θετικωτέραν ἐκτίμησιν τοῦ τελευταίου τούτου παράγοντος, τοῦτο συμβαίνει διότι αἱ ἐρευναὶ αἱ διευκρινίσασαι ἀκριβέστερον τὰς μεταβολὰς τῶν σωμάτων κατὰ τὴν μετάβασιν τῶν ἀπὸ τῆς ῥευστῆς εἰς τὴν στερεάν κατάστασιν, ἐγένοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν χρόνῳ μεταγενεστέρω. Ἐδῆ ἰδίως νὰ ἐξακριβωθῇ ἂν τὰ σώματα στερεοποιούμενα διαστέλλωνται ἢ συστέλλωνται, ἐν ἄλλοις λόγοις, ἂν τὸ εἰδικὸν αὐτῶν βάρος ἐλαττωθῇ ἢ αὐξάνῃ. Πρὸς τούτοις ἔδει νὰ ἐξετασθῇ, πῶς ἀντέχουσιν αὐτὰ εἰς τὴν πίεσιν. Ἀπεψυγμένα σκωρία καταπεσοῦσαι ἐκ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ἐν τῇ πεπυρακτωμένῃ σφαίρᾳ εὐρέθησαν ὑπὸ διαφορῶν συνθήκας πίεσεως. Ἡ ἐπιτεινομένη πίεσις ἠδύνατο νὰ ἐπιενεργήσῃ ἐπ' αὐτῶν εἴτε στερεοποιούσα εἴτε ῥευστοποιούσα. Ὁ Χόπκινς κατενόησε τὴν σημασίαν τοῦ παράγοντος τούτου, χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῇ νὰ εἰσαγάγῃ αὐτὸν εἰς τὰς παρατηρήσεις του, διότι τῷ ἔλειπον τὰ ἀναγκαῖα δεδομένα περὶ τῶν κατὰ τὴν πίεσιν παθῶν τῶν διαφορῶν σωμάτων. Ὁ Χόπκινς λέγει, ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν τῆς γῆς πρέπει νὰ εἶναι μᾶλλον ἢ ἥττον ῥευστόν, ἐὰν ἡ τάσις τῆς θερμοκρασίας τοῦ νὰ ῥευστοποιήσῃ τὰς μάζας αὐξάνῃ ταχύτερον τῆς ἐπιδράσεως τῆς πίεσεως, ὅτι ὅμως τούναντίον τὸ ἐσωτερικὸν τῆς γῆς εἶναι στερεόν, ἐὰν ἡ πίεσις ὑπερισχύῃ τῆς θερμοκρασίας· ἐν ἄλλοις λόγοις, τὸ ζήτημα ἂν ἡ γῆ εἶναι στερεὰ ἢ ῥευστὴ, ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς σχετικῆς αὐξήσεως τῆς θερμοκρασίας καὶ τῆς πίεσεως, ὡς καὶ ἐκ τῆς σχέσεως τῶν τὴν γῆν ἀποτελουσῶν ὑλῶν πρὸς τὴν πίεσιν καὶ τὴν θερμοκρασίαν.

Ὁ Χόπκινς ἔκαμεν, ὡς καὶ ὁ Βοῦνσεν, πειράματά τινα ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ζήτημα, καὶ εὗρεν ὅτι τὸ σημεῖον τῆς τήξεως κηροῦ, θείου, στέατος ἀνυψοῦται δι' αὐξανούσης πίεσεως, ἀλλ' ὅτι ἡ αὐξήσις τῆς τμηκτικῆς θερμότητος δὲν γίνεται ἀναλόγως τῆς πίεσεως, ἀλλ' ἐλατ-

τοῦται ὅταν ἡ πίεσις αὐξάνῃ. οὐδόλως δὲ παρετήρησε διὰ τὰ μεταλλικὰ κράματα ἀνυψοῦσιν τοῦ σημείου τῆς τήξεως ἐπὶ αὐξανομένης πίεσεως. Ὁ Χόπκινς ὅμως δὲν ἀπέδωκε μεγάλην σημασίαν εἰς τὰ πειράματά του, διότι αἱ ἐξετασθεῖσαι οὐσίαι ἐν μικρᾷ μόνον ποσότητι εἶναι συστατικὰ τῆς γῆς, διὰ δὲ τὰ ὀρυκτὰ δὲν εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀρκοῦντα δεδομένα.

Βραδύτερον ἐπραγματεύθη τὸ αὐτὸ ζήτημα ὁ Γουλιέλμος Θόμψων. Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ I. Θόμψων εἶχε θέσει τὴν ἀρχήν, ὅτι δι' ὅλας τὰς οὐσίας, αἰτινες συστέλλονται κατὰ τὴν ἀπόψυξιν, ἡ πίεσις ἀνυψοῖ τὸ σημεῖον τῆς τήξεως, ἐν ᾧ ἐπὶ σωμάτων, τὰ ὅποια πηγνύμενα λαμβάνουσιν αὐξήσιν ὄγκου, τὸ σημεῖον τῆς τήξεως καταδιβάσεται διὰ τῆς πίεσεως. Διὰ τὸ ὕδωρ ἐβεβαίωσεν ὁ Θόμψων τὸν νόμον τοῦτον πειραματικῶς. Ὁ πάχος τήκεται ἀπὸ ὑψηλῆν πίεσιν, ἀκόμη καὶ ἐν θερμοκρασίᾳ ὑπὸ τὸ μηδενικόν, διότι τὸ ὕδωρ, ὡς γνωστόν, πηγνύμενον διαστέλλεται.

Ὡς πρὸς τὰ πετρώματα ἐθεώρησεν ὁ Θόμψων τὰ πειράματα τοῦ Bischof ὡς ἀθηντικά. Τὰ πειράματα ταῦτα ἀπέδειξαν ὅτι αἱ πετρώδεις οὐσίαι πηγνύμεναι ὑφίστανται συστολὴν μέχρις 25 0/0. Εἰς τὰς οὐσίας ταύτας ἐπομένως ἡ πίεσις ἀνυψοῖ τὸ σημεῖον τῆς τήξεως. Ἐπειδὴ δὲ ἐντὸς τῆς γῆς ἡ μὲν πίεσις ἀνὰ 500 πόδας αὐξάνει κατὰ 9 περίπου ἀτμοσφαιράς (ἐν τῷ βάθει ἔτι περισσότερον), ἡ δὲ θερμοκρασία αὐξάνει κατὰ ἓνα μόνον βαθμόν, συνεπέρανεν ὁ Θόμψων, ὅτι ἡ γῆ ἐν τῷ κέντρῳ αὐτῆς εἶναι στερεά.

Ἄλλὰ τὰ πειράματα τοῦ Βίσωφ δὲν ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ πολλῶν, ἰδίως ὑπὸ τοῦ Forbes. Ὁ Βίσωφ εὗρε τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα :

τακίς	στερεοποιηθεῖς	κρυσταλλωθεῖς
Βασανίτης 1000 μέρη	963 μέρη	896 μέρη
Τραχίτης 1000 »	888 »	818 »
Γρανίτης 1000 »	888 »	748 »

Ὁ Φόρψ ἐπανελάβε τὰ πειράματα καὶ εὗρεν ἐπίσης συστολὴν, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τόσῳ μέγαν βαθμόν· ἐν τούτοις ἐθεώρησε τὰ πειράματά του ἀνεπαρκῆ, ἀφῆκε δ' ἐκκρεμῆς τὸ ζήτημα, ἂν ἐν τοῖς πετρώμασι τούτοις συμβαίη συστολή, διότι τῷ ἐφάνη ὅτι αἱ παρατηρήσεις τῶν πράγματι συμβαινόντων διέψευδον τὰ ἀποτελέσματα τῶν πειραμάτων. Εὗρεν ὅτι τὰ πετρώματα ἐν σχήματι στοῶν ἢ στρωμάτων δεικνύουσιν εὐδιάκριτον

δριον πρὸς τὰ παρακείμενα πετρώματα, καὶ ὅτι ἐν αὐτοῖς οὐδὲ ἴχνος συστολῆς παρατηρεῖται. Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι στρώματα ἡφαιστειῶν πετρωμάτων δεικνύουσι πολλάκις ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς στοᾶς ρήγματα, τὰ ὅποια δύνανται εὐκόλως νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ρήγματα συστολῆς, φαίνεται ὅτι ὁ Φόρψ παρείδεν ἐντελῶς, ὅτι ἡφαιστειογενῆ πετρώματα ἀποφυγέντα εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, ὡς π.χ. βασανίται, δεικνύουσι πάντοτε σημεῖα συστολῆς. Ἐκτὸς τοῦ Φόρψ ἀπέδειξαν καὶ ἄλλοι διὰ πειραμάτων, ὅτι οἱ πυρίται ἀνήκουσιν εἰς τὰς οὐσίας ἐκεῖνας, αἵτινες συμπηγνύμεναι συστέλλονται, ἐπομένως γίνονται στερεώτεροι διὰ τῆς πίεσεως.

Ἄξια παρατηρήσεως εἶναι καὶ ὁ σίδηρος καὶ ἐκεῖνα τὰ μέταλλα, τὰ ὅποια, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, ἀποτελοῦσι τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς γῆς. Καὶ ἐπὶ τῶν μετάλλων τούτων ἐγένοντο πλεῖστα πειράματα. Ὁ Mallet, ὅστις ἐξήτασε καὶ πυρίτας, εὔρε διὰ τὸν τακέντα σφυρήλατον σίδηρον, πολὺ ἄνω τοῦ σημείου τῆς τήξεως, τὸ εἰδικὸν βάρος 6,65, διὰ τὸν αὐτὸν σίδηρον ἐν ψυχρᾷ καταστάσει 7,17, ὥστε καὶ ὁ σίδηρος ἀνήκει κατ' αὐτὸν εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν, εἰς ἣν καὶ οἱ πυρίται. Τὰ πειράματα ἐξητάσθησαν καὶ ἐπὶ ἄλλων ὑλῶν. Ὁ χάλυψ καὶ ὁ σίδηρος, ὁ ψευδάργυρος, ὁ ἄργυρος ἐν ψυχρᾷ καταστάσει κατέπιπτον ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τακέντος μετάλλου ὁμοίας συνθέσεως. Ἐπὶ τοῦ σιδήρου ἐπεχειρήσαν ὁ Ἄνναι καὶ ὁ Ἄνδερσον ἐπανειλημμένα πειράματα, ἐμβάψαντες σφαῖραν τῆς οὐσίας ταύτης ἐντὸς ὁμοίας τακείσης μάζης προσεγγιζούσης πρὸς τὸ σημεῖον τῆς συμπήξεως. Ὅταν αἱ ἐμβαπτόμεναι αὐταὶ σφαῖραι ἦσαν ψυχραὶ, κατέπιπτον, ὅταν δὲ ἐθερμαίνοντο ἀνῆρχοντο, καὶ τοῦτο ἔτι μᾶλλον, ὅσῳ ἦσαν θερμότεραι. Οἱ προμνησθέντες φυσιοδίφαι εὔρον ὅτι ὁ τακὴς σίδηρος ἐν τῇ στιγμῇ τῆς συμπήξεως αὐτοῦ διαστέλλεται κατὰ $6 \frac{0}{10}$. Ὁ Ρόμπερτ καὶ ὁ Wrightson εὔρον τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ($6 \frac{0}{10}$), ἀλλ' ἀνεκάλυψαν ὅτι ἡ διαστολὴ αὕτη ἰσχύει μόνον κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τῆς ρευστῆς εἰς τὴν στερεὰν κατάστασιν, ὅτι ὁμοίως κατὰ τὴν στερεοποίησιν συμβαίνει συστολὴ κατὰ $7 \frac{0}{10}$. Ὁ Nies καὶ ὁ Βίγκελμαν ἐξήτασαν ψευδάργυρον, βισμούθιον, ἀντιμόνιον, σίδηρον καὶ χαλκὸν ἐν στερεᾷ καὶ ἐν ρευστῇ καταστάσει καὶ εἰς θερμοκρασίας προσεγγιζούσας ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον εἰς τὸ σημεῖον τῆς τήξεως. Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι αἱ οὐσίαι αὐταί, θερμαί οὐσαι, εἶναι ἐν στερεᾷ καταστάσει ἐλαφρότεροι ἢ ἐν ρευστῇ, ὥστε ἡ πίεσις ἠδύνατο νὰ ρευστοποιήσῃ αὐτάς, ὡς τὸν πάγον, ἐν ταπεινοτέρῃ θερμοκρασίᾳ. Ἐὰν ὁμοίως ἤθελέ τις νὰ μεταχειρισθῇ τὰ πειράματα ταῦτα πρὸς ἀπό-

δειξιν, ὅτι τὰ μέταλλα εὐρίσκονται ἐντὸς τῆς γῆς ἐν ρευστῇ καταστάσει, πρέπει ν' ἀντιτείνωμεν, ὅτι τοῦτο ἰσχύει μόνον ἐπὶ θερμοκρασίας προσεγγιζούσης εἰς τὸ σημεῖον τῆς τήξεως· διότι ἐπὶ τοῦ σιδήρου π.χ. ἀπέδειξαν τὰ πειράματα, ὅτι κατὰ τὴν πῆξιν αὐτοῦ συμβαίνει συστολὴ. Ὁμολογητέον ἐν τούτοις, ὅτι ὑπάρχουσι λόγοι ἀντιρρήσεως κατὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν πειραμάτων ὑπὲρ τῆς θεωρίας, ὅτι ἡ γῆ εἶναι στερεά, καθότι δὲν ἔχομεν ἀρκούσας γνώσεις περὶ τῆς θερμοκρασίας τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ ἀποτελεσμάτων ἐπὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων πρέπει νὰ γίνηται μετὰ μεγίστης ἐπιφυλάξεως. Οὕτω καὶ ἠρνήθησάν τινες τὴν πραγματικὴν ἀκρίθειαν τῶν πειραμάτων περὶ τῶν παθῶν τῶν σωμάτων κατὰ τὴν ἀπόψυξιν. Εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ κηρὸς καὶ τὸ θεῖον ἀνήκουσιν εἰς τὰς οὐσίας ἐκεῖνας, παρ' αἷς ἡ πίεσις ἀνυψοῖ τὸ σημεῖον τῆς τήξεως, αἵτινες δηλ. ἐν τῷ ἐσωτάτῳ σημείῳ ἔπρεπε πρῶτον νὰ καταστῶσι στερεαί. Ὁ Φόρψ λοιπὸν λέγει ὅτι οὐδεὶς οὐδέποτε εἶδεν ὄγκον τακέντος μετάλλου ἢ θείου κρυσταλλοῦμενον ἢ στερεοποιούμενον πρῶτον ἐν τῷ κέντρῳ, διότι, ὡς εἶναι γνωστὸν, τὸ ἐσωτερικὸν τοιούτων μαζῶν μένει τὸναντίον ρευστόν, ἀφ' οὗ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν σχηματισθῇ φλοιός, ὅστις πάντοτε μένει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ δὲν καταπίπτει. Ὡσαύτως παρατηρεῖ ὁ Φόρψ, ὅτι φλοιὸς βάρους 2,65 δὲν δύναται νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν ρευστὴν μάζαν τῆς γῆνιου σφαίρας τὴν ἔχουσαν μεσαίαν πυκνότητα 5,3.

Ὅλα τὰ πειράματα, τὰ ὅποια δυνάμεθα νὰ ἐκτελέσωμεν ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ, ἔχουσι τὸ ἄτοπον ὅτι γίνονται ἐν μέτρῳ περιωρισμένῳ ἀπέναντι τῶν φυσικῶν φαινομένων. Δὲν δυνάμεθα νὰ ἐργασθῶμεν οὔτε ἐπὶ μεγάλων ποσῶν οὔτε ὑπὸ ὑψηλῆν πίεσιν καὶ θερμοκρασίαν. Ἐὰν π. χ. μᾶζα θείου πήγνυται ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ ἐκ τῆς ἐπιφανείας, τοῦτο ἐγκτεῖται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὰς μικρὰς διαστάσεις τοῦ ἀγγείου, εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ ὁποίου προσκολλῶνται τὰ πρῶτα πηγνύμενα μέρη καὶ οὕτω παρεμποδίζεται ἡ καταθύθισις αὐτῶν. Ἐκτὸς δὲ τούτου καὶ ἡ διανομὴ τῆς θερμοκρασίας εἶναι διάφορος ἐν τῷ ἀγγείῳ ἢ ἐντὸς τῆς γῆς, καὶ τέλος δὲν ἐνεργεῖ ἀρκούντως ἡ διαφορὰ τῆς πίεσεως μεταξὺ τοῦ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ ἀγγείου εὐρισκομένου ποσοῦ καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας κειμένων μερῶν τῆς μάζης. Ἔτερον ἄτοπον εἶναι, ὅτι ἀκριβῶς τὰ μέρη, τὰ ὑποκείμενα εἰς τὴν ὑψηλοτέραν πίεσιν καὶ εὐρισκόμενα εἰς τὸν πυθμένα τοῦ ἀγγείου, εἶναι ἐκτεθειμένα ταυτοχρόνως εἰς τὴν μεγίστην θερμότητα διὰ τῆς κάτωθεν θερμαινούσης φλογός.

Τὰ κατὰ τὴν πῆξιν πάθη τῶν μετάλλων δὲν ἔχουσι τόσῃν μεγάλῃν σημασίαν διὰ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος, ἂν ἡ γῆ εἶναι στερεὰ ἢ ῥευστή, ὅσῃν τὰ τῶν πυριτικῶν ἀλάτων. Οἱ παραδεχόμενοι πεπυρακτωμένον ῥευστὸν πυρῆνα τῆς γῆς στηρίζονται ἐπὶ τοῦ ὅτι τὰ ἡφαίστεια ἐκβάλλουσι ῥευστὰς πεπυρακτωμένας ὕλας. Ἐὰν ὁμως ἀποδειχθῇ ὅτι τὰ πυριτικά ἀλατα ἀνήκουσιν εἰς ἐκείνας τὰς οὐσίας παρ' αἷς ἢ ὑψηλῇ πίεσιν συντελεῖ εἰς τὴν στερεοποίησιν, αἱ ὁποῖαι ἐπομένως εὐρίσκονται ἐν τῷ βάθει ἐν στερεῷ καταστάσει, καταπίπτει εἰς τῶν κυριωτέρων λόγων ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν τῆς γῆς εἶναι ῥευστόν. Καὶ ὄντως τὰ ἡφαίστεια ἀναπέμπουσιν, (ὡς γνωστόν, εἰς τὴν ἐπιφανείαν κυρίως πυρίτας, σπανίως δὲ μέταλλα (σίδηρον) καὶ μόνον εἰς μέρη τινά.

Ἐλέγετο πρότερον ὅτι διὰ πειραμάτων εἶχεν ἀποδειχθῆ, ὅτι τὰ πετρώματα πηγνύμενα ὑφίστανται συστολήν. Τοῦτο δὲν χρήζει πειραμάτων· αὐτὴ ἡ φύσις μᾶς ὁδηγεῖ. Τὰ πειράματα δύνανται ν' ἀμφισβητηθῶσιν, οὐδέποτε ὁμως τὰ φυσικὰ φαινόμενα. Ὁ Φόρψ, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, ἠρνήθη, ὅτι στοαὶ καὶ στρώματα ἡφαιστειογενῶν πετρωμάτων δεικνύουσι σημεῖα συστολῆς. Εἰς τοιαύτην συστολήν πιθανῶς συνετέλεσαν διάφορα περιστατικά. Οὕτως αἱ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ἐκχυθεῖσαι ἐξ ἡφαιστειῶν μᾶζαι πολλάκις δεικνύουσι συστολὰς· ἰδίως φανερά εἶναι τὰ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων γνωστὰ κιονοειδῆ σχήματα τοῦ βασανίτου καὶ τοῦ πορφυρίτου. Διὰ τὸ ὅμως ποτὲ μὲν τὰ ῥήγματα τῆς συστολῆς εἶναι παράλληλα, ποτὲ δὲ κάθετα πρὸς τὴν φορὰν τῆς ἀποψυχομένης ἐπιφανείας, τοῦτο δεῖται εἰσέτι ἐρμηνείας· τὸ βέβαιον ὁμως εἶναι ὅτι εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις ἔλαβε χώραν συστολή. Ἐὰν δὲ στοαὶ καὶ στρώματα πολλάκις δὲν δεικνύουσι σημεῖα συστολῆς, τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ αὐτῶν. Ἐὰν ἐκ κρατῆρος ἐξεπέμποντο οὐσίαι ῥευσταὶ πεπυρακτωμένα, κατ' ἀνάγκην ἢ ἐντὸς τοῦ κρατῆρος εὐρισκομένη μᾶζα ἔμεινεν ἐπὶ πολὺ πεπυρακτωμένη, διότι διὰ τοῦ ὑπερκειμένου στρώματος ῥευστῆς λάβας καὶ διὰ τῶν θερμανθέντων τοιχωμάτων τῆς στοᾶς παρεκωλύετο ταχεῖα ἀπόψυξις. Ἐὰν ὁμως συνέβαινε ἀπόψυξις καὶ σὺν αὐτῇ καὶ συστολή, τότε δὲν εἶναι ἀπίθανον, ὅτι ἡ μαλακὴ ἔτι μᾶζα προσεκκολλᾶτο εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ κρατῆρος, ὥστε εὐκόλως θ' ἀπεκρύπτετο ἢ συστολή, ἢ κατὰ τὴν στερεοποίησιν λαβοῦσα χώραν, καὶ μάλιστα ἐν στενῇ στοᾷ δυσκόλως θὰ φανῇ ῥήγμα συστολῆς, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἴσως τὸ $1/10$ τῆς ὅλης μᾶζης. Τοιοῦτον ὁμως ποσὸν συστολῆς, οἷον ἀπέδωκε τὸ πείραμα τοῦ Βίσωφ, ὄντως δὲν συμβαίνει ἐν τῇ

φύσει, καὶ κατὰ τοῦτο ἀληθῶς δυνάμεθα νὰ δικαιώσωμεν τὸν Φόρψ προσβάλλοντα τὸ μέγεθος τῶν ἀριθμῶν τούτων. Εἰς τὰ στρώματα τῶν ἡφαιστειογενῶν πετρωμάτων τῶν συμπεπιεσμένων μεταξύ ἄλλων πετρωμάτων ἢ αὐτῇ κατάστασις ὑπάρχει ὡς καὶ εἰς τὰς στοάς. Αἱ ἄνω παρατηρήσεις ἐπιβεβαιοῦνται διὰ τοῦ γεγονότος ὅτι π. χ. ὀγκώδεις βασανίται οἵτινες ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας δεικνύουσι τὸν σχηματισμὸν κίωνων, δὲν φέρουσι τὸ αὐτὸ φαινόμενον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ.

Αἱ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν φαινομένων τῆς «λικνίσεως» τῆς γῆς, ὡς καὶ τῆς παλιρροίας, συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τοῦ στερεοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς γῆς. Καὶ αἱ ἔρευναι δὲ περὶ τῶν φαινομένων τῆς στερεοποίησεως μετάλλων, ἴσως δὲ καὶ τῶν πυριτικῶν ἀλάτων, δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὑπὲρ τῆς θεωρίας ὅτι ἡ γῆ εἶναι στερεὰ κατὰ τὸ ἐσωτερικόν. Παραδεχόμενοι τοῦτο ὀφείλομεν ἐν τούτοις νὰ ἐξετάσωμεν, πῶς συμβιβάζονται τὰ ἡφαιστεια φαινόμενα πρὸς τὴν ὑποτιθεμένην στερεότητα τῆς γῆς. Ἐκ πρώτης ὄψεως τὸ ἀπλοῦν φαινόμενον, ὅτι πεπυρακτωμένοι ῥευσταὶ οὐσίαι ἐκπέμπονται ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς γῆς, ἀνατρέπει ἄρδην τὴν ιδέαν ταύτην. Περὶ τοῦ Χόπκινς εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι, ἀφ' οὗ ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς στερεᾶς καταστάσεως τῆς γῆς, παρεδέχθη πρὸς ἐξήγησιν τῶν ἡφαιστειωδῶν φαινομένων κοιλώματά τινα πλήρη ῥευστῆς λάβας ὑπὸ τὰ ἡφαίστεια. Τὴν ιδέαν ταύτην ἐνεκολπώθη καὶ ὁ Θόμψων, ὅστις ἐξηγεῖ ὡς ἐξῆς τὴν πορείαν τῆς στερεοποίησεως τῆς γῆς. Ἀφ' οὗ ἤρχισε στερεοποιουμένη ἢ ἐπιφάνεια καὶ τοσοῦτον ἐστερεοποιήθη, ὥστε δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐπιπλή, κατέπεσεν ὁ ὅλος ὄγκος πρὸς τὸ κέντρον· κατόπιν ἐπῆλθεν ἐπανειλημμένη στερεοποίησις ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ, καὶ τὸ προσφάτως στερεοποιηθὲν ἐβυθίσθη· τοῦτο δὲ ἐπανελήθη καὶ ἄλιν καὶ ἄλιν. Βαθμηδὸν δὲ ἐσχηματίσθη εἶδος στερεοῦ κρηπιδώματος, ἢ μᾶλλον εἶδος σκελετοῦ ἢ πλαισίου διὰ μέσου τῆς μᾶζης, ἐξ ἧς ὑψώθησαν στῦλοι μέχρι τῆς ἐπιφανείας. Μεταξὺ τῶν στύλων τούτων, ὅταν οὗτοι ἔκειντο πολὺ πλησίον ἀλλήλων, ἐσχηματίσθησαν ἐκ πεπηγμένης λάβας γέφυραι, αἵτινες ἦσαν ἀρκούντως παχεῖαι ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ πλάτος των καὶ στερεαὶ ὅπως μὴ καταπέσωσιν ἢ βυθισθῶσι. Βαθμηδὸν δὲ ἐστερεοποιήθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἢ ὅλη δίκην κηρήθρας ἐσχηματισμένη μᾶζα, μετ' ἀσημάντων διαλειμμάτων ῥευστῆς λάβας.

Τὴν αὐτὴν ιδέαν παρεδέχθη καὶ ὁ Lyell ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Αἱ ἀρχαὶ τῆς Γεωλογίας». Πολλοὶ ὁμως γεωλόγοι δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τοῦτο, καὶ οἱ μὲν ἐπιμένουσιν εἰς τὴν ῥευστὴν κατάστασιν τῆς γῆς,

οί δὲ ἀφήνουσιν ἐκκρεμές τὸ ζήτημα περὶ τῆς προελεύσεως τῆς λάβας. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς πολὺ σπουδαίας τὰς προσπάθειάς τοῦ Reyer νὰ συμβιβάσῃ τὴν περὶ στερεότητος τῆς γῆς γνώμην τῶν φυσικῶν μετὰ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν γεωλογικῶν ἐρευνῶν. Ὁ Ράϋερ ἀπέδειξε πειστικῶς ὅτι καὶ στερεὰ πετρώματα ὑπὸ δεδομένης περιστάσεως δύνανται νὰ μεταβληθῶσιν εἰς ῥευστὴν λάβαν καὶ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει νὰ προκαλέσωσιν ἐκρήξεις. Οὗτος παραδέχεται τὴν στερεότητα ὄλων τῶν λαβῶν ἐν τῷ βάθει. Ἐπειδὴ τὰ πυριτικά ἄλατα ἀνήκουσιν εἰς τὰς οὐσίας ἐκείνας, αἰτίνες κατὰ τὴν πῆξιν συστέλλονται, πρέπει κατ' ἀνάγκην ἡ πίεσις νὰ ἐπενεργῇ ἐπ' αὐτοῦ στερεοποιητικῶς. Τὰ μόρια αὐτῶν λαμβάνουσι διὰ τῆς ὑψηλῆς θερμοκρασίας τὴν τάσιν ν' ἀποχωρίζωνται ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλ' ἡ κίνησις αὕτη περιστέλλεται διὰ τῆς πίεσεως, ἥτις προσπελάζει πρὸς ἄλληλα τὰ μόρια. Δέον εἶτα νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ πολλακίς παρατηρηθὲν φαινόμενον, ὅτι ἡ μᾶζα τῆς γῆς εἶναι πεποτισμένη ὑφ' ὑγρῶν. Εἰς πολλὰ πετρώματα ἀνεκαλύφθησαν διὰ μικροσκοπικῶν ἐρευνῶν ὑγρά, ἀναλύσεις ἀλάτων, ὕδωρ καὶ πρὸς τούτοις καὶ ῥευστὸν ἀνθρακικὸν ὀξύ, τὰ ὅποια ὑπῆρχον ἐξ ἀρχῆς ἐν αὐτοῖς. Πρὸς τούτοις τὰ πετρώματα περιέχουσι καὶ πολλὰ ἀέρια περιλαμβανόμενα εἰς τὰ συστατικά τῶν διαφόρων πετρωμάτων, — ὡς καὶ τὰ ὑγρά, τὰ ὅποια διακρίνονται διὰ ἰσχυρῶν μικροσκοπιῶν, — ἐν μέρει δὲ ἀνερχόμενα ἐν μεγάλῳ ποσῷ ἐκ τῶν κρατῆρων καὶ τῶν ῥευμάτων τῆς λάβας. Τὸ ὅτι ὑγρά καὶ ἀέρια ἀναμιγνύονται μετὰ τῶν πετρωμάτων εἰς τὸ βάθος τῆς γῆς, ἐξηγεῖται διὰ τῆς πίεσεως, εἰς ἣν ὑποβάλλονται. Ἀπεδείχθη πειραματικῶς, ὅτι οὐσίαι αἰτίνες ὑπὸ συνήθεις περιστάσεις δὲν μιγνύονται μετὰ τοῦ ὕδατος, μιγνύονται ὑπὸ ὑψηλῆν πίεσιν. Γνωστὸν δὲ εἶναι πρὸ πολλοῦ καὶ τὸ εὐδιάλυτον τῶν ἀερίων ὑπὸ πίεσιν. Ἐπομένως πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν τὴν γῆν εἰς τὸ βάθος θερμὴν, ἀναμεμιγμένην μετὰ ὑγρῶν καὶ ἀερίων, ἀλλὰ καὶ στερεὰν συνεπέα τῆς πίεσεως τῶν ὑπερκειμένων πετρωμάτων. Ἡ παραφίγη θερμαινομένη ἐν κλειστῷ σωλῆνι, καὶ ὑπεράνω τοῦ σημείου τῆς τήξεως, μένει στερεά, διότι ἡ ἐν τῷ κλειστῷ σωλῆνι ἐνυπάρχουσα πίεσις παρεμποδίζει τὴν ῥευστοποίησιν· ἐὰν δὲ ὁ σωλὴν ἀνοιχθῇ καὶ ἐλαττωθῇ ἡ πίεσις, ἐπέρχεται σχεδὸν αὐθωρεὶ ἡ τήξις. Ὅμοιως ἐὰν ἡ πίεσις ὑπεράνω τῶν πετρωμάτων τοῦ βάθους τῆς γῆς ἐλαττωθῇ, ὅπερ π. χ. δύναται νὰ συμβῇ διὰ τῆς ἐκτοπίσεως ἢ διὰ ῥηγματῶν τῶν ὑπερκειμένων πετρωμάτων, τότε ἐπέρχεται εἰς τὴν μᾶζαν, ἥτις συνεπέα τῆς πίεσεως ἦτο στερεά, ἐντελής ἢ μερικῇ ῥευστοποίησιν.

Ὁ δὲ βαθμὸς τῆς τήξεως θὰ εἶναι μᾶλλον ἢ ἥττον μέγας. Ἐὰν ἡ ἐλάττωσις τῆς πίεσεως ἐκτείνηται εἰς μέγα βάθος ἔχον ὑψηλὴν θερμοκρασίαν, ἐν ἄλλοις λόγοις ἐὰν μέγα ῥήγμα διασχίσῃ τὸν φλοιὸν τῆς γῆς, θὰ ῥευστοποιηθῶσι καὶ τὰ δυστηκτότερα μέρη αὐτῆς. Ἄλλοτε πάλιν, ὅταν ἡ ἐλάττωσις τῆς πίεσεως εἶναι ὀλιγώτερον σημαντικῇ, ἴσως ἡ θερμότης ἀρκεῖ μόλις νὰ ῥευστοποιήσῃ μέρος τι τῶν ἐν τοῖς ἐγκάτοις εὐρισκομένων οὐσιῶν.

Ἐν τούτοις ἡ ἐλάττωσις τῆς πίεσεως οὐ μόνον εἶναι αἰτία τῆς ῥευστοπίσεως, ἀλλ' ἐπιφέρει καὶ ὥστε τὰ ἀέρια, τὰ ὅποια εἶχον ἐνωθῆ διὰ τῆς πίεσεως μετὰ τῆς μᾶζης, ἐκφύγωσιν αἰφνιδίως. Οὕτως ἐξηγεῖται, διατί ἐν ἐκάστῃ ἐκρήξει ἡφαιστείου ἐκπέμπονται ἐκ τοῦ κρατῆρος μεγάλα ποσὰ ὕδατος καὶ διαφόρων ἀερίων. Ἀλλὰ τὰ ἀέρια εἶναι μετ' ἄλλων καὶ αἰτία τῆς ὑψώσεως τῆς λάβας ἐν τῇ χοάνῃ τοῦ κρατῆρος. Ἡ πίεσις, ἣν ἐξασκοῦσιν οἱ ὑπερκειμένοι ὄγκοι τῶν βράχων ἐπὶ τῆς ῥευστοποιηθείσης λάβας, δὲν θὰ ἐπῆρκει, ὅπως ἀναπέμπῃ αὐτὴν ἐξ ὑψηλῶν ὀρέων. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀερίων, τὰ ὅποια ἀποχωρίζονται αἰφνης τῆς λάβας. Ὁ Ράϋερ δικαίως παρομοιάζει τὸ φαινόμενον τοῦτο πρὸς τὴν ὑψωσιν ἀνθρακούχου ὕδατος ἐν σίφωνι. Διὰ τῆς πίεσεως τοῦ κλεισμένου ἀγγείου διαλύεται τὸ ἐν τῷ ὕδατι ἀνθρακικὸν ὀξύ· ἄμα δὲ ὡς διὰ τοῦ ἀνοίγματος τῆς βαλβίδος ἐλαττοῦται ἡ πίεσις, τὸ ἐλευθερωθὲν ἀνθρακικὸν ὀξύ ὠθεῖ πρὸς τὰ ἄνω τὸ ὕδωρ καὶ τὸ μεταβάλλει εἰς ψεκᾶδας. Οὕτω μεταβάλλουσι καὶ τὰ ἀέρια τῆς γήινης μᾶζης τὴν λάβαν εἰς τέφραν. Περιττὸν νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἡ γνώμη αὕτη διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτέρας περὶ τῶν ἡφαιστείων θεωρίας. Πρότερον παρεδέχοντο οἱ φυσιοδίφαι, ὅτι ἡ ἐντασις τῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς γῆς σχηματιζομένων ἀερίων καὶ ἡ πίεσις αὐτῶν πρὸς τὸν φλοιὸν τῆς γῆς ἦτο ἡ αἰτία τῆς σεισμικῶν κλονισμῶν ὡς καὶ τῆς ὠθήσεως τοῦ ῥευστοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς γῆς ἐντὸς τῶν κρατῆρων. Κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν ταύτην θεωρίαν τὰ ἡφαιστεία ἦσαν αἱ βαλβίδες ἀσφαλείας τῆς γῆς, αἰτίνες ἠνοίγοντο ὑπὸ τῶν ἀερίων, ὅταν ἡ πίεσις ὑπερέβαινεν ὄρισμένον τινὰ βαθμὸν. Παραβάλλοντες τὰς ἀρχαίας θεωρίας πρὸς τὰ ἐν τῷ σίφωνι συμβαίνοντα, θὰ εἶχομεν ὁμοίον τι, ἂν τὸ ἀνθρακικὸν ὀξύ ἦνοιγεν ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν βαλβίδα τῆς φιάλης· πράγματι ὁμοίως τὸ ἀνθρακικὸν ὀξύ δὲν ἔχει τὴν δύναμιν ταύτην, οὐδὲ τὰ ἀέρια τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς γῆς δύνανται νὰ ἐλευθερώσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ὁδὸν τοῦ κρατῆρος. Τὸ ἐν τῷ σίφωνι ἀέριον ἐνεργεῖ μόνον, ὅταν ἡ χεὶρ ἀνοίξῃ τὴν βαλβίδα. Ἐν τοῖς

ήφαιστείους τὰ κατὰ τὴν συστολὴν τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς γινόμενα ῥήγματα ἐνέχουσι τὸν τόπον τῆς τὴν βαλβίδα ἀνοιγούσης χειρός.

Ἰπὸ ἐποψίν φυσικὴν λοιπὸν δὲν δύναται τις νὰ προβάλλῃ ἔνστασιν κατὰ τῆς προμνησθείσης ἐξηγήσεως τῶν ἠφαιστειῶν φαινομένων, ἐκτὸς ἂν ἤθελέ τις ν' ἀρνηθῆ ὅτι τὰ πυριτικά ἄλατα ἀνήκουσιν εἰς τὰς οὐσίας, ἐφ' ὧν ἡ πίεσις ἐνεργεῖ στερεοποιητικῶς. Ἐὰν ὁμως ἤθελέ τις νὰ κατατάξῃ αὐτὰ εἰς τὴν τάξιν ἐκείνων τῶν σωμάτων, ἐφ' ὧν ἡ πίεσις, ὡς παρὰ τῷ πάγῳ, ἐπενεργεῖ ῥευστοποιητικῶς, τότε ἐκρηξίς ἐν γένει θὰ καθίστατο ἀδύνατος. Ὁ πάγος πιεζόμενος ἰσχυρῶς τήκεται καὶ εἰς ταπεινὴν ἀκόμη θερμοκρασίαν, μετὰ τὴν παῦσιν δὲ τῆς πίεσεως πρέπει κατ' ἀνάγκην ὁ πάγος, ἔστω καὶ προσκαιρῶς, νὰ στερεοποιηθῆ. Ἄν λοιπὸν αἱ τὴν γῆν ἀποτελοῦσαι ὑλαὶ εἶχον τὴν αὐτὴν ιδιότητα ὡς τὸ ὕδωρ, νὰ ὑφίστανται στερεοποιούμεναι διαστολὴν, τότε ῥήγμα ἐν τῷ φλοιῷ τῆς γῆς ἔπρεπε νὰ στερεοποιήσῃ τὰς ἐντὸς τῆς γῆς τυχὸν ὑπαρχούσας ὑγρὰς οὐσίας, τὸ δὲ ῥήγμα τὸ τὴν ἐλάττωσιν τῆς πίεσεως ἐπιφέρειν θὰ ἐκλείετο ὑπὸ στρώματος λάβας, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπανέφερε πάλιν τὴν προτέραν πίεσιν.

Ἐν ὀλίγοις λοιπὸν ῥητέον, ὅτι τὰ πυριτικά ἄλατα πρέπει νὰ καταταχθῶσιν εἰς ἐκείνας τὰς ὑλας, ἃς στερεοποιεῖ ἡ πίεσις, καὶ ἄνωθεν τοῦ σημείου τῆς τήξεως αὐτῶν, διότι μόνον ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας εἶναι δυνατὰ αἱ ἐκρήξεις αὐτῶν. Ἡ πίεσις αὐξάνει καταπληκτικῶς ἐν τῷ βάθει, ἡ δὲ θερμοκρασία αὐξάνει σχετικῶς βραδέως· κατὰ πᾶσαν ἐπομένως πιθανότητα ἡ πίεσις ὑπερέχει τῆς θερμότητος, καὶ ἡ μᾶζα εἶναι ἐν τῷ βάθει στερεά. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἰσχυρισμὸς ἐπικυροῦται καὶ διὰ πλείστων παρατηρήσεων ἐπὶ τῶν ἠφαιστειογενῶν πετρωμάτων, ἐξ ὧν θ' ἀναφέρωμεν μίαν μόνην ὡς πειστικωτάτην. Ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς εὐρέθησαν κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους ἐπανειλημμένως βασανίται, περιέχοντες μετὰ χρυσολίθου καὶ ἐλεύθερον πυρίτιον ἐν μορφῇ χαλαζίου. Οὐδέποτε πρότερον εἶχε παρατηρηθῆ ἐν πετρώματι, οἷον ὁ βασανίτης, χαλαζίας μετὰ χρυσολίθου. Καθ' ὅλας τὰς προηγηθείσας παρατηρήσεις ὁ χαλαζίας δὲν ἠδύνατο νὰ εὐρίσκηται πλησίον τοῦ χρυσολίθου, ἀλλὰ θὰ περιεμένομεν νὰ σχηματίσῃ τὸ πυρίτιον αὐτοῦ μετὰ τῶν στοιχείων τοῦ χρυσολίθου ἄλλην ἔνωσιν ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν πυριτικῶν ἀλάτων. Ἐὰν ὅλαι αἱ οὐσίαι, αἱ ἀποτελοῦσαι τὸν βασανίτην, εὐρίσκοντο ταυτοχρόνως ἐν ῥευστῇ καταστάσει καὶ ἐστερεοποιοῦντο εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, δὲν ἠδύνατο νὰ σχηματισθῆ ἐλεύ-

θερον πυριτικὸν ὄξυ μετὰ ἢ πρὸ τοῦ χρυσολίθου. Διότι ὁ χαλαζίας εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ ἀρχαιότερον συστατικὸν τοῦ μίγματος. Ἄν δὲ ἰσχυρίζετο τις, ὅτι ἐν τῷ βάθει ὑπάρχουσιν ἄλλοι κανόνες διὰ τὰς ἐνώσεις, καὶ μετέφερε τὸν σχηματισμὸν τοῦ χαλαζίου εἰς τὸ βάθος τῆς γῆς τῶν δὲ ἄλλων συστατικῶν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος θ' ἀντεστρατεύετο καθ' ὅλων τῶν ἄλλων γενομένων παρατηρήσεων. Ὀλίγα γινώσκωμεν, ὡς πανθομολογεῖται, περὶ τῶν ἐν τῷ βάθει τῆς γῆς συμβαινόντων, ὡς καὶ περὶ τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἐξασκεῖ ἡ πίεσις ἐκεῖ ἐπὶ τῶν χημικῶν ἀντιδράσεων· ἀλλ' ὅπωςδὴποτε ἡ πίεσις δὲν δύναται νὰ ἐπηρέαζῃ τὰς ἀντιδράσεις ἢ μόνον καθ' ὅσον ἐνώνει στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ ὀλίγην δεικνύουσι τάσιν πρὸς χημικὴν ἔνωσιν, τούναντίον δὲ ἐπίδρασιν ἐμποδιζούσαν τὴν ἔνωσιν δὲν δύναται τις σχεδὸν νὰ φαντασθῆ. Ἐπίσης δὲ ἀδύνατον καθίσταται νὰ παραδεχθῶμεν τὴν παραγωγὴν τῶν πυριτικῶν κρυστάλλων ἐκ διασπάσεως τοιούτων πετρωμάτων, ἕνεκα τοῦ σχήματος καὶ τῆς ὀψείως τῶν τοιούτων κρυστάλλων, διότι ταῦτα ἔχουσι τὴν ὄψιν παλαιῶν μίγμάτων καὶ οὐχὶ ξένων παρενηθηκῶν. Πρὸς τούτοις εὐρηνται ταῦτα τοσοῦτον κανονικῶς διανενημημένα ἐντὸς τῶν πετρωμάτων καὶ εἰς τοσοῦτον κανονικὰ καὶ ὁμοιόμορφα μεγέθη, ὥστε ἡ ἐξήγησις ἐκείνη πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἐντελῶς ἐσφαλμένη. Ἐὰν ὁμως παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ μᾶζα ἦτο ἐν τῷ βάθει στερεά, αἶρονται πᾶσαι αἱ δυσχέρειαι. Αἱ χημικαὶ ἀναλύσεις τῶν βασανιτῶν τούτων ἀπέδωκαν 52—57⁰/₁₀₀ πυριτικὸν ὄξυ. Ὑπάρχουσι πετρώματα περιέχοντα χαλαζίαν καὶ 49—52⁰/₁₀₀ πυριτικοῦ ὄξεος. Ἐν τοῖς τοιούτοις πετρώμασιν ἡ ὑπαρξίς τοῦ χαλαζίου δὲν εἶναι τι παράδοξον· ἐπομένως ὁ βασανίτης ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῷ βάθει ὑπὸ ὁμοίαν μορφήν. Ὅτε δὲ διὰ τῆς ἄρσεως τῆς πίεσεως ἐπῆλθε ῥευστοποίησις τῶν πετρωμάτων, εἰς τρόπον, ὥστε τὰ μὲν εὐτηκτότερα μέρη νὰ περιέλθωσιν εἰς ῥευστὴν κατάστασιν, ὁ δὲ δυστηκτότερος χαλαζίας νὰ μείνῃ στερεός, τὸ ῥευστὸν μέρος τῆς μᾶζης πλὴν τοῦ ὡς στερεοῦ πυρίτου χημικῶς ἀδρανοῦς καταστάντος πυριτικοῦ ὄξεος, ἦτο σχετικῶς βασικόν, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἠδύνατο νὰ ἀποχωρισθῶσιν ἐξ αὐτοῦ βασικά ὄρυκτὰ οἷον ὁ χρυσολίθος.

Ἀνακεφαλαιοῦντες λέγομεν ὅτι ὡς πρὸς τὸ ζήτημα περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ γήινου πυρῆνος τὰ φαινόμενα τῆς λικνίσεως καὶ τῆς παλιρροίας ἀποδεικνύουσι μᾶλλον τὴν ὑπαρξίν στερεοῦ πυρῆνος. Ἐὰν δὲ προσπαθήσωμεν νὰ λύσωμεν τὸ ζήτημα παραδεχόμενοι ὅτι ἡ γῆ ἦτο ἄλλοτε ῥευστὴ καὶ παρακολουθήσωμεν τὰς φάσεις τῆς στερεοποιήσεως, ἐπέρχεται

ἐπίσης ἡ πιθανότης τοῦ στερεοῦ πυρῆνος, διότι εὐρίσκομεν ὅτι ἡ πίεσις εὐνοεῖ τὴν στερεοποίησιν τοῦλάχιστον διὰ τὰς οὐσίας τὰς ἀποτελούσας τὸν φλοιὸν τῆς γῆς, ἴσως δὲ καὶ διὰ τὰ συστατικά αὐτοῦ τοῦ πυρῆνος. Τέλος ἀπεδείχθη, ὅτι αἱ ἡφαίστειοι ἐκρήξεις δὲν εἶναι δυναταί, ἐὰν παραδεχθῶμεν ῥευστὸν πυρῆνα, ἀλλὰ συμβιβάζονται κάλλιστα πρὸς στερεὸν πυρῆνα. Πρὸς τούτοις ἐσημειώθησαν καὶ φαινόμενά τινα πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι πολλαὶ λάβαι ἦσαν στερεαὶ ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν καταστάσει.

Περιστράφημεν ἐντὸς κύκλου σκοτεινοῦ, ἠναγκάσθημεν νὰ συσχετίσωμεν παρατηρήσεις γενομένας ἐντὸς χημικοῦ ἐργαστηρίου πρὸς ὄρους ξένους πῶς εἰς ἡμᾶς, καθότι οὐδὲν γινώσκομεν περὶ τῆς πίεσεως καὶ τῆς θερμότητος εἰς μεγάλα βάθη, διὸ καὶ ἔδει πολλάκις ν' ἀρκεσθῶμεν εἰς ὑποθέσεις καὶ πιθανότητας.

Ἐὰν δὲ παρὰ πάντα ταῦτα παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ γῆ εἶναι στερεά, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι κατὰ τὴν σημερινὴν θέσιν τῶν γνώσεων ἡμῶν ἡ θεωρία αὕτη εἶναι ἡ πιθανωτέρα. Ἄλλως τε καὶ οὐδεμία ἐναντία παρατήρησις ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν ῥευστὸν πυρῆνα τῆς γῆς. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ἡ γνώμη ἡμῶν αὕτη εἶναι ἀπλῆ ὑπόθεσις, δεδικοιολογημένη μὲν, δυναμένη ὅμως νὰ διασαλευθῆ ποτε ὑπὸ νεωτέρων ἀκριβεστέρων παρατηρήσεων καὶ ἐρευνῶν.

[Ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ τοῦ Joh. Petersen]

ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΝ ΕΝ ΣΥΡΩ, ΤΩ, 1597

Ἐν διαφόροις ἐγγράφοις, ἅτινα ὁ ἐν Σύρῳ δικηγόρος κ. Κωνστ. Κομπιλήρης προσήνεγκεν εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῇ 17 Σεπτεμβρίου ἐ.ε., ἀνεύρομεν καὶ προικοσύμφωνον, ἑλληνιστὶ συντεταγμένον ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου Δακαρίστου νοταρίου κατὰ τὸ ἔτος 1597, 28 Δεκεμβρίου, μεταξὺ τοῦ Κύρ Ἀρμούλα Νταμοφίλη, πατρὸς τῆς μελλονύμφου Γεωργίνας, καὶ τῆς Κερὰ Ζενεβρίνας Μιχέλη Χαλαβαζῆ, μητρὸς τοῦ γαμβροῦ Νικολάου, πάντων τοῦ καθολικοῦ δόγματος, ὅπερ ἦτο τότε τὸ πρωτεῦον ἐν τῇ νήσῳ Σύρῳ, ὀρθοδόξων οὐσῶν εὐαριθμῶν μόνον οἰκογενειῶν.

Ἐν τῷ συμβολαίῳ αἱ ὑπογραφαὶ τῶν μαρτύρων εἶνε γεγραμμέναι διὰ τῆς χειρὸς τοῦ νοταρίου, ὅπερ ἐμφαίνει ὅτι τὸ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν χειρόγραφον εἶνε ἐκ τῶν τοῦ ἀρχείου τοῦ νοταρίου, γινομένου τότε τοῦ ἀντιθέτου τοῦ σήμερον ἐν χρήσει, καθ' ὃ τὸ πρωτότυπον φυλάσσεται ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τοῦ συμβολαιογράφου, ἀντίγραφον δὲ δίδεται τοῖς συμβαλλομένοις. Τοῦτο δὲ προσεπιμαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἀγράφου φύλλου τοῦ συμβολαίου ἐπιγραφὴ πρὸς πρόχειρον ἀνεύρεσιν, διὰ χειρὸς γεγραμμένη τοῦ νοταρίου «Προικοσύμφωνο τοῦ Κίρ Νικολάου Χαλαβαζῆ τοῦ Μιχέλι. Στὶ Σύρα».

Τὸ συμβόλαιον εἶνε ἐντελῶς ἀνορθόγραφον, αἱ λέξεις μὲν χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων, πυκνῶς δὲ γεγραμμένον κατὰ στίχους, ἀλλ' ἱκανῶς εὐανάγνωστον. Τὰ γράμματα δὲν φέρουσι τόνους, οὐδὲ πνεύματα, μόνον ἐπὶ τῶν ἰῶτα ἐπιτίθεται στιγμῆ, κατὰ μίμησιν βεβαίως τῆς λατινικῆς γραφῆς. Καὶ τὸ τελικὸν ς ἀγνωστον ἦτο εἰς τὸν γράψαντα. Ἐλλείπουσιν ὡσαύτως καὶ τὰ κεφαλαῖα γράμματα ἐν ἀρχῇ τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τῶν παραγράφων, πλὴν τοῦ πρώτου ἐν ἀρχῇ. Ἡ γλῶσσα δὲ καὶ ἡ διατύπωσις καθ' ὅλου εἶνε ὅλως στοιχειώδης, τοῦ συμβολαιογράφου διατυποῦντος κατὰ λέξιν τοὺς λόγους τῶν συμβαλλομένων.

Κατὰ τὴν ἐνταῦθα δημοσίευσιν τοῦ εἰρημένου προικοσυμφώνου διεφυλάξαμεν τὴν γραφὴν αὐτοῦ ἀκριβῶς, διεχωρίσαμεν δὲ μόνον τὰς λέξεις

καὶ ἐθέσαμεν τόνους καὶ πνεύματα καὶ κεφαλαῖα γράμματα πρὸς εὐκολίαν τῆς ἀναγνώσεως.

Τὸ συμβόλαιον εἶνε ἀπλοῦν ὡς πρὸς τοὺς ἀναγραφομένους ὄρους καὶ μαρτυρεῖ ἤθη ἡμέρα καὶ κοινωνίαν ἠθικὴν, δι' ἧς καὶ κατὰ πολὺ διαφέρει προικοσυμφώνου ἀρχαιοτέρου τούτου, ὅπερ ἐδημοσιεύσαμεν τῷ 1888 ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἐστία» (τόμ. 25, σελ. 59), συνταχθέντος ἐν Νάξῳ τῷ 1533 καὶ περιέχοντος ῥήτρας ποινικᾶς, ἐν περιπτώσει ἀθετήσεως τῶν ὄρων ὑπὸ τῶν συμβαλλομένων, εἰλημμένας ἐκ συμβολαίων ἐνετικῶν.

Ἐκ τῶν ἐν τῷ προικοσυμφώνῳ μνημονευομένων γεωγραφικῶν ὀνομάτων τοποθεσιῶν τῆς νήσου τὰ πλείστα σφύζονται ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν Συρίων καὶ μαρτυροῦσι τὴν ἀρχαιότητα αὐτῶν, ἀναγομένην ἀναμφιβόλως πολὺ πρὸ τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος. Τὰ ὀνόματα δὲ τὰ κύρια τῶν προσώπων εἶνε μᾶλλον ξενικὰ ἀποικίων Ἐνετῶν ἐξελληνισθέντων, πλὴν δύο, τῶν Σαργολόγου καὶ Καντακουζηνοῦ, ἅτινα εἶνε τύπου βυζαντινοῦ.

Ἐν ταῖς σημειώσεσι, δι' ὧν συνοδεύομεν τὸ κείμενον τοῦ προικοσυμφώνου, δίδομεν τὴν ἐξήγησιν παντός, ὅπερ ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον διὰ τοὺς μὴ ἀσχοληθέντας εἰς τοιοῦτου εἶδους μελέτας καὶ ἀγνοοῦντας πολλὰς τῶν λέξεων τῆς κοινῆς διαλέκτου καὶ πολλὰ τῶν νησιωτικῶν ἐθίμων.

Περατοῦμεν τὴν μικρὰν ταύτην εἰσαγωγὴν ἐπαναλαμβάνοντες ὅτι, πρὸ ἐτῶν ἐγράψαμεν ἀλλαχοῦ (Δελτίον τῆς «Ἐστίας», ἀριθ. 577, 1888), ὅπως καταδείξωμεν τὴν σπουδαιότητα τῆς συλλογῆς καὶ δημοσιεύσεως τοιούτων ἐγγράφων, ὅτι ἐν ταῖς συλλογαῖς τοιούτων συμβολαίων δύναται τις νὰ σπουδάσῃ τὴν κατάστασιν τοῦ δικαίου καὶ τῶν ἐνόμων σχέσεων τῶν κατοικίων τῶν νήσων, τὴν ἐπίδρασιν ἔτι, ἣν ἔσχεν ἡ ἐνετικὴ κατάρτησις, καὶ τὴν μικρὸν κατὰ μικρὸν εἰσαγωγὴν καὶ ἐπικράτησιν ὄρων καὶ τύπων καὶ διατάξεων τοῦ ἐνετικοῦ δικαίου, τὴν θέσιν τῶν νοταρίων, τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν καὶ τὴν δικαιοδοσίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ σπουδὴ τῆς γλώσσης, μερικώτερον ἔτι ἢ τῶν κυρίων ὀνομάτων, ὧν πλείστα φέρουσι τύπον βυζαντινόν, καὶ ἡ τῶν γεωγραφικῶν, ὡσαύτως δὲ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐπίπλων, τῶν ἐνδυμάτων, τῶν γυναικείων κοσμημάτων, τῶν μαγειρικῶν σκευῶν καὶ ἀρτοποιητικῶν, ὀλόκληρον γλωσσάριον δυνάμενον νὰ ἀποτελέσωσιν, εἶνε θέματα εἰς ἃ μόνον τοιαῦται συλλογαὶ δύνανται νὰ παράσχωσι γνησίας πηγᾶς. Ὑπὸ τοιούτων δὲ σκέψεων ὀρμώμενοι ἐδημοσιεύσαμεν τό τε Ναξιακὸν προικοσύμφωνον καὶ τὸ προκείμενον τῆς νήσου Σύρου.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΥ

1597 μνίου δεκεμβρίου τῶ 28.

Εἰς ὄνομα τοῖς ἀγίας τριάδος ἀμὴν¹. Εἰς τὸ κάστρον τοῖς Σίρας², στῶ ἀρχοντικῶ³ τοῦ Κίρ Ἀρμούλα Νταμοφίλει⁴ τὸ ἕνα μέρος· τὸ δὲ ἕτερο μέρος ἡ Κερά Ζενεβρίνα συβία τοῦ ποτε μακαρίτου Κίρ Μιχέλι Χαλαβαζεῖ ἔρχοντε ἰσὲ συνφονία παντριᾶς μὲ τοῦ Θεοῦ Παντοκράτορος τὸν ὀρισμὸ, ὅτοι νάνπάρι ὁ γίδος τοῖς Κερά Ζενεβρίνας ὀνόματοι Νικολὸς τοῖν θυγατέρα τοῦ Κίρ Ἀρμούλα, ὀνόματι Γοργίνα⁵· καὶ οὔτος ὑπόσκετε ὅτι τὴν λεγόμενι Γοργίνα θέλι τιν γιά γινέκα του νόμιμον καὶ ἐβλογιτικὴν⁶ του ὅς καθὼς ὀρίζη ἡ Ἀγία τοῦ Θεοῦ καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐγγλισία τοῖς Ῥόμισ. Τὸ ὅμιο καὶ ἡ Κερά Γοργίνα θέλι τον γιά ἄντρα τοῖς νόμιμον καὶ ἐβλογιτικόν του, ὅς καθὼς ὀρίζη ἡ Ἀγία καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐγγλισία τοῖς Ῥόμισ. Ἀρχὴν προυκιδόν καὶ γιά ὄνομα προυκιδόν⁷ ἡ Κερά Ζενεβρίνα τοῦ ἡγιου τοῖς Νικολάου τοῖν εὐκί τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν γονέον τοῖς καὶ τὴν ἐδικὴν τοῖς⁸ πρότο δίνη του τὸ σπίτι οπου ἔχι στὸ Βορινά⁹ ἀποθανόντας τοῖς. Ἀκόμι δίνι του τὸ περιβόλι στὴν Ἀλιθινῆ¹⁰, εὐγάνοντας πέντε σικιέσ ἀπὸ τὸ ποταμάκι πρὸς τὸ Κάστρο, καὶ ἐκίνεσ ἀποθανόντας τις ἐδικόν του ὄλο τὸ περιβόλη, καὶ τοῖν ἑμισὶ κρεβατίνα¹¹ νὰ τὴν τρόγι στὴν ζοῖν τοῖς¹², καὶ ἀποθανόντας τῶς νὰ ἴνε καὶ αὐτίνι ὄλοι ἐδικὴν του. Ἀκόμι δίνο του τὸ κλίσμα¹³ στὶ Χαλαντριανί¹⁴ καὶ τὰ ἀπόξο χοράφια, ὄλα ἐδικά του. Ἀκόμι τὸ ἀμπέλη στὸ Μπιλὸ ἐδικόν του. Ἀκόμι στὴν Μαντελιδοπί τὸ κλίσμα ὄλο ἐδικόν του. Ἀκόμι στὴ Διακοντρία¹⁵ τὸ μερτικὸ μου τὸ χοράφι μὲ τὸ σπίτι ἐδικόν του, στὸν ἀγρὸ τὸ μερτικὸ μου τὸ περιβόλι ἐδικόν του, στὸ Γαλισά¹⁶ τὸ χοράφι ποῦνε στοῦ Μπουρτουλι τὴν σικιά ἐδικόν του· τὸ λιβάδι π' ὄχο στοῦ Μπουρτουλι Ῥούσου σίμπλιο¹⁷ στὸ Γαλισά ἐδικόν του· στὴν Ἀγία Ἀπακουί¹⁸ τὰ χοράφια ὄπου ἔχο ἐδικά του.

καὶ ἐγόρασε¹⁹ καὶ ὁ Νικολὸς μὲ τὸν κόπον του, ἴγουν στὸ Τάλαντα²⁰ σίμπλιο στοῦ Μπουρτουλι Ῥούσου, ὄπου τὸ γόρασε

ἀπὸ τοῖν θίαν του τὶ Νικολέτα τοῦ Λιναρδῖ, καὶ στὶς Λάκους ἀπὸ τὴν ἄνοθε Νικολέτα, καὶ τὴν ἀποκλίστρα²¹ ποῦ ἔχει στὴν Ἀλιθινὴ ἀπὸ τὴν Μοσκατὶ²², καὶ τὸ σπῖτι, ὅπου κτίζη στὸ Βορινά, μὲ ἐδικόν του κόπο²³ τὸ κτίζη· καὶ ἐτοῦτα ὅλα ἴνε ἀγορασμένα μὲ ἐδικὰ του τορνέσια²⁴· ἀκόμι καὶ τοῖν θεμονιά στ' Ἀβραμίτου²⁵, ποῦ τοῦ τὴν ἔδοκε ὁ Κατακουζινὸς ἐδικὴν του, καὶ ὅτοι ἔχομε ἀπὸ μέσα²⁶ ἴνε ὅλα κοπία (κόποι) ἐδικὰ του, ἴγουν κουρούπια, χάρκομα, κασέλα, σκουτέλια, λαγίνια²⁷ καὶ ἔμισθὸ πάπλομα²⁸ ὅλα ἐδικῆς του ἀγορασιῆς. Ἀκόμι δίνει του ἰ μάνα του ἕνα τρανὸ κουρούπι καὶ δύο μικρά· ἀκόμι καὶ μίλο ἐδικὸς του ἀπολόγου του· καὶ τὸ μελισσότοπο τὸ μερτικό μου, ὅπου καὶ ἂν ἐβρίσκετε, ἐδικῆς του, καὶ τοῖς μάντρες, ὅπου ἔχω στὸ μερτικό μου ἐδικόν του, καὶ τὰ ζῶα καὶ πρόβατα ὅλα ἐδικὰ του, καὶ διὸ γαδούρια ἐδικὰ του, καὶ μία ἀγελάδα, καὶ ἔμισθὸ πέρα φούρνου²⁹ στὸ Βορινά, καὶ τὸ μερτικό μου τὴν ἐλιά, ποῦ ἴνε στὸ Τάλαντα νὰ τὸ ἔχει ὁ Νικολῶς καὶ ὁ Τζορτζῖς, καὶ τὴν ρουδιὰ τὸ μερτικό μου στὸ Χροῦσα ἐδικὴν του, καὶ στοῦ Σκελιὰ³⁰ τὸν ἀγρέλα τὸ μερτικό μου ἐδικὸς του. Ὅχι ἄλλο καὶ ἡ εὐκί μου με ταῦτο.

Καὶ δίνει του ὁ μπάρπας του³¹ ὁ Μπουρτουλῖς στ' Ἀντριότι³² τὸ ποταμάκι τὰ χοράφια ποῦ ἔχει ἐδικὰ του· δίνει του καὶ ὁ ἀξάδελφός του ὁ Γιοργῖς τοῦ Φραντζέσκου Σαργολόγου ἀπ' ὅ, τοῖς ἔχει στὸ κουρούπι του μέσα. Δίνει του καὶ ἀξάδελφός του ὁ Ἰω. Ντακρουζῖς [ἰς τοῦ] Ἀντριότι ἕνα κομάτι χοράφι ἐδικὸν του.

Καὶ δίνει καὶ ὁ Κιρ Ἀρμουλαῶς τοῖς θυγατέρας του Γοργίνας τοῖν εὐκί τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν γονέον του, καὶ τοῖν ἐδικὴν του. Πρῶτο τάξι τις τὸ σπῖτι στὸ Κάστρο ἐδικόν τοις. Ἀκόμι δίνει τις τὸ ἔμισθὸ περιβόλι τοῦ Σταύρου πρότου ἀνιψιοῦ μου τοῦ Λινάρδου. Ἀκόμι δίνει τοῖς στὸν ἀπάνο Φιγὸ, ἀπὸ τὸ κάτο μου ἀμπέλι τὸ ἔμισθὸ. Ἀκόμι δίνει τις στὸ Περγίρο τὸ τρίτο Λιθαδάκι ἐδικόν τοις, ἀκόμι στὸν Ἀκρίδα, στὶς Λακιῆς³³ τὸ χοράφι ἐδικόν τοις. Ἀκόμι στὴ Μαντελιδοπι τὸ κλίσμα ἐδικόν του, ἀκόμι στὴν Βάρι³⁴ στὴ Λαγκάδα τὸ ἔμισθὸ ἐδικόν τοις, καὶ στὴν Περδικὴ τὸ χοράφι ποῦ ἔχω τὸ τρίτο ἐδικόν τοις, καὶ στὶς Νίτες³⁵ τὰ μισὰ ἐδικὰ τοις, ἀκόμι στὸ

μεγάλον κομάτι στὸ Φίνικα³⁶ τὸ μισθὸ ἐδικόν της, ἀκόμι στὶς Κουτῆς τα μισὰ ἐδικὰ τοις. Ἀκόμι στὴν Ἀγία Ἀπακούι τὸ χοράφι ὅπου θορὶ τὸ Γαλισὰ ἐδικόν τοις. Ἀκόμι στὶς Τοῦμπες³⁷ τὰ χοράφια ποῦ ἔχω, τὰ μισὰ ἐδικὰ τοις· στὶς Ἀρμιρίστρες³⁸ τὸ ἔμισθὸ ἐδικόν τοις, ἀκόμι ἐκὶ κοντὰ ἔχω λιθάδι καὶ τὸ ἔμισθὸ ἐδικόν τοις. Στὸ Δονακότα χοράφια ποῦ ἔχω τὰ μισὰ ἐδικὰ τοις καὶ στὸ Πάγο³⁹ τοῖν θεμονιά ἐδικὰ τοις ἕνα κομάτι· καὶ ὅς πότε ζῶ ἐγὼ ν' ἀλονέβγω⁴⁰ ἐκί, καὶ ἀποθανόντας μου νὰ μὴν ἴμπορὶ κανὶς πλιὸ νὰ τὸν ἐπιράξι. Ἀκόμι ἔδοκα στου στὸ Σταβρὸ⁴¹ ἕνα σπῖτι νὰ τὸ σικόσι νὰ τὸ πάγι στοῖν μεριά του⁴². Ἀκόμι δίνω τοῖς καὶ ἕνα βούδι, καὶ κρεβατοστρόσι φουρνίδο⁴³ καὶ μία κασέλα, καὶ σκαμνὰ⁴⁴ καὶ μάντρα στὸν Ἅγιο Μάμα⁴⁵, τὸ μερτικό μου τὸ ἔμισθὸ, καὶ ἔμισθὸ πέρα φούρνου στὴν Κιλίστρα⁴⁶, καὶ ὅ κουρούπια μικρὰ τρανὰ καὶ στὰ Μάλια⁴⁷ τὶς ἀδελφίς μου δύο μελισσότριπες⁴⁸ ἐδικῆς τις. Ὅχι ἄλλο· Καὶ στὸ Σίριγγα⁴⁹ ἀπὸ τὸ ἀπάνο ποτιστικὸ τὸ ἔμισθὸ ἐδικόν του· καὶ ἂν μου βοιθίσι καὶ βγάλο τὸν τίχο νὰ ἴνε ὅλο ἐδικόν του. Ὅχι ἄλλο, καὶ ἡ εὐκί μου με ταυτίνι· καὶ ἂν τὴν ἔβρι θάνατος στὸ μέσσο, καὶ δὲν ἔχου κληρονόμο νὰ στρέφουε τὰ πράγματα στὶς πρόσιμους⁵⁰· καὶ ἂν ἔχουν κόπους νὰ τοῖς μιράζουν καὶ βάνουν καὶ παρακαλετοὺς μαρτύρους⁵¹.

Κιρ Μπουρτουλῖς Ροῦσος

Κιρ Ἰω. Ντακρουζῖς τοῦ Γουτζάρδου μαριμὸ τὰ ἄνοθε

Κιρ Πέρος Ροῦσος τοῦ Μαρίνου

Ἐγὼ Γιερόνιμος Ντακάριστος⁵² νοτάρος μὲ θέλιμα τὸν μερίδο ἔγραφα.

Ἐπὶ τοῦ δευτέρου φύλλου τοῦ προικοσυμφώνου ὁ συμβολαιογράφος ἔχει ἐπιγραφὴν

« *Προικουσύνφωνο τοῦ Κιρ Νικολάου Χαλαβαζῆ τοῦ Μιχέλι. Στὶ Σίρα* ».

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Προικοσύμφωνον ἀρχαῖον βυζαντηνὸν ἄρχεται διὰ τῆς ἐπικλήσεως « Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ». Ἐτερον τοῦ 1196 διὰ τῆς « Παναγία Θεοτόκε σὺν τῷ μονογενεῖ σου

Υἱὸ καὶ Θεῶ ἡμῶν, εὐτυχῶς βοήθει ἡμῖν». Ἔτερον τοῦ ἔτους 1273, διὰ τῆς «Ἐν ὀνόματι Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀμήν. Ἐπίκλησιν πρὸς τὴν Ἁγίαν Τριάδα ἔχει προικοσύμφωνον τοῦ 1249. «Ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας καὶ ἀχωρίστου Τριάδος»· ἄλλο «Ἐν ὀνόματι τοῦ αἰδίου Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν. Ἀμήν». (Ζαμπελίου. Ἰταλοελληνικά σελ. 119, 130, 132 καὶ 138). Πάντα συνετάχθησαν ἐν Καλαβρία. Οἱ τύποι οὗτοι εἶνε Βυζαντινοὶ (ὄρα Ἄκτον νυμφαγωγίας, παρὰ Σάθα Μεσαιων. Βιβλ. Τ. 6, σελ. 608), κατὰ μίμησιν δὲ παρελήφθησαν καὶ ὑπὸ τῶν Δυτικῶν. (Ὅρα προικοσύμφωνον Φερνάνδου τῆς Μαγιόρκας καὶ Ἰσαβέλλας τῆς Ἀχαΐας τοῦ ἔτους 1313 ἀρχόμενον «In nomine Domino, Amen». Buchon, Nouv. recherches hist. Τ. 2. Μέρ. 1, σελ. 390). Ναξιακὰ προικοσύμφωνα τῶν ἐτῶν 1533 καὶ 1606 ἀρχονται «Εἰς δόξαν Χριστοῦ. Ἀμήν». Ἔτερον τοῦ 1781 «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἀμήν». (Ἀρχεῖον ἱστορ. Ἐταιρείας).

2. «Κάστρον» ἐνταῦθα πιθανῶς ὀνομάζει τὴν τότε πόλιν τῆς Σύρου, ἣτις εἶνε ἡ σήμερον λεγομένη Ἄνω Σῦρος, ἡ κατοικουμένη ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ὑπὸ Δυτικῶν. Ἀναμφιβόλως δὲ ἡ πρώτη πολίχνη θὰ ἐκτίσθη ἐντὸς περιβάλλου ἀμυντικοῦ κατὰ τὸν συνήθη τύπον τῶν μπόργων (burgo) ἢ κάστρον. Πανταχοῦ δὲ εἰς τὰς νήσους καὶ αὐτὰς τὰς μικροτέρας οἱ Ἐνετοὶ ἐκτίσαν κάστρον, ἢ ἐκτίζον τὰς οἰκίας τῆς ἐξωτερικῆς ζώνης οὕτως ὥστε νὰ σχηματίζωσιν ὑψηλὰ τοιχώματα, ὡς παρέχει ἀριστον ὑπόδειγμα τὸ ἐπὶ κωνοειδοῦς λόφου τῆς πόλεως Μήλου Κάστρον. Πιθανῶς δὲ ὡς Κάστρον νὰ ἐννοῆ καὶ τὸ σημερινὸν Καστρί, βουδὸν πρὸς ΒΑ τῆς νήσου, ἐφ' οὗ καὶ ἔχνη φρουρίου.

3. Τὸ ὄνομα «ἀρχοντικό», ὅπερ σημαίνει τὸν οἶκον ἐν ᾧ κατοικεῖ ὁ ἀρχων, ἀντικατέστησε τὴν ἐν ἄλλοις συμβολαίοις λέξιν «εἰς τὸν οἶκον», ὡς εὐγενεστέρα. Σημειωτέον δὲ ὅτι, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐγράψαμεν (Ἔστια, ἔτος 1888. Τόμ. 25, σελ. 58), ὁ νοταριακὸς τύπος «ἐν τῷ οἴκῳ» ἐλέγετο μόνον ἐπὶ τῆς περιστάσεως ταύτης, ὡς καὶ ἡ λέξις «ἄρτος» μόνον ἐπὶ τοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ λειτουργουμένου, εἰς πᾶσαν δ' ἄλλην περίστασιν ἐγράφετο «σπίτι». Ὅρα καὶ μελέτην ἡμῶν «Περὶ Φεσίου» (Ἔστια εἰκονογραφημ. 1893, Τ. 2, σελ. 115).

4. Τὸ ὄνομα «Νταμόφλης» ἀπαντᾷ καὶ ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1800. (Τ. Ἀμπελᾶ, Ἱστορ. Σύρου, σελ. 441). Δύναται νὰ εἶνε ἰταλικόν, ἀλλὰ καὶ ἑλληνικόν Δαμόφιλος.

5. «Γοργίνα», Γεωργίνα.

6. «Νόμιμον καὶ εὐλογητικόν». Ἐν βυζαντινῷ προικοσυμφώνῳ φέρεται ἄλλως ἢ φράσις αὕτη, ἐν ἣ μία τῶν λέξεων φαίνεται παρελκουσα «τοῦ ἱερολογηθῆναι . . . κανονικῶς καὶ συναφθῆναι νομίμως». (Σάθα Μεσ. Βιβλ. Τ. 6, σελ. 608).

7. Ἡ φράσις αὕτη εἶνε συνήθης εἰς τὰ προικοσύμφωνα καὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων. (Ὅρα Ἀθηναϊκὰ συμβόλαια ἐν Γ' Τόμ. τῶν Μνημείων τῆς Ἰστ. τῶν Ἀθηναίων Δημ. Γρ. Καμπούρογλου).

8. Ἡ ῥῆσις συνήθης εἰς παλαιὰ προικοσύμφωνα ἀπαντῶσι δὲ καὶ ἄλλαι παρόμοιαι «καὶ τὰ ἐλέη τοῦ Θεοῦ», «καὶ τὸ μέγα ἔλεος». Εἰς πολλὰ συμβόλαια ἡ εὐχή αὕτη τίθεται μετὰ τὴν καταγραφὴν τῶν προικῶν.

9. Ἡ λέξις ὀρθῶς ἔχει «στὰ Βορινά», ἥτοι εἰς τὰ βόρεια τῆς νήσου. Ἐνταῦθα σημειοῦμεν ὅτι πλείστα τῶν ἐν τῷ προικοσυμφώνῳ ὀνομάτων θέσεων καὶ μεγαλειτέρων περιοχῶν τῆς νήσου Σύρου σώζονται ἔτι καὶ νῦν καὶ ἀναγράφονται ἐν τῷ μεγάλῳ Γεωγρ. Πίνακι τῆς Σύρου, ὃν ἐξεπόντησεν ὁ κ. Νικόλαος Κοτσοβίλλης, περιλαβὼν πάσας τὰς τοπωνυμίας τῆς νήσου.

10. «Ἀληθινή», θέσις, ἣς τὸ ὄνομα περιεσώθη ΒΔ τῆς ἄνω πόλεως Σύρου.

11. «Κρεββατίνα», ἡ ἀλλαχοῦ λεγομένη κληματαριά, ἰταλιστὶ pergola, λατινιστὶ pergula, εἶνε σκιάς στηριζομένη ἐπὶ πάλων. Τὰ ἐπὶ ταύτης ἀπλούμενα κλήματα κατὰ συνεκδοχὴν λέγονται κρεββατίνα. Ἐπὶ Βυζαντινῶν ἐλέγοντο κρεββατίνα οἱ κρεββατοὶ, ἐφ' ὧν οἱ ἔμποροι ἐξέθετον τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν. (Μιχ. Ἀτταλειάτης σελ. 14. Ἐκδ. Βόννης).

12. «Νὰ τὴν τρώγη στὴν ζώην», ἥτοι ἐφ' ὄρου ζωῆς νὰ νέμηται τὰς σταφυλὰς τῆς κρεββατίνας.

13. «Κλεῖσμα» ὀνομάζεται τμημα γῆς κεκαλλιεργημένον ἐπὶ πλευρῶν ὄρεων ἢ καὶ πεδιάδος, ἔχον περὶ αὐτὸ χέρσον καὶ ἄγονον γῆν καὶ περιτετειχισμένον διὰ περιβάλλου.

14. «Χαλανδριανή», περιοχὴ πρὸς Α τοῦ βρειοῦ τμήματος τῆς νήσου.

15. «Στὸν Πηλό», Μανδηλοπή, Δρακοντριάς, τοπωνυμία θέσεων πρὸς Μ τῆς νῦν πόλεως Σύρου (Ἐρμουπόλεως).

16. «Γαλησᾶς», περιοχὴ πρὸς Δ τῆς νήσου, ἐνθα καὶ ὀμώνυμος ὄρμος.

17. «Σύμπλιο», ἥτοι πλησίον. Σύμπλιοι καλοῦνται ἐν ταῖς νήσοις

οί ἔχοντες οἴκους ἢ ἀγρούς ἐφαπτομένους. Ἐν Κεφαλληνίᾳ (Νεοελ. Ἀνάλ. Παρνασσού, Τόμ. Β' Γλωσσάρ. Κεφαλ. Ἠλ. Τσιτσέλη, σελ. 326) λέγονται «συμπλησται» οἱ, κατὰ κείμενον νεοαρᾶς, ἔχοντες ἄμεσον πλησιασμόν (Ἀρμενόπουλος), ἐξ οὗ καὶ ἔχουσι δικαιώματα πρὸς ἀγοράν, προκειμένης πωλήσεως ἐκατέρου τῶν κτημάτων. Ἡ σύμπτυξις τῆς λέξεως συμπλησιαστής καὶ συμπλησστής εἰς σύμπλιος μοι φαίνεται ἀπίθανος, ὅπως ἀποφανθῆ τις περὶ τῆς ἐντεῦθεν παραγωγῆς τῆς λέξεως.

18. «Ἁγία Ἀπακοή» τὰ νῦν Ἀγ. Πακοῦ, ναίδριον πρὸς Μ τοῦ ὄρμου Γαλησᾶ, ἀφιερωμένον εἰς τὴν Θεοτόκον, μὲ τὴν προσθήκην τῆς ἀρετῆς «Ὑπακοή», ἐξ ἧς μετετρέπη εἰς Ἁγίαν Ὑπακοήν.

19. «Καὶ ἐγόρασε». Ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ σημειοῦται ἡ τοῦ γαμβροῦ ἰδιοκτησία, καὶ τὰ πράγματα, ὧν κατέβαλε τὸ ἥμισυ τῆς ἀξίας πρὸς κατασκευὴν.

20. «Τάλαντα», θέσις πρὸς Δ τοῦ λιμένος τῆς Σύρου.

21. «Ἀποκλείστρα» περίπου εἶνε ὅ,τι καὶ κλείσμα.

22. «Μοσκατί καὶ Μοσχατί ἢ Μόσχα», ὄνομα γυναικὸς σύνηθες ἐν ταῖς νήσοις.

23. «Κόπο», διὰ τῶν ἐκ τῆς ἐργασίας του χρημάτων.

24. «Τορνέσια», τὸ ὄνομα τοῦτο, ἐμφαίνον εἶδος νομίσματος, ἦτο ἐν χρήσει ἐπὶ τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως τοῦ Μορέως (ὄρα Buchon, Recherch. hist. sur la principauté de Morée T. 2, σελ. 90), ἀπεδίδετο δὲ κατὰ διαφόρους χρόνους καὶ τόπους εἰς διάφορα εἶδη νομισμάτων (tornesium, tournois). Ποῖον τὸ νόμισμα, ὅπερ τὸ προικοσύμφωνον διαλαμβάνει, ἄγνωστον ἡμῖν. Ὑποθέτομεν ὅτι τὸ ὄνομα ἀπεδίδετο εἰς ἐνετικὸν νόμισμα. Ὅρα τινὰ παρὰ Παύλ. Λάμπρω (Ἀνέκδοτα νομίσμ. Δυναστῶν τῆς Ἑλλάδος, σελ. 62 ἐπ.).

25. «Ἀθραμίτου», νῦν Ἀθράμι, θέσις ἐν τῇ περιοχῇ Παρακοπῆς μεταξὺ τοῦ 8 καὶ 9 σταδίου τῆς ὁδοῦ Ἐρμουπόλεως—Ποσειδωνίας.

26. «Ἀπὸ μέσα», δῆλα δὴ ἐντὸς τοῦ οἴκου.

27. «Κουρούπια» λέγουσιν ἐν ταῖς νήσοις τοὺς μεγάλους πηλίνους πίθους, ἐν οἷς ἀποθηκεύουσι σίτον, ὄσπρια, σῦκα ξηρά, ἢ ἄλλα προϊόντα. «Χάλκωμα» = χάλκωμα, τὰ ὀρειχάλκινα μαγειρικὰ σκευῆ, «σκουτέλια» = οἰκιακὰ σκευῆ (scutella), «λαγίνια» = λαγίνους.

28. «Τὸ ἥμισυ πάπλωμα». Ἡ ἔννοια ἐνταῦθα εἶνε ὅτι ὁ γαμβρὸς εἶχε καταβάλλει τὸ ἥμισυ τῆς δαπάνης τῆς κατασκευῆς τοῦ παπλώματος. Τὸ «πάπλωμα» ἢ «ἐφάπλωμα» ἀπαντᾷ ἐν προικοσυμφώνῳ τοῦ 1097

«μονάπλωμα». «Δίδωμι δὲ αὐτῇ ὀθώνιον καὶ μονάπλωμα». (Ζαμπελίου Ἰταλ. σελ. 99.)

29. Εἰς τὰ χωρία τῶν νήσων ἐκάστη οἰκογένεια ἔχει εἰς τὴν αὐλήν τῆς ἰδίου φούρνου πρὸς ἔψησιν τῶν ἄρτων, ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ χωρία, ἐν οἷς οἱ φούρνοι εἶνε ὀλιγώτεροι τῶν οἰκιῶν. Οἱ ἔχοντες δὲ τούτους πυρακτοῦσι καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος δι' ἰδίων φρυγάνων αὐτούς, καὶ προσκαλοῦσι τοὺς μὴ ἔχοντας ἰδίου φούρνου νὰ φέρωσι τοὺς ἄρτους πρὸς ἔψησιν, λαμβάνοντες ἡμισὺν ἢ ἓνα ἢ δύο ἄρτους ὡς τίμημα τῆς πύρας ἢ τῆς πυρακτώσεως τοῦ φούρνου, τὸ λεγόμενον φουρνιάτικο. Τὸ ἥμισυ δὲ τούτου, ὅπερ ἐν τῷ συμβολαίῳ γράφεται διὰ τοῦ «ἡμίσεια πύρα φούρνου» δίδει προίκα ἢ μήτηρ εἰς τὸν υἱὸν τῆς.

30. «Χρούσα», περιοχὴ τῆς Σύρου, οὕτω καὶ νῦν καλουμένη, πρὸς Μ τῆς νήσου. Εἰς αὐτὴν ἄγει ἀμάξιτος ὁδὸς ἀπὸ τῆς Ἐρμουπόλεως. «Σκελλιά», πρὸς Μ τῆς Χαλανδριανῆς.

31. «Ὁ μπάρπας», ὁ θεῖος· ἐκ τοῦ ἰταλ. barba.

32. «Ἀντριώτη τὸ ποτ.», θέσις παραλία, ἧς τὸ ὄνομα σφίζεται πρὸς τὰ ΒΔ τῆς νήσου.

33. «Φηγός, Περγύρο, Λιθαδάκι, Ἀκρίδα, Λακκιές», θέσεις, ὧν τὰ ὀνόματα ἐξέλιπον.

34. «Βάρη»· οὕτω καὶ νῦν καλεῖται τὸ ΜΔ τμήμα τῆς νήσου.

35. «Λαγκαδά καὶ Περδίκη», τοπωνυμῖαι μερικώτεροι τῆς περιοχῆς Βάρης. «Νίτες», ὄρος πρὸς Μ τῆς νήσου.

36. «Φοίνικας», περιοχὴ πεδινὴ ἀναστομουμένη εἰς τὸν ὁμώνυμον ὄρμον, ἐνθα ἢ Ποσειδωνία.

37. «Τοῦμπες», ἢ πρὸς Α τοῦ ὄρμου Γαλησᾶ πεδινὴ ἀμμώδης ἐκτασις.

38. «Κουτσές», «Ἀρμυρίστρες»· τὰ ὀνόματα τῶν θέσεων τούτων ἐξέλιπον.

39. «Δανακότα», νῦν Δάνακος· «Πάγος»· ἀμφοτέραι περιοχαὶ πρὸς τὸ μέσον τοῦ δυτικῆς τμήματος τῆς νήσου.

40. «Ἀλονέβγω», ἄλωνεύομαι.

41. «Σταυρός», θέσις ὀρεινὴ πρὸς Β τῆς Διακοντριᾶς.

42. Αἱ ἀγροτικαὶ οἰκίαι τῶν χωρικῶν ἦσαν ἀπλαῖ, ἐκ τεσσάρων τοίχων συγκείμεναι καὶ δώματος, ὥστε εὐκόλως παρελαμβάνετο τὸ ὑλικὸν αὐτῶν καὶ μετεφέρετο ἀλλαχοῦ πλησίον.

43. «Κρεβθατοστρώσι φουρνίδο», δῆλα δὴ πλῆρες (fornito). Ἡ λέξις

αὐτὴ καὶ ἡ «κρεββατοστρώμιον» ἀπαντῶσι καὶ ἐν προικοσυμφώνοις τοῦ 1196 καὶ 1272, ἔτι καὶ κατὰ τὴν 10ῃν ἑκατονταετηρίδα παρὰ Θεοφάνει· Contin. σελ. 430. Ὅρα καὶ Σάθα αὐτ. σελ. 608, καὶ Ζαμπελίου αὐτ. 120. 132.

44. «Σκαμνία». Ἡ λέξις «σκαμνίον» ἐλέγετο ἔτι τῆς 6ης ἑκατονταεστ. (Ἰωάν. Μόσχος), σημαίνουσα τὴν ἔδραν καὶ πᾶν κάθισμα. Παράγεται δ' ἐκ τοῦ «σκάμνον». τὸ σκαμνίον τῶν ἀρχαίων, κοινῶς δένδρον τῆς μορέας. Ἐκ τοῦ ξύλου τούτου κυρίως ἐν ταῖς νήσοις κατασκευάζουσι καθίσματα καὶ ἔδρας, διότι εἶνε ἀσαπὲς καὶ εὐεργον (Θεόφραστος). Ὁ ποιητὴς τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως γράφει «σκαμνὶ τῆς Ῥώμης», μεταφράζων τὴν ῥῆσιν Le siège de Rome (Βιβλ. τῆς Κουγκέστας σελ. 31, στίχ. 793). Ἡ λέξις ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ παρηκμακυῖα λατινικῇ. (Du Cange, Glossarium ἐν λέξει).

45. «Ἄγ. Μάμας», θέσις πρὸς Μ τῆς κοιλάδος τοῦ Γαλησᾶ.

46. «Κυλίστρα»· ἄγνωστος ἢ θέσις αὐτῆ.

47. «Μάλλια», θέσις ὄρεινῆ περὶ τὸ μέσον τοῦ μήκους τῆς νήσου.

48. «Μελισσότρupes», κυψέλαι. Οὕτω καλοῦνται αἱ κατασκευαζόμεναι ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν ἀγρῶν.

49. «Σύριγγας» καλεῖται τὸ δεύτερον κατὰ τὸ ὕψος ὄρος τῆς νήσου, κείμενον περὶ τὸ μέσον τοῦ βορείου τμήματος αὐτῆς.

50. «Πρόσιμους», εἰς τοὺς πλησιεστάτους συγγενεῖς, proximi, proximi. Περὶ τοῦ ὄρου τούτου τῆς ἐπιστροφῆς τῶν προικῶν ἐν περιπτώσει ἀκληρίας ὄρα ἔγγραφον τοῦ 1695 προκρίτων Σύρου, ἐν ᾧ ἀναγράφονται τοπικὰ ἔθιμα, ἐν Ἱστορ. Σύρου I. Ἀμπελᾶ, σελ. 452.

51. «Παρακαλετοὺς μαρτύρους». Ὁ τύπος οὗτος ἐγράφετο καὶ ἐπὶ ἀρχαίων συμβολαίων· οὕτω προικοσύμφωνον τοῦ 1273 ἀναφέρει «καὶ μάρτυρες, οἱ ὑπογεγραμμένοι, εἰς τοῦτο κεκλημένοι καὶ ἠξιωμένοι». Τὸ αὐτὸ καὶ ἐν τῷ προικοσυμφώνῳ τοῦ Φερνάνδου καὶ Ἰσαβέλλας «et testes subscripti ad hoc specialiter vocati et rogati». Ζαμπελ. Ἱταλ. σελ. 133.

52. Τὰ ὀνόματα Ντακρουζᾶς, Γουτζάρδος, Ρουσος, Ντακάριστος εἶνε ξενικά. Τὸ Ντακάριστος σφῶζόμενον ἔτι εἰς ἄλλας νήσους μετέβαλον οἱ φέροντες εἰς «Δεκάριστος».

Ἔγγραφον τῆ 30 Σεπτεμβρίου 1900.

A. ΜΗΛΙΑΡΑΚΗΣ

ΨΗΦΙΔΩΤΑ ΔΑΦΝΙΟΥ

Ἡ μονὴ Δαφνίου ἐγένετο, ὡς γνωστόν, πολυθρύλητος διὰ τὰ ψηφιδωτὰ αὐτῆς, ὧν ἡ μελέτη μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἤρξατο γινομένη, ἀφ' ὅτου αἱ ἐν τῇ μονῇ ἐπισκευαὶ κατέστησαν τοῦτο δυνατόν. Τὸ ἔργον ὁμῶς τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης τῶν ψηφιδωτῶν ἦτο δυσχερέστατον, ἀπαιτοῦν ὄλως εἰδικὰς γνώσεις προσιτὰς μόνον τοῖς ἐξ ἐπαγγέλματος τεχνοκράταις. Ὁ πρῶτος δὲ καὶ μόνος ὅστις ἐπραγματεύθη τὰ κατὰ τὰ ψηφιδωτὰ ὑπὸ τεχνικὴν ἄμα καὶ ἱστορικὴν ἔποψιν ὑπῆρξεν αὐτὸς οὗτος ὁ δημοσιεύσας τελευταῖον τὴν περὶ τῆς ὄλης μονῆς πολυτίμον μονογραφίαν κ. G. Millet. Οὗτος, ὡς καὶ ἐν προηγουμένη διατριβῇ εἶπομεν, τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι¹ καὶ βραδύτερον ἐν τοῖς Monuments Piot² δημοσιεύσας τέσσαρας ἐκ τῶν κάλλιστα σφῶζομένων συνθέσεων κατέδειξε καὶ τὸν ἰδιάζοντα χαρακτήρα τῶν ψηφιδωτῶν Δαφνίου καὶ τὴν ὑπεροχὴν ἣν ταῦτα κέκτηνται ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ψηφιδωτὰ ἄλλων βυζαντιακῶν ναῶν. Ὡς εἰκὸς καὶ ἐν τῇ μονογραφίᾳ περὶ τῆς μονῆς Δαφνίου τοῦ κ. Millet, περὶ ἧς διετρίψαμεν εἰς προηγηθέντα τεύχη³, τὸ σπουδαιότατον τμήμα ἀναφέρεται εἰς τὰ ψηφιδωτὰ, ἀποτελεῖ δὲ τοῦτο τὰ δύο τρίτα περίπου τοῦ ὄλου βιβλίου. Ἐν αὐτῷ ὁ ἐπιφανὴς ἐρευνητὴς τῆς βυζαντιακῆς τέχνης διεξέρχεται μετ' ἀπαραμίλλου ἐπιστημονικῆς ἀκριθείας πάντα τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὰ ψηφιδωτὰ διακρίων τὴν ὄλην μελέτην εἰς ὀκτὼ μεγάλα κεφάλαια μετὰ ἐπιλόγου, ἐν ᾧ συνοψίζονται τὰ πορίσματα τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ.

Τὸ πρῶτον τῶν κεφαλαίων τούτων περιέχει μελέτην περὶ τῶν ψηφιδωτῶν κοσμημάτων τοῦ ναοῦ ἅτινα περιβάλλουσι τὰς εἰκόνας, τὰς συνθέσεις καὶ τὰς ἀψίδας τῶν παραθύρων. Ἐν αὐτῷ ἐξετάζονται λεπτομερῶς οἱ συνδυασμοὶ τῶν χρωμάτων, τὰ ἀνθέμια τῶν κοσμημάτων, τὰ θέματα (motifs) ἅτινα ἐξέλεξεν ὁ μουσειωτὴς ἐν τῇ διακοσμήσει ταύτῃ, ἐν τέλει

¹ 1894, σ. 111-122, πίναξ Ε' καὶ σ. 149-162, πίν. Θ'.

² Τόμ. II σ. 197-204, πίν. XXIV καὶ σελ. 204-214, πίν. XXV.

³ Ἀρμονίας τευχ. Σ' σελ. 377-395 καὶ Η' σελ. 504-518.

δὲ γίνεται σύγκρισις τῶν ψηφιδωτῶν κοσμημάτων Δαφνίου πρὸς ἀνάλογα κοσμήματα ἄλλων βυζαντιακῶν ναῶν.

Ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ μελετᾶται διὰ μακρῶν ὁ διαμερισμὸς καὶ ἡ διάταξις τῶν μεμονωμένων εἰκόνων καὶ τῶν συνθέσεων.

Τὸ τρίτον κεφάλαιον πραγματεύεται περὶ τῆς διόψεως τῶν εἰκόνων καὶ περὶ τοῦ περιβάλλοντος ταύτας χρυσοῦ πεδίου. Ἐν αὐτῷ ἐξετάζονται ἀκριβῶς ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀναγλύφου ὃν παρουσιάζουσιν αἱ εἰκόνες, ἡ ἐν τοῖς ψηφιδωτοῖς χαρακτηριστικὴ σπάνις παρέργων μερῶν, ὁ χαρακτήρ τῶν εἰκονιζομένων τοπίων, τῶν οἰκοδομημάτων κ. τ. λ., ἡ ἀπεικόνισις τοῦ ἐδάφους ἐφ' οὗ βαίνουν τὰ πρόσωπα καὶ τέλος ἡ ἐν τῇ ἐκτελέσει παρατηρουμένη ἐπάνοδος εἰς τὴν πρώτην παράδοσιν τῆς ἀρχαίας τέχνης.

Ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ μελετᾶται ἡ στάσις καὶ αἱ κινήσεις τῶν προσώπων καὶ δὴ οἱ διάφοροι τύποι στάσεων, ἡ παράστασις τῶν κατ' ἐνώπιον εἰκονιζομένων προσώπων καὶ αἱ κινήσεις αὐτῶν, ἰδίᾳ δὲ μελετᾶται ὁ τύπος τῆς καθημένης Θεοτόκου. Ὡσαύτως ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ μελετῶνται τὰ ἐν κατατομῇ εἰκονιζόμενα πρόσωπα καὶ αἱ κινήσεις αὐτῶν, τὰ ποικίλλοντα θέματα, τὰ εἰκονιζόμενα γυμνά πρόσωπα καὶ ἡ ἀναλογία ἐν τῇ ἀπεικόνισι αὐτῶν, ἐν τέλει δὲ τοῦ κεφαλαίου γίνεται λόγος περὶ τῆς παρατηρουμένης χάριτος ἐν τῇ στάσει τῶν εἰκόνων Δαφνίου.

Τὸ πέμπτον κεφάλαιον ἀναφερόμενον εἰς τὴν παράστασιν τοῦ ἐνδύματος διαιρεῖται εἰς δύο μέρη καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐξ αὐτῶν μελετᾶται ἡ περιβολὴ τῶν προσώπων, ἥτοι ἡ ἑλληνικὴ περιβολὴ ἣν φέρουσι τὰ πλεῖστα τῶν εἰκονιζομένων προσώπων καὶ ἡ ἐπίδρασις τῶν ῥωμαϊκῶν συρμῶν (modes) ἡ παρατηρουμένη ἐν τῇ περιβολῇ ταύτῃ. Ὡσαύτως μελετᾶται ἰδίᾳ ἡ ἱερατικὴ περιβολὴ καὶ ἡ τῶν γυναικῶν καὶ οἱ διάφοροι τρόποι τῆς ὑποδήσεως, ἐν τέλει δὲ γίνεται συγκριτικὴ μελέτη τῶν περιβολῶν καὶ ἐξετάζονται τὰ ἐπ' αὐτῶν ἀπαντῶντα ποικίλματα. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ κεφαλαίου τούτου ἐρευνᾶται τὸ σχεδιάσμα τοῦ ἐνδύματος καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς ἐκτελέσεως, γίνεται δὲ σύγκρισις ἐν τούτῳ μεταξὺ Δαφνίου καὶ Ῥαβέννης. Πρὸς τούτοις μελετᾶται ἡ ἀνάπτυξις τῆς τεχντροπίας καὶ ἡ ἐν Δαφνίῳ παρατηρουμένη πρωτοτυπία.

Ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ ὑποδιαιρουμένῳ ὡσαύτως εἰς δύο μέρη μελετᾶται ἡ παράστασις τοῦ γυμνοῦ καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐρευνᾶται ὁ τρόπος τῆς ἐκτελέσεως τοῦ γυμνοῦ, ἡ ἀπλοποίησις τοῦ σχεδίσματος καὶ οἱ διάφοροι τύποι τοῦ γυμνοῦ, δηλαδή τὸ σῶμα, αἱ χεῖρες, οἱ πόδες καὶ ἡ φυσιογνωμία. ἐξετάζονται δ' ἰδίᾳ οἱ διάφοροι

φυσιογνωμικοὶ τύποι καὶ ἡ ἐν τούτῳ ἀνάπτυξις τῆς τεχντροπίας, ἡ ὑπεροχὴ ἐν τῇ παραστάσει τῶν φυσιογνωμιῶν τῶν ψηφιδωτῶν Δαφνίου καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῆς κόμης καὶ τοῦ γενείου. Τὸ δὲ δεύτερον μέρος τοῦ κεφαλαίου τούτου περιέχει τυπολογικὴν μελέτην τῆς ἀπεικόνισεως τῶν διαφόρων προσώπων καὶ δὴ τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου, τοῦ Προδρόμου, τῶν ἀποστόλων, τῶν προφητῶν, τῶν ἐπισκόπων, τῶν διακόνων καὶ τῶν μαρτύρων, ἐν τέλει δὲ γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς τυπολογίας.

Τὸ ἕβδομον κεφάλαιον περιέχει μελέτην τῶν συνθέσεων. Ἐν αὐτῷ ἐξετάζονται διὰ μακρῶν ἡ γένεσις τῶν συνθέσεων ἐν τῇ βυζαντιακῇ τέχνῃ, αἱ παραλλαγαὶ καὶ οἱ μετασχηματισμοὶ αὐτῶν κατὰ τὰς ΙΑ' καὶ ΙΒ' ἑκατονταετηρίδας, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν ταῖς συνθέσει προσώπων καὶ ἡ παράστασις τῶν συμπλεγμάτων, τὰ κύρια καὶ τὰ ἐπεισοδιακὰ θέματα. Πρὸς τούτοις δὲ μελετᾶται ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἡ στάσις καὶ αἱ κινήσεις τῶν προσώπων ἐν ταῖς συνθέσει, ἡ σταθερότης τοῦ τόπου τῶν διαφόρων συνθέσεων καὶ ἡ σημασία αὐτῶν, ἡ παρεμβολὴ τῶν ἐπεισοδιακῶν θεμάτων, ἡ ἀναλογία τῶν ἀθροισμάτων τῶν συνθέσεων καὶ οἱ ἰδιάζοντες αὐτῶν τύποι. Ἐν τέλει δὲ γίνεται λόγος περὶ πρωτοτύπων συνθέσεων καὶ περὶ τῆς τεχνικῆς ἀξίας τῶν ψηφιδωτῶν.

Ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ διαιρουμένῳ εἰς δύο μέρη, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ περιλαμβάνονται τ' ἀφορῶντα εἰς τὴν τεχνικὴν ἐκτέλεσιν καὶ τὸν χρωματισμὸν καὶ δὴ ἐκτίθενται τὰ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ψηφιδώσεως, τὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ χρωματισμοῦ ἐν τῇ ἀπεικόνισι τῆς ἑλληνικῆς περιβολῆς, τὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν χρωματισμῶν καὶ τὸ ζήτημα τῶν κατὰ παράδοσιν χρωματισμῶν. Πλὴν δὲ τούτων ἐξετάζονται καὶ ἡ τεχνικὴ ἐκτέλεσις τῶν ἄλλων περιβολῶν, τοῦ γυμνοῦ, τῶν τοπίων καὶ τῶν οἰκοδομημάτων. Τὸ δὲ δεύτερον μέρος τοῦ κεφαλαίου τούτου περιέχει μελέτην περὶ τῆς αἰσθήσεως τοῦ ἀναγλύφου τῶν εἰκόνων καὶ τῆς ἀρμονίας αὐτῶν καὶ περὶ τῆς γενικῆς διαθέσεως τῶν χρωματισμῶν.

Ἐν δὲ τῷ ἐπιλόγῳ ἐκτίθενται τὰ συμπεράσματα ἐκ τῆς ὅλης μελέτης τῶν ψηφιδωτῶν περὶ τοῦ χαρακῆρος καὶ τῆς χρονολογήσεως αὐτῶν. Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τούτῳ γίνεται λόγος καὶ περὶ τῆς θέσεως ἣν κατέχουσι τὰ ψηφιδωτὰ Δαφνίου ἐν τῇ βυζαντιακῇ τέχνῃ καὶ περὶ τῆς ὑπεροχῆς τῆς τεχντροπίας αὐτῶν.

Ἐκεῖνο δ' ὅπερ προσθέτει πολὺ εἰς τὰς λαμπρὰς μελέτας τοῦ κ. Millet εἶναι αἱ ἐν τῷ κειμένῳ εἰκόνες καὶ οἱ ἐν τέλει θαυμάσιοι πίνα-

κες. Διὰ τούτων ζωογονείται ἡ ὄλη μονογραφία καὶ καθίσταται αὐτό-
χρημα πολύτιμος πινακοθήκη διὰ τοὺς μελετῶντας τὴν βυζαντικὴν
τέχνην καὶ ὑπὸ τὴν πρακτικωτέραν αὐτῆς μορφήν. Αἱ εἰκόνες καὶ οἱ
πίνακες ἐγένοντο ἐκ φωτογραφιῶν αὐτοῦ τοῦ κ. Millet. Ὅποσον δὲ
δυσχερὲς ἦτο τὸ ἔργον τῆς φωτογραφήσεως ἐν χώρῳ φωτιζομένῳ ἀκα-
ταλλήλως, δύνανται νὰ κρίνωσιν οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα εἰδήμονες.

Ἐκ τῆς θαυμασίας μελέτης τοῦ κ. Millet ἡμεῖς παραλαμβάνομεν
μόνον ὅ,τι δύναται νὰ δώσῃ γενικὴν τινα ιδέαν περὶ τῆς διατάξεως τῶν
εἰκόνων, τοῦ χρωματισμοῦ καὶ τῆς σημασίας αὐτῶν, ἀποφεύγοντες νὰ
εἰσέλθωμεν εἰς λεπτομερείας αἰτινες δὲν ἐνδιαφέρουσι τοὺς πολλούς.

ὑπὸ τεχνικὴν ἔποψιν τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Δαφνίου διαφέρουσι κατὰ
τι ἐκείνων ἅτινα αἱ ἐπισκευαὶ τῶν βυζαντικῶν ναῶν ἐν Ῥαβέννῃ, Βενε-
τίᾳ καὶ Πανόρμῳ τῆς Σικελίας παρέσχον ἀφορμὴν ὅπως μελετηθῶσιν ἐκ
τοῦ σύνεγγυς. Ἐν Δαφνίῳ ἐπὶ τῶν γυμνῶν τοίχων ἐπέθηκαν πρῶτον
ἐπίχρισμα ἐκ μίγματος ἀσβέστου καὶ μαρμαροκονίας ἐν δυσὶν ἐπαλλή-
λοις στρώμασιν, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἔχει παχυτέρους τοὺς κόκκους τοῦ
μίγματος, ὑποστηρίζομενον ἐνίοτε εἰς τὰς καμάρας δι' ἡλῶν ἐχόντων
πλατείας κεφαλὰς¹. τὸ στρώμα τοῦτο χρησιμεύει ὅπως μετριάξῃ τὰς
ἀνωμαλίας τοῦ γυμνοῦ τοίχου, ἐπ' αὐτοῦ δ' ἐγένοντο ὑπὸ τῶν κονια-
στῶν διὰ τῆς αἰχμῆς τοῦ ὑπαλείπτρου (μυστρίου) ἐντομαὶ πρὸς συγκρά-
τησιν τοῦ δευτέρου στρώματος. Τὸ δεύτερον τοῦτο στρώμα ἔχει ἐν αὐτῷ
ἀναμεμιγμένα πρὸς συνοχὴν μικρὰ τεμάχια ἀχύρου², φέρει δὲ ἐπὶ τῆς
ἐξωτερικῆς αὐτοῦ ἐπιφανείας ἐπίχρισμα λεπτότερον, ἐφ' οὗ ἐστερεώθησαν
τὰ ψηφιδωτὰ. Τὰ χρώματα ἅτινα εὑρηνται ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου
ἐπιχρίσματος, μέλαν μὲν κάτωθεν τοῦ περιγράμματος τῶν εἰκονιζομένων
προσώπων, κίτρινον δὲ ἢ ἐρυθρὸν κάτωθεν τοῦ χρυσοῦ ἐδάφους (fond),
ἀντιστοιχοῦντα ἀκριβῶς πρὸς τὰς γραμμὰς τῶν ἐνδυμάτων, τῶν προ-
σώπων, οὐδαμῶς εἶναι ἔχνη προσχεδιάσματος, γενομένου ἐκεῖ πρὸς
ὁδηγίαν τοῦ τοποθετοῦντος τὰς ψηφίδας τεχνίτου, ὡς ὑπέθεσάν τινες,
διότι ἐλλείπουσι ταῦτα ἐν τοῖς διαστήμασιν, ἀλλ' εἶναι ἀπλῶς ἀποτυ-

¹ Ὡς σημειοῖ ὁ κ. Millet, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ στερεώσαντος τὰ ψηφιδωτὰ
Βενετοῦ μουσειωτοῦ κ. Novo, ἡ ὀξειδωσις τῶν ἡλῶν τούτων ὑπῆρξε κυριωτάτη
αἰτία τῆς καταπτώσεως πολλῶν ψηφιδωτῶν.

² Πιθανώτατα τοῦτο ἐγένετο καὶ ὅπως καταστῆ τὸ μίγμα ἐλαφρότερον. Ἐν
Δαφνίῳ τὸ ἄχυρον εἶναι ἐκ στελεχῶν σταχύων σίτου.

πώματα αὐτῶν τῶν ψηφίδων. Δηλαδή, ὡς ὁ διαπρεπὴς μουσειωτῆς
Novo παρετήρησε, τὰ ψηφιδωτὰ δὲν συνετίθετο ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ τοί-
χου¹ ἀλλ' ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις τῶν μουσειωτῶν, συγκολλώμενα ἐπὶ
καναβωτῶν ὧν διέλυε τὰ χρώματα ἢ συγκολλητικὴ ὕλη ἀποτυπούμενα
οὕτως ἐπὶ τῶν ψηφίδων καὶ μεταφερόμενα ἐπὶ τοῦ ἐπιχρίσματος.

Αἱ ψηφίδες τετμημέναι διὰ σφύρας² ἔχουσιν ἐπιφανείας τετραγωνι-
κὰς πέντε μέχρι ὀκτῶ χιλιοστῶν τοῦ μέτρου, χωριζόμεναι δι' ἀρμῶν δύο
ἢ τριῶν χλμ., ἐν οἷς ἐτέθη ἡ συγκολλητικὴ ὕλη. Αἱ ψηφίδες ὧν ἐγένετο
χρῆσις ἐν τῇ ἀπεικονίσει τῶν κεφαλῶν εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ μικρότεραι.
Ἡ τοποθέτησις τῶν ψηφίδων ἐν τῷ ἐδάφει (fond) ἐγένετο καθ' ὀρίζον-
τίους στίχους χωριζομένους ἀπὸ τοῦ περιγράμματος τῶν ἀντικειμένων
διὰ δύο ἢ τριῶν γραμμῶν ὡσαύτως ὡς τὸ ἔδαφος ἐκ χρυσοῦν ψηφίδων,
αἰτινες ἀκολουθοῦσι τὸ σχῆμα τοῦ ἀντικειμένου. Μεταξὺ τοῦ περιγράμ-
ματος καὶ τῶν κυρίων γραμμῶν τὰ διαστήματα πληροῦνται ἀναλόγως
τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ σχεδιασμοῦ διὰ ψηφίδων διαφόρου μεγέθους
ἐπίτηδες πρὸς τοῦτο τετμημένων.

Οἱ χρωματισμοὶ ὧν ἐγένετο χρῆσις εἶναι εὐάριθμοι· ὁ σμάλτος παρέ-
χει τὸ πολὺ τρεῖς ἀποχρώσεις ἐρυθροῦ, πέντε ἢ ἕξ κυανοῦ, λειριόχρου,
φαιοῦ καὶ ὀλίγας ἐπὶ πλεόν πρασίνου. Οἱ ἀνοικτοὶ χρωματισμοὶ παρά-
γονται διὰ ψηφίδων ἐκ μαρμάρου λευκοῦ πεντελησίου, γλαυκοφαιοῦ
ὑμηπτιίου καὶ ἐκ χαλίκων χρώματος λευκοῦ θαμβοῦ, ῥοδόχρου καὶ φαιοῦ.
Ὡσαύτως γίνεται χρῆσις τοῦ μέλανος μαρμάρου τῆς Ἐλευσίνας καὶ τοῦ
κιτρίνου πάρου. Ὡς αὐτὰ ταῦτα τὰ ὑλικά μαρτυροῦσι, τὰ ψηφιδωτὰ
συνετέθησαν ἐπιτοπίως χρησιμοποίηθέντος τοῦ ὄρυκτοῦ πλοῦτου τῆς
Ἀττικῆς.

Διὰ τῶν περιορισμένων τούτων μέσων καὶ διὰ τρόπου ἐργασίας κατ'
ἀνάγκην λίαν ἀπλοῦ κατώρθωσεν ὁ μουσειωτῆς τοῦ Δαφνίου σύρων πλα-
τείας γραμμὰς καὶ ἐλαττῶν τοὺς χρωματισμοὺς διὰ διαδοχῆς ἀποχρώ-
σεων διαφόρου ἐντάσεως νὰ δώσῃ εἰς τὰ ἀπεικονιζόμενα πρόσωπα ἐναργῆ
ὄψιν ἀναγλύφου. Καίτοι ὁ μουσειωτῆς οὗτος ἦτο πρὸ παντὸς διακοσμη-

¹ Ὁ κ. Millet παρητηρεῖ ἐν ὑποσημειώσει ὅτι ἦτο ἀδύνατον ἐπὶ τοῦ ἐπι-
χρίσματος ὄντος ἔτι μαλακοῦ, ὅπερ ἄλλως τε ἐξηρῆντο λίαν ταχέως, νὰ στε-
ρεωθῶσιν αἱ ψηφίδες ἐπὶ ἐπιφανείας ἐκτεταμένης.

² Αἱ ἐξ ὕαλου ψηφίδες αἱ φέρουσαι τὸ χρυσοῦν στρώμα, ὧν ἐγένετο χρῆσις
ἐν τῷ πεδίῳ τῶν εἰκόνων, ἐτμήθησαν δι' ἀδάμαντος.

της και ἡδύνατο ν' ἀρκεσθῆ ἑξαπλῶν ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ ἐδάφους τῶν τοίχων και τῶν καμαρῶν σχήματα ἀπλῶς ἀρμονικά, ἐν τούτοις ἠθέλησε νὰ ἐπιτελέσῃ ἔργον ἀληθοῦς ζωγράφου και ἐπὶ τοῦ φωτεινοῦ τούτου ἐδάφους ἀπεικόνισε σώματα μὲ κίνησιν και μὲ ζώην. Ὅπως καταστήσῃ ἐναργῆ τὰ ἀντικείμενα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῶν πλαισίων, μετεχειρίσθη ἰσχυροὺς χρωματισμοὺς εἰς τὰς περιφερείας αὐτῶν, χωρὶς ὅμως νὰ διαγράψῃ αὐτοὺς πανταχοῦ καθ' ὅμοιον τρόπον· ἡ γραμμὴ μεταλλάσσει δύναμιν, μάλιστα δὲ και ἀπόχρωσιν, πάντοτε συνδυαζομένη πρὸς τὸν χρωματισμὸν τοῦ ἀντικειμένου ὅπερ συνοδεύει, ἐλλείπει δὲ μόνον ἐκεῖ ὅπου περιβάλλουσι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἰσχυροὶ χρωματισμοί.

Ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Δαφνίου τὸ κύριον στοιχεῖον ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν χαρακτήρα τῆς τεχνικῆς ἐκτελέσεως εἶναι ἡ παράστασις τοῦ ἐνδύματος. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ περιβολῇ, ἣτις εἶναι ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν τοῖς ψηφιδωτοῖς, συνηθέστερον ὁ μὲν χιτῶν εἶναι βαθυκύανος, τὸ δὲ ἱμάτιον λευκὸν μετὰ σκιῶν ἰοχρόων. Ἐνίοτε τὸ κυανοῦν χρῶμα τοῦ χιτῶνος εἶναι ἀνοικτόν, ἐνίοτε δὲ τὸ ἱμάτιον βαθυκίτρινον, ὡς ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ Πέτρου εἰς πᾶσας τὰς σκηνὰς εἰς ἃς οὗτος παρίσταται. Ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ κυανοῦς χιτῶν συνδυάζεται πρὸς ἱμάτιον χρώματος πρασίνου ἢ ροδόχρου, ἰόχρους δὲ χιτῶν πρὸς ἱμάτιον πράσινον, ροδόχρου ἢ κυανοῦν. Εἰς πᾶσας ταύτας τὰς περιπτώσεις ὁ μὲν χιτῶν εἶναι βαθέος χρωματισμοῦ, τὸ δὲ ἱμάτιον ἀνοικτοῦ. Εὐρηνται ὅμως και χιτῶνες ἀνοικτοῦ χρωματισμοῦ, εἴτε ροδόχροι, ὅποτε τὸ ἱμάτιον εἶναι πράσινον φαιὸν ἢ κυανοῦν, εἴτε πράσινοι, ὅποτε τὸ ἱμάτιον εἶναι ροδόχρου φαιὸν ἢ κυανοῦν, εἴτε φαιοὶ ἀνοικτοί, ὅποτε τὸ ἱμάτιον εἶναι ροδόχρου ἢ κυανοῦν. Ἀλλὰ και τότε αἱ ἀποχρώσεις αὐτῶν εἶναι βαθύτεραι τῶν ἱματίων μεθ' ὧν συνδυάζονται.

Τὸ ἀρχαῖκόν ἐνδύμα τῶν ἀποστόλων, τῶν προφητῶν, τῶν ἀγγέλων εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ῥαβέννης, τῆς Κύπρου, τοῦ Σινᾶ, τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγίας Σοφίας και τοῦ Ὁσίου Λουκά, εἶναι γενικῶς λευκὸν μετὰ σκιῶν ἐλαφρῶν, αἵτινες διαφέρουσιν ἐν τῷ χιτῶνι ἀπὸ τῶν σκιῶν τοῦ ἱματίου κατὰ τὸν χρωματισμὸν και ὄχι κατὰ τὴν ἔντασιν. Εἰς τὸν Νιπτῆρα και τὴν Ἀπιστίαν τοῦ Θωμᾶ ἐν Ὁσίῳ Λουκᾶ, ὡς και εἰς τὰ Θαύματα και τὰς σκηνὰς τοῦ Πάθους ἐν Ἀγίῳ Ἀπολλινάριῳ τῷ Νέῳ τῆς Ῥαβέννης, μόνον τὸ χρυσοῦν ἔδαφος και ἡ πορφύρα τοῦ Χριστοῦ ἀποτελοῦσιν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν λευκότητα τῶν ἀμφίσεων τῶν ἄλλων προσώπων. Αἱ λευκαὶ αὐταὶ περιβολαί, μιμήσεις ἀρχαίων προτύπων τῆς γλυπτικῆς, ἀναδεικνύονται κάλλιον ἐν κυανῷ πεδίῳ. Τὸ δὲ χρυσοῦν

πεδίον ἄτε συνδυαζόμενον ἐξίσου καλῶς πρὸς τοὺς βαθυχρόους ὅσον και πρὸς τοὺς ἀνοικτοὺς χρωματισμοὺς, ἤρμοζε κάλλιον πρὸς συνδυασμοὺς ποικιλωτέρους. Οὗτος εἶναι ὁ λόγος δι' ὃν ἐν Δαφνίῳ τὸ ἐνδύμα ἀναδείκνυται φωτεινότερον, ἔχει δὲ ἐπὶ πλέον σκιάς ζωηροτέρας και χρωματισμοὺς ποικιλωτέρους. Τὸν νέον τοῦτον χαρακτήρα προσέλαβεν ἡ ψηφιδωσις κατὰ τὰς ΙΑ' και ΙΒ' ἑκατονταετηρίδας. Καὶ ἐν μὲν Κιέβῳ και Torcello, ἔνθα ἀνευρίσκομεν τὴν ἀρχὴν τῆς τοιαύτης τροποποιήσεως τῶν χρωματισμῶν, αἱ ἀμφίσεις εἶναι μὲν λευκαὶ, χρωματίζονται ὅμως διὰ σκιῶν μᾶλλον βαθυχρόων ἢ ἐν Ὁσίῳ Λουκᾶ. Βραδύτερον ἐν Grotta-Ferrata και Ἀγίῳ Μάρκῳ τῆς Βενετίας (εἰς τὰς εἰκόνας τῶν προφητῶν) ἐν ταῖς ζωγραφαῖς σκιαῖς τοῦ ἐνδύματος οἱ μουσειωταὶ ἀνέμιξαν γραμμάς τινὰς βαθυχρόους. Ἐν δὲ τοῖς ναοῖς τῆς Σικελίας και ἐν ταῖς συνθήσεσιν τοῦ ἀγίου Μάρκου οἱ σκιεροὶ χρωματισμοὶ πολλαπλασιάζονται. Τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Δαφνίου κατέχουσιν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν χρωματισμὸν μέσην τινὰ θέσιν μετὰ τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ Κιέβου και τῆς Σικελίας.

Ἐν τοῖς ψηφιδωτοῖς τῶν ΙΑ' και ΙΒ' ἑκατονταετηρίδων ἐν τοῖς ναοῖς μάλιστα τῆς Σικελίας οἱ χρωματισμοὶ τῶν ἱματίων εἶναι βαθύτεροι τῶν χρωματισμῶν τῶν χιτῶνων· τοῦτο δ' ἐπεκράτησε κατὰ παράδοσιν, διότι και ἐν Ῥαβέννῃ παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ ἀναλογία. Ἐξαίρεσιν δὲ μόνον ἀποτελοῦσιν ὁ ναὸς τοῦ Δαφνίου και ὁ ἐν Κιέβῳ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἔνθα οἱ χιτῶνες εἶναι πολὺ μᾶλλον βαθύχροοι ἢ τὰ ἱμάτια. Ἐν Δαφνίῳ ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος τούτου παρουσιάζει ὁ χιτῶν τοῦ Χριστοῦ ἰόχρους ὦν μετὰ λειριοχρόων ἀποχρώσεων (Παντοκράτωρ τοῦ τροῦλλου), ἢ ἔχων ἀναμειγμένους ἐν αὐτῷ ψηφιδὰς χρυσᾶς (ἐν τῇ Ἀναστάσει), ἢ κυανοῦς ἔχων ἐλαφρὰς ἀποχρώσεις χρυσοῦ (ἐν τῇ ἀπιστίᾳ τοῦ Θωμᾶ). Οὕτως ὁ χιτῶν τοῦ Χριστοῦ καθίσταται φωτεινότερος τοῦ ἱματίου αὐτοῦ. Ὡσαύτως ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος ἀποτελοῦσι και οἱ κιτρινοφαιοὶ χιτῶνες τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ και τοῦ Προδρόμου ὑπὸ ἱμάτιον ἢ μηλωτὴν βαθυπρασίνου χρώματος.

Αἱ παρυφαὶ εἰκονίζονται γενικῶς ἐν Δαφνίῳ δι' ἐρυθροῦ χρώματος, κατ' ἐξαίρεσιν δ' ἐπὶ τῶν ροδόχρων χιτῶνων εἶναι αὐταὶ κυαναὶ ἢ πράσιναι μετὰ ἢ ἄνευ χρυσῶν ἀποχρώσεων, ἀναλόγως τοῦ χρωματισμοῦ τοῦ ἱματίου.

Ἡ γλαμὺς κατὰ παράδοσιν ἀρχαιοτάτην, διατηρουμένην ἔτι κατὰ τὴν ΙΒ' ἑκατονταετηρίδα, εἶναι χρώματος βαθυκυάνου ἢ βαθυφαιοῦ ἀντιτιθεμένου πρὸς τὰς ἐλαφρὰς ἀποχρώσεις τῶν πρασίνων ἢ ροδόχρων χιτῶ-

νων.¹ Μόνον δὲ κατ' ἐξαιρέσιν εὐρηται καὶ χλαμὺς ἀνοικτοῦ ὡς ὁ χιτῶν χρώματος.

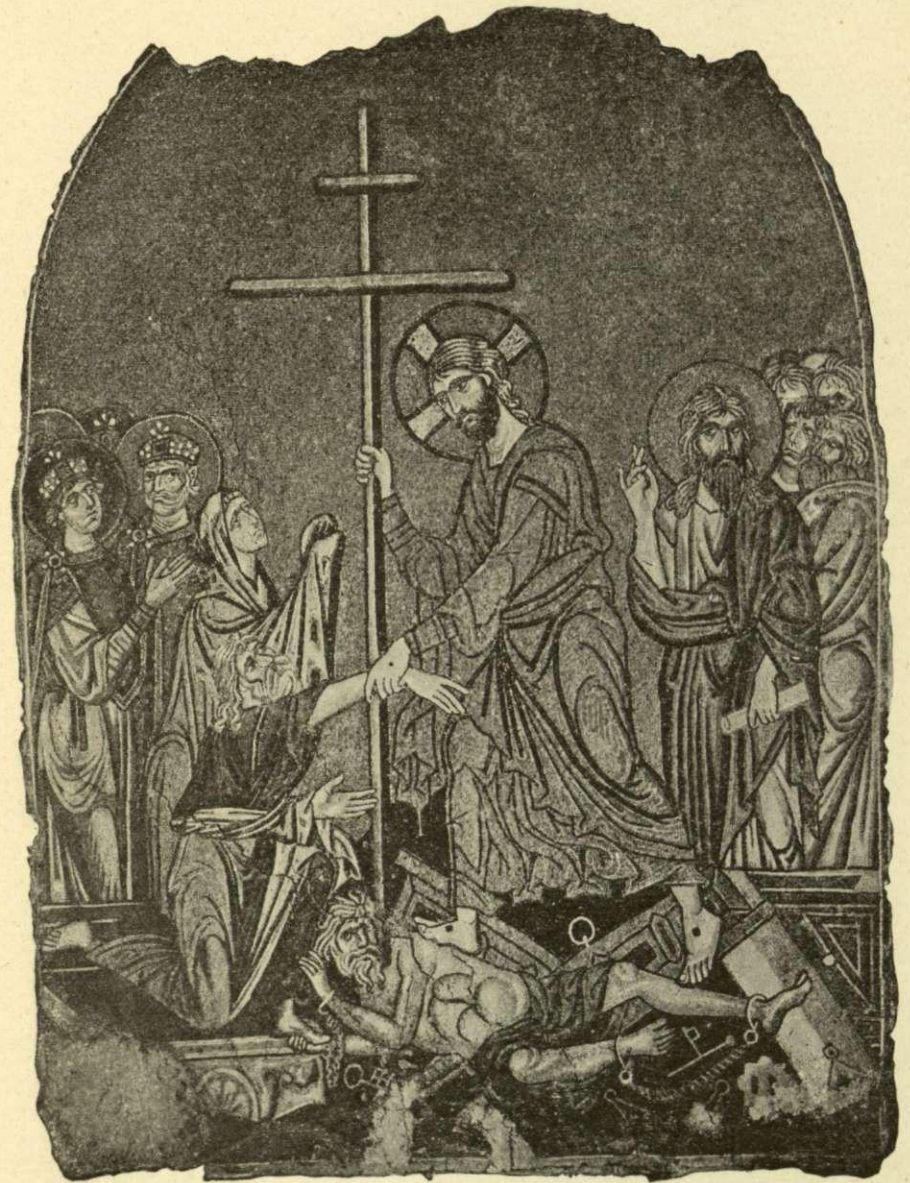
Ἐν Δαφνίῳ εἰς τὰς ἀμφιέσεις τὰς ἐχούσας τύπον ἀσιατικὸν ὁ χιτῶν ἀποτελεῖ φωτεινὴν κηλίδα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς βαθεῖς χρωματισμοὺς τῶν μανδυῶν. Τὸ φελώνιον ἐν τῇ ἱερατικῇ περιβολῇ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἀπαντῶν εἰς εἰκόνας ἄλλων ναῶν, εἶναι ἐν Δαφνίῳ λευκόν, ἐλαφρῶς χρωματιζόμενον, ἐξαιρέσει τῆς εἰκόνης Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, ἐν ἣ τὸ φελώνιον εἶναι βαθύφαιον. Τὸ ὁμοφόριον κατὰ παράδοσιν ἐν Δαφνίῳ εἶναι ἐν μὲν τῇ εἰκόνι τῆς Θεοτόκου κυανοῦν ὀλίγον βαθύτερον τοῦ χιτῶνος, ἐν δὲ τῇ εἰκόνι τῆς Εὐας (ἐν τῇ συνθέσει τῆς Ἀναστάσεως) καὶ τῆς Ἀγίας Ἄννης ἐρυθρόν.

Εἰς τὰς εἰκόνας νεανίδων (θεραπεινίδων κ. τ. λ.) οἱ χιτῶνες εἶναι ἀνοικτοῦ χρώματος, ροδόχροι, πράσινοι ἢ λειριόχροι, οἱ δ' ἐπενδύται αὐτῶν εἶναι εἴτε βαθύφαιοι εἴτε λειριόχροι ἀνοικτοί.

Ἡ τεχνικὴ ἐκτέλεσις τοῦ γυμνοῦ παρουσιάζει πολλῶν πλείονας δυσκολίας ἢ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἐνδύματος. Δυσχερεστέρα ἦτο ἡ παράστασις τοῦ γυμνοῦ ἐν εἰδει ἀναγλύφου. Ἐν γένει ἐν Δαφνίῳ ὁ μουσειωτὴς σχεδιάζει τὴν σάρκα δι' ὑποχρώσεως πρασίνης μὲν εἰς τὰς φυσιογνωμίας κυανῆς δὲ εἰς τὰ σώματα, ἐνῶ τὰ ἐξέχοντα μέρη καθίστανται φωτεινὰ διὰ δύο ὑποχρώσεων ροδίνων διαφόρου ἐντάσεως, ὅπως δὲ καταστῶσι καταφανέστερα τὰ φωτιζόμενα μέρη τοῦ σώματος ἢ τῆς φυσιογνωμίας παρατίθεται ὑπόχρωσις λευκὴ θαμβή. Ἡ μετάβασις εἰς τὸ σκίῳφωσ γίνεται διὰ μιᾶς ὑποχρώσεως φαιᾶς ἀνοικτῆς καὶ δύο πρασίνων διαφόρου ἐντάσεως. Ἐνίοτε γραμμὴ ψηφίδων χρώματος ἐναλλάξ ροδίνου καὶ πρασίνου, ἢ πρασίνου καὶ φαιοῦ, σημειοῦσι τὴν μετάβασιν μεταξὺ δύο ἀποχρώσεων. Πρὸς παράστασιν τῶν ἰσχυρῶν σκιῶν εἰς τὴν περιφέρειαν καὶ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῶν μελῶν καὶ τῆς φυσιογνωμίας ὁ μουσειωτὴς τοῦ Δαφνίου μετεχειρίσθη ἢ μέλανα χρωματισμὸν ἢ ἐρυθρόν ἢ φαιοπράσινον. Καὶ ὁ μὲν μέλας φυσικῶς σημειοῖ τὴν βαθυτάτην σκιάν, ὁ δὲ ἐρυθρὸς σκιάν βαθυτέραν ἢ ὁ φαιοπράσινος.

Πρὸς παράστασιν τῆς κόμης καὶ τοῦ γενείου τῶν νεκρῶν προσώπων ὁ μουσειωτὴς μετεχειρίσθη χρωματισμὸν φαιὸν ἢ ἰόχρουν, συνδυάζεται δὲ ἐνίοτε χρωματισμὸς φαιὸς σκιερὸς πρὸς ἰόχρουν ἀνοικτόν. Τὴν κόμην περιβάλλει ἢ γραμμὴ μελαινα ἢ συνθέστερον ἰόχρους βαθεῖα ἢ φαιά.

¹ Ἐνίοτε ἀπαντῶσι καὶ φαιοὶ χιτῶνες ὅπου αἱ χλαμύδες εἶναι βαθυκύανοι.

Η ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ
(Ψηφιδωτὸν Δαφνίου)

Τόποις Ἐστίας

Δι' αλλοιώσεως δὲ τῶν ἀποχρώσεων εἰκονίζονται αἱ κυμάνσεις τῆς κόμης. Πρὸς παράστασιν τῆς κόμης καὶ τοῦ γενείου τῶν γερόντων γραμμαὶ λευκαὶ ἢ κυαναὶ ἀνοικτῆς ἀποχρώσεως ἐναλλάσσουν πρὸς ἐτέρας γραμμάς κυανᾶς, ἰοχρούς, ἐρυθροφαίους ἢ κιτρίνους.

Ἡ ἐκτέλεσις τῶν παρέργων μερῶν τῶν εἰκόνων παρουσιάζει τὰς αὐτὰς ἀναλογίας. Εἰς τοὺς φωτεινοὺς κύκλους τῶν κεφαλῶν (*nimbi*) γίνεται χρῆσις ἐρυθροῦ, κυανοῦ ἢ πρασίνου χρωματισμοῦ ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀρμονίας. Εἰς τὰς πτέρυγας τῶν ἀγγέλων πλὴν τοῦ κατὰ παράδοσιν φαιοῦ χρωματισμοῦ, ἐγένετο χρῆσις καὶ ἀποχρώσεων χρυσῶν πρασίνων καὶ ἰοχρῶν κατ' ἐναλλαγὴν, εἰς δὲ τὰ ἄκρα ῥοδοχρῶν ἢ κυανῶν.

Τὰ κινητὰ ἀντικείμενα, σταυροί, ἀνθεμωταὶ ῥάβδοι, ξίφη, θυμιατήρια, διαδήματα, βιβλία κ.τ.λ. σχεδιάζονται διὰ διαφόρων συνδυασμῶν χρυσοῦ, ἐρυθροῦ καὶ μελανοῦ χρωματισμοῦ. Τὰ δὲ τοπεῖα καὶ τὰ οἰκοδομήματα εἰς τὰ ψηφιδωτὰ σχεδιάζονται διὰ τῶν αὐτῶν ζωηρῶν ὡς τὸ γυμνὸν χρωματισμῶν, τιθέμενα εἰς ἀρμονικὴν ἀναλογίαν πρὸς τοὺς χρωματισμοὺς τοῦ ἐνδύματος.

Αἱ εἰκόνες εὐρηνται διανεμημέναι ἐν ταῖς τρισὶ ζώναις, εἰς ἃς χωρίζουσι τὸ ὕψος τῶν τοίχων καὶ τοῦ τρούλλου αἱ δύο ταινίαι καὶ τὸ διάζωμα· ἡ πρώτη ζώνη περιλαμβάνει αὐτὸν τοῦτον τὸν τρούλλον, ἡ δευτέρα τὰ κωνοειδῆ θολωτὰ τῶν γωνιῶν καὶ ἡ τρίτη τὰς καμάρας καὶ τὰς κάτω πλευράς.

Ἐν τῇ ἀψίδι τοῦ μεγάλου μύακος εὐρητο ἐπιγραφή διὰ σμάλτου ἐπὶ χρυσοῦ ἐδάφους, νῦν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξαλειφθεῖσα, λέγουσα: [*Μεγάλη*] ἢ δόξα τοῦ οἴκου [τούτου] ἢ ἐσχάτη [ἢ ὑπὲρ] [τὴν] πρώτην λέγει Κύριος Παντοκράτωρ. Εἶναι ἐκ τῶν ἐδαφίων ἐκείνων τῆς Π. Δ. ἄτινα ἀναφέρονται εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἱερουσαλήμ. Τὸ αὐτὸ ἐδάφιον ἐνέγραψαν οἱ μουσειωταὶ τῆς Νέας Ἐκκλησίας Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνα ἐπὶ τῆς στεφάνης τοῦ τυμπάνου, εὐρηται δ' ἐν τῇ αὐτῇ θέσει καὶ ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐν Ὁσίῳ Λουκᾶ, ἐν τῷ ἐν Νικαίᾳ ναῷ καὶ ἄνωθεν τῶν μικρῶν μυάκων ἐν τῇ Martorana.

Ἐν τῇ διακοσμῇ τοῦ ναοῦ Δαφνίου εὐρηνται δύο διακεκριμένοι κύκλοι, αἱ ἀπομεμονωμέναι εἰκόνες καὶ αἱ συνθέσεις. Εἰκόνες ἀπομεμονωμέναι εἶναι ἐν μὲν τῷ κυρτώματι τοῦ τρούλλου ἢ κολοσσιαία προτομὴ τοῦ Παντοκράτορος καὶ ἐν τῷ τυμπάνῳ μεταξύ τῶν παραθύρων δεκαεξὶ προφῆται εἰκονιζόμενοι ὁλόσωμοι, ἐν τῇ καμάρᾳ τοῦ μεγάλου

μύακος ή 'Ετοιμασία του Θρόνου, έν δέ τῇ κόγχῃ αὐτοῦ ή Θεοτόκος καθημένη επί θώκου (ή κοινῶς καλουμένη Πλατυτέρα τῶν Οὐρανῶν) και έν ταῖς πλαγίαις κόγχαις οἱ ἀρχάγγελοι Μιχαήλ και Γαβριήλ.

Αἱ κόγχαι και αἱ πλαγίαι πλευραὶ τῶν μικρῶν μύακων εἶναι κεκοσμημένα ὑπὸ προτομῶν ἁγίων· έν μὲν τῇ Προθέσει εἰκονίζονται ὁ Πρόδρομος μετὰ τῶν ἀρχιερέων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης 'Ααρῶν και Ζαχαρίου· έν έν δέ τῷ Διακονικῷ εἰκονίζονται τρεῖς ἐπίσκοποι, Νικόλαος, Γρηγόριος ὁ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΚΑΙ ΑΒΕΡΚΙΟΣ

(Ψηφιδωτὰ Δαφνίου)

Θαυματουργός και Γρηγόριος ὁ 'Ακραγαντίνος. Αἱ καμάραι τοῦ ἱεροῦ ἀδύτου φέρουσιν έν ταῖς κυρτώμασιν αὐτῶν εἰκόνας προσώπων ὁλοσώμων, παρά μὲν τὰς κόγχας, τεσσάρων ἐπισκόπων, Σιλβέστρου, 'Ανθίμου, 'Ελευθερίου και 'Αβερκίου, παρά δέ τὸ κεντρικὸν τετράγωνον, τεσσάρων διακόνων, Στεφάνου, 'Ρουφίνου, Λαυρεντίου και Εὐπλου.

'Εν τῷ κυρίως ναῷ ἀθροίσματα ἁγίων μνημονευομένων ὑπὸ τῆς 'Εκκλησίας τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, καταλαμβάνουσι θέσεις ἀναλόγους πρὸς τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν. Αἱ εἰκόνες αὐταὶ εὐρηναται, εἰς μὲν τὸ ἀνώτερον μέρος

τῶν χορῶν ἄνωθεν τῶν τριδύμων παραθύρων, έν δίσκοις· και έν μὲν τῇ βορείᾳ πλευρᾷ εἰκονίζονται οἱ Πρόβος, Τάραχος και 'Ανδρόνικος, μνημονευόμενοι ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τῇ 12 'Οκτωβρίου, έν δέ τῇ νοτίᾳ οἱ Σαμονᾶς, Γουρίας και 'Αβίβος, ὅστις ἔχει ἤδη ἐξαλειφθῆ (15 Νοεμβρίου). 'Ανωθεν δέ τῶν δύο πλαγίων θυρῶν αἵτινες ἄγουσι πρὸς τὸν νάρθηκα εἰκονίζονται αἱ προτομαὶ τῶν ἁγίων Σεργίου και Βάκχου (7 'Οκτωβρίου). Τέλος δέ ὑπὸ τὰς κάτω δυσμικὰς πλευράς, έν προτομῇ μὲν εἰς τὰς κόγχας, ὁλοσώμοι δέ εἰς τὰ κυρτώματα τῶν τεσσάρων καμάρων, εἰκονίζονται πρὸς βορρᾶν μὲν οἱ ἅγιοι 'Ακίνδυνος, Πηγάσιος, 'Αφθόνιος (ἐξαλειφθείς), 'Ελπιδιφόρος και 'Ανεμπόδιστος (2 Νοεμβρίου), πρὸς νότον δέ οἱ ἅγιοι Εὐστράτιος, Αὐξέντιος, Εὐγένιος, Μαρδάριος και 'Ορέστης, εἰορτάζοντες τῇ 13 Δεκεμβρίου¹.

'Εν τῇ κορυφῇ τῶν σταυροβολίων τῶν μικρῶν μύακων και τῶν κάτω πλευρῶν εὐρηται ἀνά εἰς σταυρὸς ὀκτῶ βραχιόνων έντός κύκλου. 'Ο αὐτὸς σταυρὸς ἐκόσμηται τὰς κορυφὰς τῶν ἄλλων σταυροβολίων, ένθα ἔχει καταπέσει ή ψηφίδωσις.

'Εκ τῶν ἄλλων ἀπομεμονωμένων εἰκόνων αἵτινες ἐκάλυπτον τὰς καμάρας, τὰ ὀκτῶ μικρὰ ὑποβολώματα και τὸ κεντρικὸν μεσοτοιχίον τοῦ νάρθηκος, τὰ τόξα και τὰς καμάρας τῶν ἄλλων μεσοτοιχιῶν, δὲν ὑπελείφθη σχεδὸν οὐδὲν λείψανον.

'Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς συνθέσεις αὐταὶ ἐξελίσσονται έν τῇ δευτέρᾳ και τρίτῃ ζώνῃ. 'Η ὄλη σειρά περιτρέχει δις τὸν ναὸν ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ και ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ φατώματος τοῦ βορείου χοροῦ. 'Η δευτέρα ζώνη περιλαμβάνει τὴν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου, τὸν Εὐαγγελισμόν, τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, τὴν Προσκύνησιν τῶν Μάγων, τὴν 'Υπαπαντὴν τοῦ Χριστοῦ (ἐξαλειφθεῖσαν), τὴν Βάπτισιν, τὴν Μεταμόρφωσιν και τὴν 'Εγερσιν τοῦ Λαζάρου². 'Η τρίτη ζώνη, ἀρχομένη κάτωθεν τῆς 'Εγέρσεως τοῦ Λαζάρου, περιλαμβάνει τὴν Βαῖοφόρον, τὴν Σταύρωσιν, τὴν 'Ανάστασιν, τὴν 'Απιστίαν τοῦ Θωμᾶ και τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. 'Αποκεχωρισμένα τῶν συνθέσεων τούτων εἶναι αἱ έν τῷ νάρθηκι συνθέσεις, πρὸς

¹ Τὸ ὄνομα τοῦ 'Ορέστου και κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ τοῦ Μαρδαρίου ἐξηλείφθησαν.

² 'Εκ τῆς συνθέσεως ταύτης ἀπέμειναν μόνον ή ἐπιγραφή και τὸ ἄνω μέρος τῶν κεφαλῶν τοῦ Χριστοῦ και δύο ἀποστόλων, Πέτρου και 'Ιωάννου.

βορρᾶν μὲν ἢ Προδοσία τοῦ Ἰούδα, ὁ Νιπτῆρ καὶ ὁ Μυστικός Δεῖπνος, πρὸς νότον δὲ ἢ Προσευχή Ἰωακείμ καὶ Ἄννης, ἢ Εὐλογία τῆς Θεοτόκου ὑπὸ τῶν ἱερέων καὶ τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου.

Μορφαὶ καὶ συνθέσεις διατάσσονται κατ' ἀνάλογον σειρὰν εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς ναοὺς τοὺς χρονολογουμένους ἀπὸ τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος, ἢ δὲ διάταξις αὕτη διετηρήθη ἐπὶ μακρόν. Ἡ πολυθρύλητος *Ἐρμηνεία τῶν ζωγράφων* τοῦ μοναχοῦ Διονυσίου κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος¹ ὑποδεικνύει τὴν τοιαύτην διάταξιν τῶν εἰκόνων. Ἡ παράδοσις ἐπεβάλλετο εἰς τὴν φαντασίαν τῶν καλλιτεχνῶν καὶ οὕτως ἡ διακόσμησις ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς ναοῖς ἀπέβαλε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ποικιλίαν ἐκείνην, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ θέλημα τῶν ἀρχαιοτέρων ναῶν ἐν Ῥώμῃ, Ῥαβέννῃ καὶ ἄλλαχοῦ. Ἡ βαθμιαία ἐπίδρασις τῶν θεολογικῶν ἰδεῶν ἐν τῇ παραδόσει ταύτῃ τῆς διακοσμήσεως εἶναι προφανής. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπίδρασεως ταύτης ἀνεζητήθη ἐν τῇ δογματικῇ διδασκαλίᾳ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, ὅστις καθορίζει τὴν συμβολικὴν σημασίαν τῆς λειτουργίας καὶ τοῦ ναοῦ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι οἱ περὶ τῆς λειτουργίας γράψαντες Βυζαντινοὶ θεολόγοι οὐδαμῶς ποιοῦνται λόγον περὶ τῶν ἀγιογραφικῶν καὶ οὐδὲν ὑποδεικνύει ὅτι πράγματι οὗτοι ἐνέπνευσαν τοὺς ἀγιογράφους ἐν τούτοις ἢ διακόσμησις καὶ καθόλου καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν συμβολικὴν σημασίαν τοῦ ναοῦ καὶ τῶν διαμερισμάτων αὐτοῦ.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ὅλως νοερὰν ταύτην ἐπίδρασιν πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς πρακτικὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἄλλας ὑποχρεώσεις τὰς ἐπιβεβλημένας ὑπὸ τῆς κατασκευῆς τῶν ναῶν, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ τοὺς κανόνας τῆς καλαισθησίας. Ἐν τῇ ἐκλογῇ καὶ τῇ διάταξιν τῆς διακοσμήσεως ὁ συνδυασμὸς τοῦ καλλιτέχνου μετέχει ἐξ ἴσου πρὸς τὴν ἐμπνευσιν τῶν θεολόγων.

Ἐκ τῶν ἀπομεινωμένων εἰκόνων ἕκαστον ἄθροισμα καταλαμβάνει

¹ Ἡ *Ἐρμηνεία* αὕτη ἀπεδίδετο τέως εἰς τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα. Εἰς τὴν ἀπόδοσιν ταύτην συνετέλεσε κιβδηλία τις τοῦ περιβοήτου Σιμωνίδου. Ὡς παρατηρεῖ ὁ κ. Millet, τὰ ἀρχαιότερα γνωστὰ χειρόγραφα τῆς *Ἐρμηνείας* εἶναι τοῦ τέλους τῆς ΙΗ'. Ὁ ἀριθμὸς 1635, ὅστις ἀνεγνώσθη ἐν τέλει ἐνὸς τῶν χειρογράφων τούτων ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ Ἀθωνοδίφου Brockhaus, δὲν εἶναι χρονολογία, ὡς παρετήρησεν αὐτὸς οὗτος. Ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἐξῆσεν ὁ μοναχὸς Διονύσιος καθωρίσθη ἤδη ἀσφαλῶς ὑπὸ τοῦ Ῥώσσου ἀρχιεπισκόπου Πορφυρίου (ἐν τῷ Δελτ. τῆς ἐν Κιέβῳ Ἀκαδημίας 1868 σελ. 269 καὶ 494).

ὠρισμένην θέσιν. Ἡ παρουσία καὶ ὁ διαμερισμὸς αὐτῶν καθ' ἱεραρχικὴν τάξιν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν συμβολικὴν αὐτῶν σημασίαν. Πράγματι δὲ ἡ *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* ἢ ἀποδιδόμενη εἰς τὸν πατριάρχην Γερμανὸν ἐκφράζεται οὕτω: «ἡ ἐκκλησία ἐστὶν ἐπίγειος οὐρανὸς ἐν ᾧ ὁ οὐρανὸς Θεὸς ἐνοικεῖ καὶ ἐμπεριπατεῖ, ἀντιτυπούσα τὴν σταύρωσιν καὶ τὴν ταφὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ. . . ., ἐν πατριάρχεις προτυπωθεῖσα, ἐν ἀποστόλοις θεμελιωθεῖσα. . . ., ἐν προφήταις προκηρυχθεῖσα, ἐν ἱεράρχαις κατακοσμηθεῖσα καὶ ἐν μάρτυσι τελειωθεῖσα. . . .»¹

Πάντα ταῦτα τὰ πρόσωπα, πατριάρχαι, ἀπόστολοι, προφῆται, ἐπίσκοποι καὶ μάρτυρες, παρουσιάζονται καθ' ὠρισμένην ἱεραρχίαν ἐν τῷ ἐπιγεῖῳ τούτῳ οὐρανῷ, ἐνθα οἱ χριστιανοὶ λατρεύουσι τὸν Κύριον. Ἐν τοῖς τοίχοις τοῦ θεοῦ οἴκου ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ Παντοκράτορος κατέχει ἕκαστος θέσιν ἀνάλογον πρὸς τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ. Συμῶν ὁ Θεσσαλονίκης διαβλέπει ἐν τῷ ναῷ εἰκόνα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, εἰς δὲ τὰ ἀνώτερα αὐτοῦ διαμερίσματα εἰκόνα τοῦ οὐρανοῦ. Πράγματι δὲ τὸν οὐρανὸν εἰκονίζουσι ὁ τροῦλλος καὶ αἱ καμάραι. Ἡ κυκλικὴ ταινία ἢ περιβάλλουσα τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ Παντοκράτορος ἀποτελεῖται ἐξ ἀποχρώσεων ἐρυθρῶν καὶ πρασίνων ἀνοικτῶν μὲν πρὸς τὸ κέντρον βαθυχρῶων δὲ πρὸς τὰ κράσπεδα, ἀπομιμείται δ' οὕτως ἡ ζώνη αὕτη τὸ οὐράνιον τόξον, ὡς διδάσκει καὶ ἡ *Ἐρμηνεία τῶν ζωγράφων*. Ἐν Ἀγίῳ Μάρκῳ, ἐν τῷ ἀνατολικῷ αὐτοῦ τροῦλλῳ, ὅμοιος κύκλος περιβάλλει ψηφιδωτὸν οὐρανοῦ ἀστερόεντος, ἐν δὲ τῷ ἐν Κιέβῳ ναῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας ὁ Παντοκράτωρ τοῦ τροῦλλου εὐρηται ἐν μέσῳ δύο ὁμοκέντρων κύκλων ἱριδοχρῶων. Οἱ ποικίλοι οὗτοι χρωματισμοὶ περὶ τῷ Παντοκράτορος συμβολίζουσι τὸ γραφικὸν ῥητὸν ὅπερ καὶ εὐρηται ἀναγεγραμμένον ἐν τῇ Palatina περὶ τὴν κυκλικὴν ταινίαν: «Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος ἢ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου», εἰκονίζουσι δὲ τὸ οὐράνιον τόξον, ἐνῶ τὸν οὐρανὸν παριστᾷ αὐτὸς οὗτος ὁ τροῦλλος.

Ἄλλ' ὁ αἰσθητὸς οὗτος οὐρανὸς δὲν εἰκονίζεται πανταχοῦ κατὰ τὸν αὐτὸν ἢ κατὰ παραπλήσιον τρόπον. Ἐνίοτε ὁ Χριστὸς εὐρηται ἐν τῷ μέσῳ φωτεινοῦ κύκλου, βασταζομένου ὑπὸ ἀγγέλων, ἐνῶ περὶ εἰκονίζονται οἱ ἀπόστολοι ἀναβλέποντες τεθαμβωμένοι. Ἀλλὰ κοινώτερον, ὡς ἐν Δαφνίῳ, ὁ Χριστὸς παρίσταται ἐν δίσκῳ εὐλογῶν, περιβαλλόμενος δὲ ὑπὸ ἀπλῶν εἰκόνων. Αἱ εἰκόνες αὗται ἐν τῇ *Νεῇ Ἐκκλησίᾳ*

¹ Πατρολογ. Migne τομ. 98, σ. 384.

Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνος ἦσαν ἄγγελοι ἐν ἐπισήμῳ περιβολῇ. Κάτωθεν τῶν ἀγγέλων βραδύτερον ἔλαβον θέσιν ἢ οἱ ἀπόστολοι, ὡς εἰς δύο ναοὺς τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος (τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ τοῦ Κιέβου καὶ τῇ Νέᾳ Μονῇ τῆς Χίου), ἢ συνηθέστερον οἱ προφῆται (Palatina καὶ Martorana). Οὕτω δὲ κατέστη ἡ σύνθεσις αὕτη τοῦ Παντοκράτορος μετὰ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν προφητῶν τύπος κλασσικός, καθιερωθεὶς κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος ἐν Ὁσίῳ Λουκᾷ τῆς Φωκίδος καὶ ἐν Ἀγίᾳ Σοφίᾳ τοῦ Νοβογορόδου, ἀπαντῶν δὲ συνεχῶς κατὰ τὰς ΙΔ', ΙΕ' καὶ ΙΣ' ἑκατονταετηρίδας. Ἰδίᾳ μετὰ μεγάλης ἀκριβείας ἀπεικονίσθη ὑπὸ τῶν ζωγράφων τοῦ Μυστρᾶ (ἐν τῷ Περιθλέπτῳ) καὶ τοῦ Ἄθωνος. Τὸν τύπον τοῦτον ὑποδεικνύει καὶ ἡ *Ἐομνημία τῶν ζωγράφων*. Ἐν Δαφνίῳ ἡ σειρὰ τῶν ἀγγέλων παρελείφθη, ὡς καὶ ἐν Ἀγίῳ Μάρκῳ τῆς Βενετίας· τὴν παράλειψιν ταύτην ἐπέβαλον οἱ κανόνες τῆς συμμετρίας, καὶ ἐν μὲν τῷ Ἀγίῳ Μάρκῳ τοῦτο ἐγένετο διότι τὰ παράθυρα τοῦ τρούλλου εἶναι χαμηλὰ καὶ κείνται ἐγγὺς ἀλλήλων, ἐντεῦθεν δὲ οἱ προφῆται εἰκονίζονται ἐγγύτατα τοῦ δίσκου τοῦ Παντοκράτορος· ἐν Δαφνίῳ τὸναντίον οἱ προφῆται κείνται μετὰ τῶν παραθύρων, ἀλλὰ τὸ ὑψηλὸν ἀνοιγμα τῶν παραθύρων τούτων περιορίζει πολὺ τὸν διὰ τοὺς ἀγγέλους προωρισμένον χώρον, διὰ τοῦτο δὲ προτιμήσαν ν' ἀφήσωσιν αὐτὸν ἐλεύθερον καὶ νὰ εἰκονίσωσι κολοσσαίαν τὴν προτομὴν τοῦ Παντοκράτορος (ὁ δίσκος αὐτοῦ ἔχει διάμετρον τεσσάρων περίπου μέτρων) μᾶλλον ἐπιβάλλουσιν ἐν εὐρείῳ χρυσῷ πεδίῳ, ἄνευ τῆς συνοδείας τῶν ἐπουρανίων δορυφόρων.

Κατὰ τὴν Σ' ἑκατονταετηρίδα διεκόσμου ὁμοίως τοὺς τρούλλους διὰ δίσκου περιβαλλομένου ὑπὸ εἰκόνων. Τὸ θέμα (motif) τοῦτο, ὃν ἀπλῶς διακοσμητικόν, προσέλαβε κατὰ τὴν Θ' ἑκατονταετηρίδα χαρακτηρὰ δογματικόν καὶ ἔκτοτε ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται ἐν τῷ δίσκῳ τούτῳ. Πράγματι δὲ ὁ Χριστὸς τῶν τρούλλων δὲν εἶναι ἀπλῶς ὁ Σωτὴρ, ὁ ἦρωσ τῆς Εὐαγγελικῆς ἱστορίας. Ἡ σημασία αὐτοῦ ἐνταῦθα εἶναι κατὰ πολὺ εὐρυτέρα. Ὁ πατριάρχης Φώτιος ἐν τῇ *Ἐκφράσει* τῆς Νέας Ἐκκλησίας γράφει σχετικῶς πρὸς τοῦτο· «Εἵποις ἂν αὐτὸν τὴν γῆν ἐφορᾶν καὶ τὴν περὶ ταύτης διανοεῖσθαι διακόσμησίν τε καὶ κυβέρνησιν· οὕτως ἀκριβῶς ὁ γραφεὺς καὶ τοῖς σχήμασι καὶ τοῖς χρώμασι τὴν τοῦ δημιουργοῦ περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐπίπνους γέγονεν ἐντυπώσασθαι». Εἶναι λοιπὸν ὁ δημιουργὸς καὶ κύριος τοῦ σύμπαντος ὁ ἀναφωνῶν· «Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος», ὁ Παντοκράτωρ, ὡς ἐπιγράφεται ἐν τοῖς ναοῖς τῶν μονῶν

τοῦ Ἄθωνος καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν τοῖς τρούλλοις λοιπὸν τῶν ναῶν ὡς ἐν τοῖς ὁράμασι τῆς Ἀποκαλύψεως καὶ ἐν τῇ συμβολικῇ τῶν Πατέρων ὁ Χριστὸς παρουσιάζεται ὡς τὸ ὁμοίωμα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ἐπὶ μακρὸν παραμεινάντος ἀγνώστου ἐν τῇ χριστιανικῇ τέχνῃ. Εἶναι ἡ ζῶσα ἐκφρασις τοῦ δόγματος τοῦ Ὁμοουσίου.

Πέριξ τοῦ Παντοκράτορος ἐν ἄλλοις ναοῖς αἱ ἐπουράνιοι δυνάμεις πρὸς κρείττονα ἔκφρασαν τῆς δόξης αὐτοῦ εἰκονίζονται δορυφοροῦσαι ἐνοπλοί. Κάλλιον ὅμως τῶν ἀρχαγγέλων οἱ προφῆται δύνανται νὰ μαρτυρήσωσι περὶ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Κυρίου, ἀφ' οὗ οὗτοι τῆς παντοδυναμίας ταύτης ἐδέξαντο καὶ ἀνεκοίνωσαν τὴν ἀποκάλυψιν. Διὰ τοῦτο ἐν Δαφνίῳ, ὡς καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις ναοῖς, οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ὑψοῦσι τὴν χεῖρα ἐν σχήματι προφητικῷ ἢ δεικνύουσι τὰς πρώτας λέξεις τῶν ἱερῶν κειμένων ἐπὶ τῶν περγαμηνῶν ἄς ἐκτυλίσσουσι. Τῶν κειμένων τούτων τὰ μὲν διακηρύττουσι τὴν δόξαν τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου Θεοῦ, δημιουργοῦ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅστις βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, τὰ δὲ προαγγέλλουσι τὴν ἔλευσιν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· «Ἐπιλάμψει ὁ Θεὸς τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐν βουλῇ μετὰ δόξης» (Ἰσαίας Δ', 2). «Θάρσει Σιών· μὴ παρείσθωσαν αἱ χεῖρές σου» (Σοφον. Γ', 16). «Ἀναστήσει ὁ Θεὸς τοῦ Οὐρανοῦ βασιλείαν» (Δανιὴλ Β', 44). «Γὰρ λέγει Κύριος, τὰ τέκνα Σιών χαίρετε καὶ εὐφρανεσθε» (Ἰωήλ Β', 23) κ.τ.λ. Εἶναι λοιπὸν ὁ Θεὸς οὗτος ταυτοχρόνως Δημιουργὸς καὶ Σωτὴρ, Πατὴρ καὶ Υἱός, Χριστὸς Παντοκράτωρ ὃν οἱ προφῆται δοξολογοῦσι.¹

Εἰς τὴν κορυφὴν τῶν σταυροθολίων ὁ μετ' ὀκτὼ βραχιόνων σταυρὸς παρίστα ἀπὸ τῆς Θ' μέχρι τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος τὸ θεῖον σύμβολον τοῦ χρίσματος ἢ τοῦ ἀρνίου, ὅπερ ἐνίοτε καὶ εἰκονίζετο πρότερον ἐντὸς δίσκου μετ' ἀστέρων. Ὁ σταυρὸς οὗτος συμβολίζει ὡσαύτως αὐτὸν τὸν Χριστόν, ἀφ' οὗ ἐν Ἀγίῳ Οὐιταλίῳ ἐν τῷ τοίχῳ τοῦ μύακος ἐντὸς δίσκου βασταζομένου ὑπὸ δύο ἀγγέλων τοιοῦτος σταυρὸς ἀντικαθιστᾷ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. Δὲν εἶναι ὅμως οὗτος ἀπλοῦν συμπλήρωμα τῶν γνωστῶν μονογραφημάτων τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' εἶναι ἰδιόμορφος ἀστὴρ· τοῦτο δὲ δηλοῦται σαφέστερον ἐν τῷ Ἀγίῳ Οὐιταλίῳ καὶ τῇ

¹ Οἱ προφῆται οὗτοι εἶναι ἐν Δαφνίῳ οἱ ἐξῆς· Μωϋσῆς, Δαβὶδ, Ἰσαίας, Σολομών, Ἡλίας, Ἐλισσεέ, Ἴωνᾶς, Ἀβακούμ, Σοφονίας, Μαλαχίας, Δανιὴλ, Μιχαίας, Ἰωήλ, Ζαχαρίας (;), Ἰεζεκιὴλ καὶ Ἰερεμίας.

Ἁγία Σοφία τοῦ Κιέβου, ἐνθα σφίζονται εἰσέτι οἱ βραχίονες αὐτοῦ πεπλατυσμένοι κατὰ τὰ ἄκρα καὶ στίλβοντες, ὑποδγλοῦντες ὅτι εἶναι ἀκτίνες. Πράγματι δ' ἐν τῇ Ἀποκαλύψει καὶ τοῖς ἔργοις τοῦ Εὐσεβίου ὁ ἀστήρ συμβολίζει αὐτὸν τὸν Χριστόν. Τὰ σταυροθόλια λοιπὸν παριστῶσιν ὡς καὶ ὁ τροῦλλος, ἀλλ' ἐν συμβολικῇ σμικρύνσει, τὸ ὁμοίωμα τοῦ οὐρανοῦ, ἐνθα διαλάμπει ἡ δόξα τοῦ Χριστοῦ.

Ἐν τῷ ἱερῷ ἀδύτῳ εἰς δύο μέρη εἰκονίζεται: ὡσαύτως ὁ οὐρανός, ἐν τῇ καμάρα καὶ ἐν τῇ κόγχῃ τοῦ μεγάλου μύακος. Ἡ Ἐτοιμασία τοῦ Θρόνου¹ εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Κριτοῦ τῆς Δευτέρας παρουσίας. Ἡ καμάρα λοιπὸν τοῦ μεγάλου μύακος παριστᾷ τὸν Χριστόν ἐν μέσῳ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ διὰ συμβόλου ἐμφαντικοῦ ἀναφερομένου μᾶλλον εἰς τὸν βωμόν (ἁγίαν τράπεζαν), διότι ἐν ἄλλοις ναοῖς συγχρόνως ἡ συμβολικὴ αὕτη εἰκὼν δὲν εὑρηται ἐν τῷ οὐρανῷ τῆς καμάρας, ἀλλ' εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ τόξου αὐτῆς.

Ποίαν ἀκριβῶς ἐννοίαν ἀπέδιδον εἰς τὴν Ἐτοιμασίαν τοῦ Θρόνου; Ἐν Ὀσίῳ Λουκᾷ περίξ αὐτῆς εὑρηται συνηθροισμένοι οἱ ἀπόστολοι φωτιζόμενοι ὑπὸ τῶν πυρίνων γλωσσῶν. Ἀλλ' ἐν τῷ ναῷ τοῦ Σωτήρος ἐν Nereditzi, ἡ Ἐτοιμασία ἐν τῇ κόγχῃ τοῦ μύακος ἄνωθεν τῆς Πλατυτέρας ἀνταποκρίνεται εἰς ἐτέραν εἰκόνα διαγραφομένην ἐπὶ τῆς καμάρας: εἶναι δ' αὕτη ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν». Ἐν δὲ τῇ Μητροπόλει τοῦ Μυστρᾶ ἐν τῷ Διακονικῷ, ἐν ᾧ ὁ θρόνος εὑρηται ἐν τῷ κέντρῳ τῆς καμάρας, ἐπὶ τοῦ τοίχου ἄνωθεν τῆς κόγχης εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς καθήμενος, ἔχων τοὺς πόδας ἐπὶ μικρῶν κύκλων (τῶν θρόνων) καὶ περικυκλούμενος ὑπὸ τῶν οὐρανίων δυνάμεων, περὶ αὐτὸν δὲ ἐπιγραφή ἀνακαλοῦσα εἰς τὴν μνήμην τὴν προφητεῖαν τοῦ Δανιήλ ἐν ἧ οἱ διὰ τὸν «παλαιὸν τῶν ἡμερῶν» διατεθειμένοι θρόνοι προεικονίζουσι τὴν Δευτέραν Παρουσίαν.² Εἰς τοὺς δύο τούτους ναοὺς ὁ εἰκονιζόμενος θρόνος εἶναι ὁ τοῦ Ὑπερτάτου Κριτοῦ.

Ἡ Ἐτοιμασία ἐν τῷ ἱερῷ ἀδύτῳ, εἴτε ἐν μέσῳ τῶν ἀποστόλων εἴτε παρὰ τὸν «παλαιὸν τῶν ἡμερῶν», ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τῶν λειτουργιστῶν. Ἀληθῶς δὲ κατὰ τὸν Ψευδογερμανὸν

¹ Τοῦ ψηφιδωτοῦ τούτου ἐλάχιστον τμήμα εἶχε διασωθῆ, ἀφῆρέθη δὲ καὶ τοῦτο κατὰ τὰς ἐπισκευάς.

² «Εἰς φοβεράν τὴν ἔλευσιν τῆς δευτέρας καθόδου ἐκδηλοποιῶν ὁ Δανιήλ προέλεγεν ὡς θρόνοι ἐτέθησαν καὶ παλαιὸς ἐκάθησεν» (Δαν. Ζ, 9).

Τόποις Ἐστίας

Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

(Ψηφιδωτὸν Δαφνίου)

«Βῆμά ἐστιν ὑπόβαθρος τόπος καὶ θρόνος, ἐν ᾧ περ ὁ παμβασιλεὺς Χριστὸς προκάθηται μετὰ τῶν αὐτοῦ ἀποστόλων, ὃς λέγει πρὸς αὐτοὺς ὅτι καθήσασθε ἐπὶ δώδεκα θρόνων κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ . . . Ὑποδεικνύει δὲ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν». (Πατρ. Migne, τ. 98, στ. 389 C D). «Ὅταν ἡ Ἐτοιμασία εἰκονίζεται μόνῃ ἄνευ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ, ἴσως ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν τῆς Ἁγίας Τραπέζης ἐρμηνείαν, τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως. «Ἔστι δὲ καὶ θρόνος Θεοῦ ἡ αὐτή, ἐν ᾧ ὁ ἐπουράνιος Θεὸς ὁ ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ ἐποχούμενος σωματωθεὶς ἐπανεπαύσατο» (αὐτόθι).

Κατὰ τὴν Δ' ἑκατονταετηρίδα ἡ κόγχη τοῦ μεγάλου μύακος ἦτο ἡ τιμητικὴ οὕτως εἰπεῖν θέσις, διεκόσμη δ' αὐτὴν σύνθεσις τις συνήθως ἀναφερομένη εἰς τὸν Χριστόν. Σπανιώτατα ἀπεικονίζετο ἐνταῦθα ἡ Θεοτόκος. Βραδύτερον, ὅποτε ὁ Χριστὸς ἔλαβε θέσιν ἐν τῷ τρούλλῳ, ἡ Θεοτόκος ἀντικατέστησεν αὐτὸν ἐν τῇ κόγχῃ τοῦ μύακος, ἀπὸ δὲ τῆς Θ' ἑκατονταετηρίδος ἡ θέσις αὐτῆς ἐνταῦθα κατέστη σταθερὰ καὶ μόνιμος. Ἐξαιρέσιν ποιοῦνται οἱ σικελικοὶ ναοί, ἐν οἷς εὑρῆται ἐν δευτέρῃ μοίρᾳ. Ἡ Θεοτόκος ἐνίοτε εἰκονίζεται ὀρθία ἐν στάσει προσευχῆς ἢ φέρουσα τὸ βρέφος, ἀλλὰ συνηθέστερον καθημένη ὡς ἐν Δαφνίῳ. Οἱ ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ ἐν περιβολῇ ἐπισήμῳ εἰκονίζονται ὡσαύτως ἐν τῷ ἱερῷ ἄδυτῳ, εἴτε ἐν τῷ κυρτώματι τῆς καμάρας τῆς ἄνωθεν τοῦ μεγάλου μύακος, εἴτε ἐν τοῖς μικροῖς μύαξιν, εἴτε ἐν τῷ μεγάλῳ ἐκατέρωθεν τῆς Θεοτόκου.

Ἡ τιμητικὴ ἐν τῷ μύακι θέσις δίδεται εἰς τὴν Θεοτόκον διότι αὕτη μετὰ τὸν Χριστόν ἔρχεται πρώτη ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ τῶν οὐρανῶν «ἀνωτέρα πασῶν τῶν οὐρανίων δυνάμεων», «ὑψηλοτέρα τῶν οὐρανῶν». Ἦτο λοιπὸν φυσικὸν ὅτι αὕτη θὰ ἐνεθρονίζετο ἐν τῷ οὐρανῷ ὃν εἰκονίζει ἡ κόγχη τοῦ μεγάλου μύακος, ἐν μέσῳ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἀγγελικῶν ταγμάτων.

Αἱ ἄλλαι εἰκόνες τοῦ ἱεροῦ ἄδυτου σχετίζονται πρὸς τὸ μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας. Ἡ μεγίστη ποικιλία τῶν ἐνταῦθα εἰκόνων κατὰ τὴν Σ' ἑκατονταετηρίδα, αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς, ἐγχωρίων ἐπισκόπων, πατριαρχῶν καὶ σκηνῶν τῆς Π. Δ., μαρτύρων καὶ σκηνῶν Εὐαγγελικῶν, ἐγκατελείφθη. Αἱ συμβολικαὶ διδασκαλῖαι καὶ ἡ λειτουργικὴ συνήθεια ἀπεχώρισε τοῦ λοιποῦ τὸ ἱερὸν ἄδυτον ἀπὸ τοῦ ναοῦ. Τὸ ἱερὸν ἄδυτον συμβολίζει ἔκτοτε τὸν νοητὸν κόσμον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ναὸν τὸν συμβολίζοντα τὸν αἰσθητὸν. Οὕτως ἐντεῦθεν ἀπεκλείσθη πᾶσα εἰκὼν ἄλλοτρια

τοῦ ἱερουργουμένου μυστηρίου. Ἐνταῦθα ἀνήκουσι μόνον αἱ εἰκόνες τῶν ἀρχιερέων τοῦ Ἰσραὴλ προκατόχων τοῦ Χριστοῦ, τῶν ἐπισκόπων ἀντιπροσώπων αὐτοῦ καὶ διαδόχων τῶν ἀποστόλων, τῶν διακόνων τῶν μετεχόντων τῆς ἱεροτελεστίας μετὰ τῶν ἐπισκόπων. Ὡς ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ τοῦ Κιέβου οὕτω καὶ ἐν Δαφνίῳ εἰκονίζονται ὁ Ἀαρὼν καὶ ὁ Ζαχαρίας μετ' ἐπισκόπων καὶ διακόνων εἰκονιζομένων ἀκολουθῶν αὐτοῖς. Διὰ τούτων συμβολίζεται ἡ ἐπιτέλεσις τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας. Οὗτος εἶναι ὁ κλασσικὸς τύπος τῆς Εὐχαριστίας ὁ ἀπεικονιζόμενος μεταγενέστερον ἐν πᾶσι τοῖς ναοῖς τοῦ Ἄθωνος. Ἐν Δαφνίῳ δὲ ἔλλειψιν χώρου οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ διάκονοι τοποθετοῦνται ἐν τοῖς μικροῖς μύαξι καὶ ταῖς παρ' αὐτοῖς καμάραις. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν εἰκόνα Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ἡ τοποθέτησις αὐτῆς ἐν τῇ κόγχῃ τῆς Προθέσεως ἐν Δαφνίῳ εἶναι ἀσυνήθης. Ὁ κ. Millet δὲν εὔρεν ἕτερον παράδειγμα εἰμὴ ἐν τινι παρεκκλησίῳ τῆς ἸΔ' ἑκατονταετηρίδος, τῷ Ἀγίῳ Ἰωάννῃ τοῦ Μυστρά. Εἶναι φυσικὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τῷ Προδρόμῳ θὰ ἔδιδον τὴν τρίτην τιμητικὴν θέσιν, εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν Θεοτόκον. Ἐν τῇ ἐκλογῇ ὁμοῦς τῆς θέσεως ταύτης ἐπέδρασαν παρὰ τοῖς ἀγιογράφοις αἱ συμβολικαὶ διδασκαλίαι. Ἀληθῶς δὲ ὁ Ψευδογερμανὸς καὶ μετ' αὐτὸν κατὰ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα ὁ ἐπίσκοπος Ἀδανείας Θεόδωρος περίπου καθ' ὃν χρόνον διεκοσμήθη ἡ μονὴ Δαφνίου, καθορίζει τὴν συμβολικὴν σημασίαν τῆς εἰκόνας τοῦ Προδρόμου. Ὁ δεῦτερος τούτων ἐκφράζεται ὡς ἐξῆς: «Ὁ δὲ ἱερεὺς ὁ τὴν ἔναρξιν τῆς θείας λειτουργίας ποιούμενος, εἰκόνα φέρει τοῦ Προδρόμου Ἰωάννου καὶ Βαπτιστοῦ, προκαταρξαμένου τοῦ κηρύγματος καὶ λέγοντος: μετανοεῖτε, ἡγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ βαπτίζοντος πάντας τοὺς προσερχομένους»¹. Ἐν Δαφνίῳ λοιπὸν ὁ Πρόδρομος προίσταται τῆς Τραπεζῆς τῆς Προθέσεως, ἔμπροσθεν τῆς ὁποίας ἱεουργεῖ ὁ ἱερεὺς ἐν ἀρχῇ τῆς λειτουργίας. Ἐν τῷ αὐτῷ δικαίωματι, ὡς οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ διάκονοι, συνδέεται καὶ οὗτος πρὸς τὸ μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας.

Ἐν τῷ κυρίως ναῷ ἡ ἐκλογή τῶν μαρτύρων ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς διακοσμῆσεως. Τὰ αὐτὰ ἀθροίσματα, ἐν ναοῖς διαφόρου ρυθμοῦ, κοσμοῦσιν εἴτε τὰς καμάρας εἴτε τὰ τύμπανα εἰς θέσεις ἔνθα τρεῖς, πέντε ἢ καὶ ἑπτὰ εἰκόνες ἦσαν ἀναγκαῖαι πρὸς πλήρω-

¹ Προθεωρία τῶν ἐν τῇ θεῇ λειτουργίᾳ γινομένων συμβόλων καὶ μυστηρίων (Πατρ. Migne τ. 140, στ. 432, Β' § 11)

σιν τοῦ χώρου. Οὕτως ὁ Πρόβος, ὁ Τάραχος καὶ πιθανώτατα ὁ Ἀνδρόνικος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Σαμονᾶς εἰκονίζονται ἐν τοῖς τυμπάνοις τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐν Κιέβῳ. Οἱ Σέργιος, Βάκχος καὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὸ σύμπλεγμα ἐν ᾧ προεξάρχει ὁ Εὐστράτιος μάρτυρες εἰκονίζονται ἐν τοῖς δίσκοις τῆς δυτικῆς ἀψίδος ἐν τῇ Martorana. Ἐν δὲ τῇ Μονῇ τῆς Χώρας (Καχριεῖ τζαμι) πάντα ταῦτα τὰ ἀθροίσματα, ἐξαιρέσει τῶν Σεργίου καὶ Βάκχου, εὐρηνται ἐν τῷ ἔξω νάρθηκι. Ἐν τοῖς ναοῖς τοῖς ἔχουσιν ὅμοιον τῷ τοῦ Δαφνίου ρυθμόν, τ' ἀθροίσματα ταῦτα ἔπρεπε νὰ εἶναι εἰς τὰς αὐτὰς θέσεις. Ἐν τούτοις ἐν μὲν τῷ Ὁσίῳ Λουκᾷ τὰς θέσεις αὐτῶν καταλαμβάνουσιν εἰκόνες ἀσκητῶν, οἱ δὲ μάρτυρες εἰκονίζονται εἴτε ἐν τοῖς τοίχοις τοῦ νάρθηκος εἴτε ἐν τοῖς μικροῖς ὑποθολώμασι τοῦ τρούλλου, ἐν δὲ τῇ ἐν Χίῳ Νέᾳ Μονῇ ἕνεκα τῆς μεταβολῆς τοῦ ρυθμοῦ κατ' ἀνάγκην ἐποποθετήθησαν περίξ τοῦ τρούλλου, τοῦ νάρθηκος. Πιθανώτατα λοιπὸν μόνος ὁ μουσειωτῆς τοῦ Δαφνίου ἐτήρησε τὴν κανονικὴν κατάταξιν τῶν εἰκόνων, τὴν συμφωνοῦσαν πρὸς τὸν ρυθμὸν τοῦ ναοῦ, ἐνῶ ἐν τοῖς ἄλλοις τὰς παρατηρουμένας ἀνωμαλίας ἐπέβαλον μονομερεῖς ἀνάγκαι.

Οἱ μάρτυρες οὖς ἀπαντᾷ τις συχνότερον ἐν τῇ διακοσμῇ τῶν ναῶν εἶναι οἱ στρατιωτικοί. Ἐν Ὁσίῳ Λουκᾷ κάτωθεν τῶν μεγάλων ἀψίδων εἰκονίζονται οἱ ἅγιοι Δημήτριος, Θεόδωρος ὁ Τήρων, Γεώργιος, Θεόδωρος ὁ Στρατηλάτης, Μερούριος καὶ Προκόπιος. Ἐν Δαφνίῳ εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ ὑπῆρχον ἐν ταῖς αὐταῖς περίπου θέσεσι, δὲν διεσώθησαν ὁμοῦς.

Ἐν τῷ νάρθηκι ὡσαύτως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ τόξου τῆς θύρας ἡτις ἄγει πρὸς τὸν ναόν, προτομὴ τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐν Ὁσίῳ Λουκᾷ, ἐν Νέᾳ Μονῇ τῆς Χίου καὶ ἐν Ἀγίᾳ Σοφίᾳ τῆς Μονεμβασίας. Τῷ ὄντι δὲ κατὰ παράδοσιν, ἡτις ἀνέρχεται εἰς τὴν Θ' ἑκατονταετηρίδα καὶ ἦν βλέπομεν ἐφαρμοζομένην ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῇ Νέᾳ Ἐκκλησίᾳ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, ἡτις παράδοσις καὶ διετηρεῖτο εἰσέτι κατὰ τὴν ΙΔ' ἑκατονταετηρίδα (Μονὴ τῆς Χώρας), ἐν τῇ θέσει ταύτῃ εἰκονίζεται ὁ Χριστός, εἴτε μόνος, εἴτε μετὰ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Προδρόμου, εἴτε μετὰ τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ ναοῦ.

Τὰ ὀκτὼ μικρὰ ὑποθολώματα τὰ ἀνωθεν τῶν κωνοειδῶν [θολωτῶν (trompes)] ἔφερον ὡσαύτως εἰκόνας ἐξαλειφθείσας. Ποῖαι ἦσαν αἱ εἰκόνες αὗται; Ἐν Νέᾳ Μονῇ τῆς Χίου τέσσαρα Σεραφεῖμ ἢ Χερουβὴμ εὐρηνται μετὰ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν ἐν τοῖς μικροῖς ὑποθολώμασιν. Ὁ συνδυασμὸς οὗτος εἶναι χαρακτηριστικὸς καὶ παρέχει ἡμῖν

διδόμενα ὅπως ἀναγνωρίσωμεν τὴν κανονικὴν διακόσμησιν τῶν μικρῶν ὑποθολωμάτων ἐν τοῖς ναοῖς τοῦ ρυθμοῦ τοῦ Δαφνίου. Παραδόξως ὁμοίως ἐν Ὁσίῳ Λουκᾷ εὐρίσκομεν λείψανα μαρτυροῦντα ὅτι ἐκεῖ τὰ ὑποθολώματα ἔφερον ὅλως διάφορα θέματα. Ἐντεῦθεν δὲ ἀμφίβολον ἀπομένει ὁποῖος ἦτο ὁ διακόσμος τῶν ὑποθολωμάτων τοῦ Δαφνίου.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς συνθέσεις, αὗται, ὡς ἐν Ὁσίῳ Λουκᾷ καὶ Νέξ Μονῆ, διανέμονται ἐν τε τῷ κυρίως ναῷ καὶ τῷ νάρθηκι, ἀναφέρονται δ' εἰς τὰς κυριωτέρας ἐορτάς τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου. Ἡ δια-

ΙΗΣΟΥΣ Ο ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ

(Ψηφιδωτὸν Δαφνίου)

νομῇ αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς θέσεως δύο ἐξ αὐτῶν, τῆς Σταυρώσεως καὶ τῆς Ἀναστάσεως. Εἰς τὰς δύο ταύτας συνθέσεις ἀπέδωκαν ὅλως ἰδιάζουσαν σημασίαν. Ἐν Ὁσίῳ Λουκᾷ, τοποθετήσαντες τὰς συνθέσεις τῶν τεσσάρων κυριωτέρων ἐορτῶν ἐπὶ τῶν κωνοειδῶν θολωτῶν, δὲν εὗρον πλέον φατνώματα καταφανῆ καὶ ἀντάξια τῶν συνθέσεων τῆς Σταυρώσεως καὶ τῆς Ἀναστάσεως εἰμὴ ἐν τῷ νάρθηκι· ἐνταῦθα λοιπὸν ἐτοποθέτησαν ταύτας ἔναντι τῆς εἰσόδου, ἐκατέρωθεν τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ δὲ τῶν φατνωμάτων τῶν πλαγίων τοίχων τοῦ νάρθηκος ἐτοποθέτησαν τὰς δύο παρεπομένας καὶ ἀναλογούσας πρὸς ἐκείνας συνθέσεις τοῦ Νιπτῆρος καὶ τῆς Ἀπιστίας τοῦ Θωμᾶ. Ὁ μουσειωτὴς τοῦ Δαφνίου ἀναμφιβόλως ἐγνώριζε τὴν τοιαύτην κατάταξιν τῶν συνθέσεων ἐν Ὁσίῳ

Λουκᾷ, ἐξέλεξε λοιπὸν διὰ τὴν Σταυρώσιν καὶ τὴν Ἀνάστασιν τ' ἀνατολικά φατνώματα τῶν χορῶν, ἐφελκύνοντα τὴν προσοχὴν τῶν πιστῶν ἅμα εἰσερχομένων εἰς τὸν ναὸν καὶ χωροῦντων πρὸς τὸ ἱερὸν ἄδυτον. Ὁρισθειῶν οὕτω τῶν θέσεων τῶν δύο τούτων κυρίων συνθέσεων, ἡ συμπλήρωσις τοῦ διακόσμου ἐν τοῖς ἄλλοις φατνώμασιν ἐγένετο κατὰ φυσικὴν ἀκολουθίαν. Οὕτω λοιπὸν ἡ μὲν σύνθεσις τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου προηγείται τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ ἀπ' αὐτῆς ἄρχεται ἡ σειρά τῶν δεκατριῶν συνθέσεων τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἡ συνήθης ἀκολουθία τῶν μεγάλων ἐορτῶν πληροῖ πάσας τὰς θέσεις πλην μιᾶς, ἐν ἣ ἐτέθη λίαν ἐπικαίρως ἡ Προσκύνησις τῶν Μάγων, κατ' ἀπομίμησιν δὲ τῆς ἐν Ὁσίῳ Λουκᾷ διανομῆς τοποθετεῖται ἔναντι τῆς Ἀναστάσεως ἡ Ἀπιστία τοῦ Θωμᾶ. Ἐν τῷ νάρθηκι ὡσαύτως ὁ Νιπτῆρ κατέχει τὴν αὐτὴν ἦν καὶ ἐν Ὁσίῳ Λουκᾷ θέσιν, ἔχει δ' ἐπικαίρως παρ' αὐτῷ τὴν Προδοσίαν τοῦ Ἰούδα καὶ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον, ἐνῶ τὰ πρὸς μεσημβρίαν παραμείναντα κενὰ φατνώματα ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ συνθέσεις δευτερευούσης σημασίας ἀναφερομένας εἰς ἐπεισόδια τοῦ βίου τῆς Θεοτόκου.

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς ὀρμάται ἡ διάταξις τῶν συνθέσεων ἐν τοῖς μετὰ ὑποστηριγμάτων ναοῖς, ἔνθα αὗται δώδεκα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸν ἀριθμὸν περιελάσσονται κάτωθεν τῶν μεγάλων ἡμικυλινδρικών θόλων, κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν ἦν καὶ ἐν Δαφνίῳ βλέπομεν. Ἐν γένει ἐν τοῖς ναοῖς ἐξέλεγον συνθέσεις πάντοτε ἀναφερομένας εἰς τὰς μεγάλας ἐορτάς, διένεμον δὲ ταύτας κατ' ἀκολουθίαν ἀμετάβλητον, συμπληροῦντες τὸν ὅλον διάκοσμον διὰ συνθέσεων δευτερευουσῶν. Τὰς δευτερευούσας ταύτας συνθέσεις προσήρμοζον ἀναλόγως τῶν ἀπαιτήσεων τῆς συμμετρίας, συχνάκις ὑποτάσσοντες αὐτάς εἰς τὴν ὑπὸ τῶν θέσεων τῆς Σταυρώσεως καὶ τῆς Ἀναστάσεως κανονιζομένην ἀλληλουχίαν.

Κατὰ τὰς Ε' καὶ Σ' ἑκατονταετηρίδας αἱ εἰκόνας τῶν ναῶν ἦσαν ἀπλῶς προωρισμένοι πρὸς διδασκαλίαν τῶν πιστῶν, ἐμπνεόμενοι ἐλευθέρως ἐκ τῆς Γραφῆς, κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα ὅμως χρόνους, μάλιστα κατὰ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα, αὗται περιορίσθησαν εἰς τὰς παραστάσεις τῶν μεγάλων ἐορτῶν. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐπῆλθεν οὐχὶ μόνον διότι ἡ οἰκοδομία τῶν μετὰ τρούλλων ναῶν παρουσίαζε φατνώματα μᾶλλον περιορισμένα τῶν ἐν ταῖς βασιλικαῖς, ἀλλὰ πρὸ παντὸς διότι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Ζ' ἑκατονταετηρίδος ἡ τελειοποίησις τοῦ λειτουργικοῦ ἡμερολογίου ἔθηκεν εἰς πρώτην μοῖραν τὰ ἀντικείμενα τῶν μεγάλων ἐορτῶν· μετὰ ταῦτα δὲ αἱ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος διδασκαλαὶ καὶ αἱ εἰκόνας αἱ ἐκτε-

θειμέναι ἐν τοῖς ναοῖς κατὰ τὰς μεγάλας πανηγύρεις τὰς κατέστησαν κοινωτέρας. Συνέβη ὥστε τὰ ὁμοιώματα ταῦτα συννηωμένα ἐν τῇ αὐτῇ λατρείᾳ ἀπετέλεσαν ἐν σώμα ἐν τοῖς πίναξιν καὶ ἐν τοῖς φορητοῖς ψηφιδωτοῖς ἢ τοῖς ἐξ ἐγκαύστου καὶ ἑλεφαντόδοντος μικροτεχνήμασιν. Ἐν τῇ συστηματικῇ ταύτῃ συναθροίσει ἀπέδωκαν σημασίαν ὠρισμένην. Εἰς τῶν λειτουργιστῶν τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος, ὁ ἐπίσκοπος Ἀδανίας Θεόδωρος, θέλων ν' ἀποδείξῃ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν συνάφειαν ὀλοκλήρου τοῦ σώματος τῶν μυστηρίων, λέγει πρὸς τοὺς ἄλλοις: «Ἄλλ' ἔστι καὶ τρίτη βεβαίωσις τῶν προτεθειμένων . . . ἢ τῶν ἱερῶν εἰκόνων διὰ χρωμάτων ἀναστήλωσις: ἐν ταύταις γὰρ τὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἅπαντα μυστήρια τοῖς εὐσεβέσιν ὁρῶνται καθιστορούμενα ἀπ' αὐτῆς τῆς τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ πρὸς τὴν Παρθένον ἀφίξεως, μέχρι καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου καὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας». Ἄπεδωκαν λοιπὸν εἰς τὰ συμπλέγματα ταῦτα τῶν εἰκόνων δογματικὴν σημασίαν, κατ' ἀκολουθίαν δὲ διὰ τούτων μόνον διεκόσμου καὶ τοὺς ναοὺς.

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦ Ψευδογερμανοῦ ἐρμηνεύουσα τὴν συμβολικὴν σημασίαν τοῦ ναοῦ λέγει πρὸς τοὺς ἄλλοις ὅτι αὕτη ἀντιτυπεῖ τὴν Σταυρώσιν καὶ τὴν Ταφήν καὶ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ. Ἦτο λοιπὸν φυσικὸν ὅτι θὰ ἐπεφύλασσαν πρωτεύουσαν θέσιν διὰ τὰς συνθέσεις τῆς Σταυρώσεως καὶ τῆς Ἀναστάσεως, ἀφ' οὗ αὗται δεικνύουσι τὰ μυστήρια ἅτινα ὁ ναὸς συμβολίζει καὶ πρὸς τούτοις ἐκφράζουσι τὴν μυστικὴν σημασίαν τῶν τοίχων οὗς διακοσμοῦσι. Βραδύτερον ὅμως ἡ ἐρμηνεία τοῦ Ψευδογερμανοῦ ἐφάνη στενόχωρος, ἀνεγνωρίσθη δ' ἐν τῷ ναῷ ἢ εἰκὼν τῶν μυστηρίων ἐν τῷ συστηματικῷ αὐτῶν συνόλῳ. Τοῦτο δ' ὑπῆρξεν ἡ θεωρία ἣν ὑπεστήριξε κατὰ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα ὁ ἐπίσκοπος Ἀδανίας Θεόδωρος, ὅτι δηλαδή ἡ συμβολικὴ σημασία τοῦ διακόσμου δὲν ἀφορᾷ εἰς τὸν ναόν, ἀλλ', ὅπερ ὅμως εἶναι ταυτόσημον, εἰς τὴν λειτουργίαν. Πειρᾶται δ' οὗτος ν' ἀποδείξῃ διὰ τῶν εἰκόνων τὴν ἐνότητα, τὴν συνάφειαν ὀλοκλήρου τοῦ σώματος τῶν ἁγίων μυστηρίων. Ὁ ναὸς λοιπὸν ἀπέβη εἰκὼν τοῦ δόγματος, οὗ πλήρη τὴν ἔκφρασιν παρουσιάζει ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτοῦ.

Κ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

ἰ Προθεωρία περὶ τῶν ἐν τῇ θεῖᾳ λειτουργίᾳ γινομένων συμβόλων καὶ μυστηρίων (Migne tom. 140) § 3.

Ἄσμενοι δημοσιεύομεν τὴν κάτωθι ἐπιστολὴν διορθοῦσαν ἀνακρίθειαν ἡμῶν προελθοῦσαν ἐξ ἐσφαλμένων πληροφοριῶν.
N. X. K.

Ἀξιότιμε Κύριε

Ὁ κ. N. X. Κωστῆς δημοσιεύων εἰς τὸ ἀξιόλογον ὑμῶν περιοδικὸν ἐπιστολὰς Κοραῆ ἀναφέρει ἐν ὑποσημ. τῆς σελ. 168 ὅτι ὁ μακαρίτης Jules Δαυὶδ ἐδημοσίευσεν ἐν Σύρῳ τῷ 1832 Γαλλικὴν Γραμματικὴν. Χάριν ἀκριθείας παρακαλῶ νὰ διορθώσητε τὸ γραφέν ὡς ἄνω. Τῆς δημοσίευσίσεως τῷ 1832 γραμματικῆς τῆς Γαλλικῆς γλώσσης συγγραφεὺς δὲν ἦτο ὁ Jules Δαυὶδ, ἀλλ' ὁ γνωστὸς τοῖς παλαιότεροις Ἑρμοπολίταις Ἀνδρέας Δαβὶδ Κύπριος, διατελέσας μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (1863) διδάσκαλος τῆς Γαλλικῆς καὶ συμβολαιογράφος, ἀνατυπώσας δὲ τὸ εἰρημένον βιβλίον τῷ 1843.

Δεξιᾶσθε, κύριε, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως.

Ἐν Ἐρμουπόλει τῇ 24 Ὀκτωβρίου 1900.

ΑΝΔΡΕΑΣ Κ. ΧΟΥΜΗΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τὸ Φρονιστήριον τῶν Ἑσωτερικῶν.

Ταύτην τὴν στιγμήν εἰς τὰς 7 ὥρας τῆς νυκτὸς ἐλάβομεν τὴν εἴδησιν ἀπὸ τὸν Οἰκονόμον τὸν Σιναΐτην, τὸν ὁποῖον ἔκαναν Μητροπολίτην εἰς τὸ Κάστρο, αὐτὸς λοιπὸν δίδει τὴν εἴδησιν ὅτι, συνελεύσεως γενομένης εἰς τὸ Κάστρο, ἀπεφάσισαν οἱ κοινοὶ ἔχθροὶ τὸ νὰ κινήσουν ἢ τὴν Δευτέραν τὸ πρωῒ, τούτέστι σήμερον, ἢ τὴν Τετάρτην, οἵτινες μέλλει νὰ διαιρεθοῦν εἰς τρεῖς κολόνας ἐκάστη ἀνὰ 5 χιλ., διότι, ὡς γράφουν, συμποσοῦνται 15 χιλ. Ἡ μία λοιπὸν μέλλει νὰ τραβήσῃ πρὸς τὸν Κουρσῶνα, ἡ ἄλλη εἰς τὴν Γάργαρη καὶ ἡ τρίτη πρὸς τὸ Τυμπάκι.

Ὁ καπ. Μιχάλης ὁ Κουρμούλης ἔγραψε τὸ νὰ πηγαίνουν ἀπ' ἐδῶ ζῶα διὰ νὰ σηκώσουν τὸ παξιμάδι ἀπὸ τὴν Γληγοριά καὶ ἐκίνησαν διάφοροι καὶ ἔχομε σκοπὸν νὰ τὸ βάλωμε εἰς τὴν Καλίγδαινα ὡς ἀσφαλέστερον μέρος. Αἱ φαμίλιαί τῆς Μεσαριάς ὄλο ἓνα τραβῶνται εἰς ταύτας τὰς ἐπαρχίας Ἀμαρίου καὶ Ἀγίου Βασιλείου.

Τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀμαρίου ἐσυνάχθησαν ἐδῶ, πλὴν ἀπὸ τὰ τοῦ Ἀγίου Βασιλείου δὲν ἐφάνη μῆτε ἓνας στρατιώτης, μ' ὄλον ὅτι ἔχομε διάφορα γράμματα ἐσταλμένα καὶ σήμερον ἀκόμη πηγαίνει καὶ ὁ καπ. Ἴω. Πεδιαδίτης διὰ νὰ πασχίσῃ νὰ τοὺς παρορμήσῃ καὶ νὰ τοὺς κινήσῃ διὰ νὰ τρέξουν τὸ ὀγλιγορώτερον.

Ἐὰν δὲν φθάσουν καὶ ἄλλα στρατεύματα εἰς τοῦτα τὰ μέρη, εἴμεθα εἰς κίνδυνον νὰ χάσωμεν τὸ ὄλον (ὃ μὴ γένοιτο)· μεθέξατε λοιπὸν ταύτης τῆς εἰδήσεως τῆς Ἐξοχότητός του, διὰ νὰ μεταχειρισθῇ τὰ ἀναγκαῖα μέσα διὰ τὴν ἐξοικονόμησιν αὐτῆς τῆς μεγάλης συμφορᾶς ἢ ὅποια μᾶς περιτρέχει.

Ἐνεκεν αὐτῆς τῆς κριτικωτάτης περιστάσεως δὲν ἐλάβαμε καιρὸν νὰ ἐνεργήσωμε τὸ παραμικρὸν πρὸς τὸν διοργανισμὸν τῆς ἐπαρχίας, ἐπειδὴ καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι σκοτωμένοι τὸ πῶς νὰ ἐξοικονομήσουν τὴν ὑπαρξίν τους.

Τούτην τὴν στιγμήν ὅπου σᾶς γράφομε εἶναι ὁ κάμπος καὶ τὰ βουνὰ γεμάτα ἀπὸ φαμίλιας ὅπου καταφεύγουν ἀπὸ τὴν Μεσαριά εἰς ταῦτα τὰ μέρη.

Καὶ ἐν τούτῳ χαίρετε.

Τῆ 9 Ἰουλίου 1823 Πλάτανος.

Ὁ Ἐπαρχος Ἀμαρίου

ΘΕΟΧΑΡΗΣ ΚΟΥΓΙΟΥΜΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

Ὁ Γ. ΑΓΓΕΛΟΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ